

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav germánských studií – Nizozemština

DIPLOMOVÁ PRÁCE
**Visie van Nicolaas Beets op
kinderboeken**

Dětská literatura v pojetí Nicolaase Beetse
The Nicolaas Beets' Vision of Children's Literature

Vypracovala: Jana Cinková
2009
Vedoucí práce: Dr. Ellen Krol

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Ik verklaar dat ik mijn scriptie alleen heb geschreven en dat ik alle gebruikte bronnen en literatuur in de bibliografie heb vermeld.

11.3.2009, Bečov nad Teplou

Jana Cínková

Ráda bych poděkovala paní Dr. Ellen Krol za odborné vedení, cenné připomínky a rady k této práci.

Ik wil graag aan mevrouw Dr. Ellen Krol bedanken voor haar vakkundige leiding, waardevolle opmerkingen en adviezen met betrekking tot deze scriptie.

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Hypothese	6
3. Methode	7
3.1 Terminologie	7
3.2 Werk van de editor	9
3.3 Editoriaal werk voor deze scriptie en mijn werkwijze	12
3.4 Samenstelling van commentaar – verantwoording	16
4. Geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur in de 19e eeuw	17
4.1 De kinderliteratuur vanaf circa 1800 tot 1830	18
4.2 De kinderliteratuur in de jaren 1830 – 1890	21
4.3 De kinderliteratuur tussen 1890 en circa 1900	23
5. Visie van Nicolaas Beets op kinderboeken	26
5.1 “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”	26
5.1.1 Samenvatting van het opstel	26
5.1.2 Criteria voor beoordeling van kinderboeken	27
5.1.2.1 Eerste auteurs voor kinderen	28
5.1.2.2 Genre	28
5.1.2.3 Taal	30
5.1.2.4 Vorm	30
5.1.2.5 Personages	31
5.1.2.6 Functie	31
5.1.2.7 Originaliteit	33
5.1.3 Visie van N. Beets op kinderboeken	33
5.2 Visie van Hildebrand op kinderboeken	34
5.2.1 “Vooruitgang”	35
5.2.2 “Kinderrampen”	37
5.2.3 “Jongens”	38
5.3 Nicolaas Beets als kinderdichter en vertaler	39
5.4 Besluit	41
6. Visie van Beets en van De Genestet op kinderboeken	43
6.1 Visie van De Genestet	43
6.2 Vergelijking tussen Beets' en De Genestets visie	44
7. Opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” in context	46
8. Annotaties	49
8.1. Annotaties bij Bijvoegsels	81
9. Besluit	87
Samenvatting (in het Nederlands)	89
Resumé (in het Tsjechisch)	92
Summary (in het Engels)	93
Bibliografie	94
Bibliografie – annotaties	96
Bijlage “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”	103

1. Inleiding

Deze scriptie wil een niet bijzonder bekende kant van Nicolaas Beets laten zien, namelijk zijn visie op kinderboeken. Kinderboeken en Nicolaas Beets lijken niets gemeen te hebben. Nicolaas Beets staat vooral bekend om zijn boek *Camera Obscura*. Ook onder de schrijvers voor kinderen uit de negentiende eeuw is zijn naam zeker niet de eerste, waaraan men denkt. Toch vormen de kinderboeken een deel van zijn oeuvre, enerzijds als het onderwerp voor zijn beschouwingen over literatuur en anderzijds als vertalingen en bewerkingen van buitenlandse voorbeelden.

Nicolaas Beets bespreekt uitvoerig de kinderliteratuur in zijn opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito. (Eene voorlezing)” uit 1864. De verdere bronnen voor zijn opvattingen over kinderliteratuur zijn de voorredes in zijn vertalingen en bewerkingen van boeken voor kinderen. De beginselen van dit thema vertonen zich al in enkele opstellen uit *Camera Obscura*; deze opstellen onder zijn pseudoniem Hildebrand verschillen echter op enkele punten van zijn latere visie op de kinderliteratuur.

Het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” vertelt het meeste over N. Beets’ visie op kinderboeken en vormt daarom de basis voor mijn scriptie. De tekst is echter meer dan 140 jaar oud en door veel verwijzingen naar de literatuur uit de achttiende en negentiende eeuw is die verouderd. De huidige lezers kennen de namen van toenmalige schrijvers niet en weten ook niet waar de talrijke citaten vandaan komen. Om die reden kunnen zij de tekst als geheel niet begrijpen. De tekst is actueel, maar de achtergrondkennis van de toenmalige literatuur is noodzakelijk om de tekst te begrijpen.

De editiewetenschap biedt hier uitkomst. De editiewetenschap wijdt zich, naast de bestudering van de genese en veranderingen van de tekst, aan de voorbereiding van de tekst voor publicatie. De tekst wordt van ongewenste ingrepen gezuiverd en van het juiste commentaar voorzien. Op

deze wijze kan de editeur de “verouderde” kenmerken van de tekst voor de hedendaagse lezers begrijpelijk maken.

Ik wil de methoden van de editiewetenschap voor de behandeling van deze tekst gebruiken. Maar het werk van de editeur aan de voorbereiding van een tekst voor de publicatie is zeer omvangrijk. Ik kies daarom alleen voor een deel van de werkzaamheden die de editeur verricht.

Mijn doel is om het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” toegankelijk voor de hedendaagse lezers te maken. Het problematische bij dit opstel is zijn intertekstualiteit en daarom vormt deze eigenschap van de tekst het uitgangspunt voor mijn behandeling van het opstel – het zwaartepunt ligt op het commentaar.

Er komen twee soorten commentaar bij het opstel voor: de samenvattende beschouwingen, ook toelichtingen genoemd, en de annotaties. De toelichtingen tonen de visie van Nicolaas Beets op kinderboeken, het verschil met de visie van P. A. de Genestet en een overzicht van de kinderliteratuur in de negentiende eeuw. De annotaties geven een korte uitleg bij de namen van schrijvers en de titels van boeken en identificeren de citaten.

Het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” heeft nog steeds wat te zeggen aan de hedendaagse lezers. Het vormt een document van discussie over de waardering en het belang van Hieronymus van Alphen voor de kinderliteratuur in Nederland.

Het waardevolle van het opstel is erin gelegen, dat het ons een inzicht geeft in de eisen, die men aan goede kinderliteratuur stelde. Maar vooral hoop ik dat het gemakkelijker leesbare opstel ons beeld van Nicolaas Beets verrijkt.

2. Hypothese

Mijn hypothese bestaat erin dat ik de tekst van het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” begrijpelijk voor de hedendaagse lezers kan maken met behulp van de methoden van de editiewetenschap. Of anders, dat ik de hedendaagse lezers daarbij kan helpen.

Het opstel zelf is over 140 jaar oud,¹ wat bijv. qua spelling of syntaxis niet zo lang is. Ook qua inhoud gaat het niet om een verdwenen verschijnsel. Het probleem van deze tekst ligt in het intertekstuele karakter ervan, in de grote hoeveelheid citaten en verwijzingen naar schrijvers en hun werken die in de negentiende eeuw bekend waren.

Er bestaat een kloof tussen de toenmalige en hedendaagse lezers. De hedendaagse lezers zijn niet vertrouwd met deze verwijzingen, maar het vroegere publiek kende ze blijkbaar.

Mijn hypothese is, dat deze kloof in kennis van lezers zich overbruggen laat, namelijk met een commentaar. Ik vind, dat als de lezers van nu over een commentaar beschikken dat het opstel in de context plaatst en de referenties verklaart, zij nader bij de 140 jaar oude tekst kunnen komen, weer van de rijkdom ervan kunnen genieten en de boodschap ervan kunnen begrijpen. Daarom wil ik aan het opstel een commentaar in de vorm van toelichtingen en annotaties toevoegen.

¹ Gepubliceerd in *De Hollandsche Illustratie*, 1865, jaargang 1, Tweede Helft, nr. 10-14 en 17-19 en later in Beets, Nicolaas: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 1 – 66.

3. Methode

Ik maak gebruik van de methoden van de editiewetenschap. In overeenstemming met het doel van mijn scriptie zijn dat werktuigen die de veroudering van de tekst (vooral de verwijzingen) behandelen.

Ik zal de veroudering met behulp van commentaar oplossen. Het heeft dan twee vormen, toelichtingen en annotaties. Ik maak de toenmalige literaire situatie bekend bij de lezers met het eerste soort commentaar – de toelichtingen. Met de andere soort commentaar, d.w.z. met de annotaties, verklaar ik de verwijzingen.

3.1 Terminologie

Ik licht hier enkele termen toe die in de editiewetenschap thuis horen. Termen die slechts een enkele keer bij een specifieke plaats in de tekst voorkomen, verhelder ik ter plekke. Soms heerst er geen overeenstemming over de betekenis van sommige termen onder de wetenschappers. In zulke gevallen voer ik de betekenis van de termen aan die M. Mathijsen in haar boek *Naar de letter. Handboek editiewetenschap* hanteert.

Een **editie** is “een uitgave van ongepubliceerd of eerder gepubliceerd werk verzorgd [...] door een editeur, die de tekstkeuze beredeneerd en verantwoord heeft en de tekstvorm aanbiedt als resultaat van wetenschappelijk onderzoek”².

Onder een **werk** verstaat men “een bepaalde afgeronde immateriële eenheid die vastgelegd is in taal”³. In een werk kunnen er wijzigingen ontstaan, dan is er sprake van meer **versies** van het werk, die weer als “immateriële eenheden die een materiële vorm hebben gekregen”⁴ opgevat worden. De “verschillen in de teksten van de geautoriseerde documentaire

2 Mathijsen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 33 - 34.

3 Ibid., p. 40.

4 Ibid., p. 40.

bronnen van één werk”⁵ worden als **varianten** aangeduid.

Voor de presentatie van een editie kiest men een van de **editietypen**. De drie basistypen zijn deze:

De **historisch-kritische editie** toont alle versies van het werk en presenteert de tekst in zijn historische vorm. Dit editietype bevat het tekstdeel, het apparaat (met alle versies van het werk) en het commentaar.⁶

De **studie-editie** presenteert de wetenschappelijke resultaten (van de historisch-kritische editie) in een toegankelijke vorm voor studenten en geïnteresseerden. De editie bevat een tekstdeel en commentaar, maar niet alle versies van het werk.⁷

De **leeseditie** houdt rekening met een groot lezerspubliek. De editie biedt een betrouwbare tekst van een werk aan, maar niet de versies ervan en meestal ook zonder commentaar.

De **autorisatie** is een belangrijk begrip bij de sortering van de overgeleverde exemplaren die tijdens het leven van de auteur verschenen. Geautoriseerd zijn: “a. alle manuscripten en typoscripten (en computeruitdraaien) van een werk die de auteur zelf vervaardigd heeft of die in zijn opdracht gemaakt werden; b. alle drukken waarvan de schrijver de vervaardiging gewenst of toegestaan heeft, mits hij zelf de vorm beïnvloed heeft door óf de levering van kopij, óf door een vroegere tekstvorm te herzien [...] of te laten herzien in zijn opdracht.”⁸

De geautoriseerde drukken vergelijkt men letter voor letter met elkaar (dwz. de eerste met de tweede druk enz.), dat noemt men de **externe collatie**. Vervolgens voert men de **interne collatie** door - op dezelfde wijze vergelijkt men de exemplaren van één druk.⁹

Daarna kiest men voor de druk, die als basis voor de editie wordt

5 Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 272.

6 Ibid., p. 58.

7 Ibid., p. 65.

8 Ibid., p. 130.

9 Ibid., p. 240.

genomen. Veel aandacht gaat naar de eerste geautoriseerde druk, **editio princeps**, en naar de laatste bij het leven van de auteur verschenen druk, de **ultima manus editie**.¹⁰

Onder de geautoriseerde teksten kiest men de **basistekst**, “de versie die gekozen wordt als basis voor de editie”¹¹. De editeur bewerkt vervolgens de basistekst (hij corrigeert bijv. de zetfouten) en zo ontstaat de **leestekst**.¹²

In Angelsaksische landen volgt de editeur gebruikelijk de werkwijze volgens de “**critical-text**”-theorie. Volgens deze theorie streeft de editeur naar een ideale tekst die elementen uit verschillende versies van het werk bevat. Deze werkwijze wordt in Nederland afgewezen: “[...] een compilatietekst wetenschappelijk gezien alleen verantwoord is, als men te maken heeft met het ontbreken van bepaalde tekstgedeelten.”¹³ Het doel van de “critical-text”-theorie is een tekst te construeren “zoals de auteur hem gewild zou hebben”¹⁴. De laatste wil van de auteur heeft grote waarde, en daarom zijn niet alle geautoriseerde versies van het werk gelijkwaardig.

3.2 Werk van de editeur

Dit onderdeel schetst het belang en de omvang van het werk van de editeur. Deze algemene uitweiding is nodig voor de beschrijving van mijn werkwijze, waar ik meer nadruk op de concrete handelingen leg. Ik nummer de afzonderlijke stappen in dit proces en verwijs daarmee naar mijn werkwijze.

Het werk van de editeur bestaat in het ideale geval uit het volgende.

De editeur moet ten eerste het werk kiezen dat hij gaat editeren (1). Zijn

10 Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 150.

11 Ibid., p. 44.

12 Ibid., p. 44.

13 Mathijssen, Marita: Het editeren van historische teksten. In Van den Berg, Willem; Van Zonneveld, Peter (red.): *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw: Twaalf verkenningen*. Utrecht: HES Uitgevers, 1986, p. 261.

14 Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 71.

keuze is afhankelijk van meer factoren - de literaire waarde die aan het werk wordt toegekend, het prestige van de auteur en zijn werk, de tijd, waarin de vorige editie in verscheen en het niveau van de bewerking van de vorige editie.

In deze fase overweegt de editeur of het hele werk van de auteur waardevol is om het als geheel uit te geven. Anders kiest hij voor een deeditie (editie van een genre) of voor de editie van een enkele titel. De reeds bestaande edities kunnen om een aanvulling vragen, als er nieuwe informatie opduikt of als een nieuw materiaal wordt ontdekt.

De editeur moet aan het begin van zijn project het doel definiëren. Hij kiest het beoogde gebruik van de editie en het doelpubliek waarop hij de editie afstemt. De gedaante van de editie moet ook aan de eigenschappen van het gekozen werk (aantal versies, genre enz.) beantwoorden.

De tweede stap voor de editeur is het kiezen van een editietype (2). Dit sluit nauwkeurig aan het doel van de editie. De editietypen variëren van edities voor de wetenschappers tot edities voor gewone lezers. M. Mathijssen stelt voor de Nederlandse situatie drie typen voor (de historisch-kritische editie, de studie-editie en de leeseditie),¹⁵ de Tsjechische publicatie over textologie voert twee edities aan (de wetenschappelijke editie en de leeseditie).¹⁶

In deze fase van het werk is het ook van belang om te bepalen, welke theoretische principes men wil volgen. De Anglo-Amerikaanse “critical-text”-theorie werkt met de tekst op een andere manier dan wat in Nederlandse en Duitse traditie gebruikelijk is en wil ook een ander doel bereiken.

Zodra de editeur op deze punten antwoord geeft, kan hij met verzamelen van het materiaal beginnen (3). Volgens de Nederlandse en Duitse theorie

15 Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 58, 65, 67.

16 Havel, Rudolf en Břetislav Štorek (red.): *Editor a text: Úvod do praktické textologie*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, p. 15.

zijn alle versies van het werk gelijkwaardig, de editeur probeert dus alle versies van het werk bijeen te brengen. Hij moet de secundaire literatuur en alle andere documenten verzamelen die met het te editeren werk samenhangen, bijv. egodocumenten en brieven. Uit deze bronnen stelt de editeur de secundaire en primaire bibliografie samen.

Vervolgens moet de editeur de primaire bronnen evalueren, besluiten welke bronnen geautoriseerd zijn en de samenhang ertussen vinden (4). De editeur toont de samenhang van de bronnen in een stamboom, de zgn. stemma. De editeur beschrijft de werken die tijdens het leven van de auteur verschenen.

Op dit punt staat de editeur voor de keuze van de tekst, die als basis voor de editie gaat dienen (5). Meestal kiest hij de editio princeps of de ultima manus editie.

De editeur voert de interne en externe collatie uit en houdt rekening met de voltooidheid van het werk, met de invloed van andere personen op het werk, ook met de functie van het werk in de literaire geschiedenis. Daarna kiest hij een bepaalde geautoriseerde druk en een bepaald exemplaar van die druk.

Als de volgende stap voert de editeur de kritiek op de basistekst door (6). Hij moet de oorzaak van fouten en corrupties in de tekst vaststellen. Hij corrigeert bepaalde categorieën fouten, en zo schept hij de leestekst.

In het geval dat de editeur het werk in de historisch-kritische editie wil presenteren, geeft hij het werk met de varianten daarvan weer (7). Dit kan een keuze van de varianten of alle varianten zijn.

In alle editietypen ligt de nadruk op het commentaar (8). M. Mathijsen hanteert de term commentaar “als overkoepelend begrip voor alle editeurstoelichtingen [...], de term toelichtingen voor samenvattende beschouwingen en de term annotaties voor de gerichte toelichtingen bij

specifieke plaatsen in de tekst”.¹⁷ Bij elk editietype wordt andere commentaar geëist; voorbeelden van commentaar zijn toelichtingen over het editeurswerk, over de tekstgeschiedenis, literair-historische toelichtingen en annotaties. Ook moet men van het karakter van de tekst uitgaan.

Nu heeft de editeur alles, wat in de editie moet staan: de leestekst, in bepaalde gevallen de varianten en het commentaar. Hij legt de volgorde van deze delen vast (9). Hij houdt ook rekening met het gemak van de lezer bij het gebruik van de editie.

In de editie mag niet een belangrijk gedeelte ontbreken, namelijk dat met de editeursverantwoording. Hier vermeldt de editeur de keuzes die hij maakt (bijv. voor de basistekst), en vooral verantwoordt hij hier zijn ingrepen in de basistekst (correcties van fouten, emendaties) en volgens welke principes deze ingrepen gebeuren.

3.3 Editoriaal werk voor deze scriptie en mijn werkwijze

Ik concentreer me alleen op een deel van het lange proces dat de editeur aan een editie zou moeten verrichten. Hieronder volgen de activiteiten die bij mijn scriptie ter zake doen. Met de nummers verwijs ik naar de stappen van de editeur die in 3.2 beschreven zijn.

De eerste taken van de editeur zijn: de keuze van het werk en het gedeelte van het oeuvre, de beschrijving van het doelpubliek, de soort documentaire bron en van het genre.

Voor mijn scriptie wordt het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” van Nicolaas Beets gekozen, het gaat dus om de editie van een afzonderlijke titel.

Het doelpubliek bij een scriptie vormen de begeleider, de studenten,

¹⁷ Mathijsen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 333.

maar ook de geïnteresseerde leken.¹⁸ In dit geval zijn dat Tsjechische studenten van het vak Nederlands. Ik ga van hun kennis bij het samenstellen van het commentaar uit: ik moet meer dingen uitleggen, dan wat voor de Nederlandse studerenden nodig wordt geacht.

De documentaire bron is de eerste samenhangende druk¹⁹ van het opstel in het boek *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*.

Het genre van het opstel is de literaire kritiek; het bevat weliswaar een aantal fictieve elementen, maar vooral worden hier boeken voor kinderen besproken.

De tweede stap van de editeur is de keuze van de editie. In dit geval is dat de studie-editie. Dit type werd in overeenstemming met de taakstelling, met de inhoud, met het doelpubliek en met het doel van de editie gekozen. Het doel van de editie het opstel in de context plaatsen en het in een toegankelijke vorm aan de studenten te presenteren.

Als derde stap verzamelt de editeur het materiaal. Dat betekent, dat ik zowel de primaire literatuur als de secundaire bibliografie moet vinden.²⁰ Voor mijn scriptie heb ik dus de primaire en de secundaire literatuur gezocht die met Nicolaas Beets en met kinderboeken in verband staat.²¹ Behalve de twee publicaties van het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” vond ik de vertalingen en bewerkingen van buitenlandse kinderboeken (de primaire literatuur). In de secundaire literatuur heb ik over mijn onderwerp (N. Beets én kinderboeken) heel weinig literatuur kunnen vinden.

18 Oosterbaan, Werna: *Een leesbare scriptie: Gids voor het schrijven van scripties, essays en papers*. Amsterdam, Rotterdam: Prometheus, NRC Handelsblad, 2007, p. 73.

19 De werk die in in tijdschriften verschijnen, worden als voorpublicatie aangeduid, dus ze worden als een fase vóór de eigenlijke publicatie opgevat. In: Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 155.

20 Mathijssen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 83.

21 Ik heb gezocht in de Praagse bibliotheek van Neerlandistiek, op het internet (vooral op de DBNL) en in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Stap nummer 4 (evaluatie van de autorisatie) valt buiten het kader van mijn scriptie.

De editor kiest vervolgens de basistekst – stap nummer 5. De tekst “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” is twee keer tijdens het leven van Nicolaas Beets verschenen. Voor het eerst in het tijdschrift *De Hollandsche Illustratie*, voor de tweede keer in zijn boek *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. De tijdschriftpublicatie werd echter in meerdere afleveringen gedrukt. De eerste samenhangende publicatie is die uit de *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deze versie werd gedigitaliseerd en in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren toegankelijk gemaakt. Deze versie is als basistekst voor deze scriptie genomen.²²

De kritiek op de basistekst en vervolgens de samenstelling van de leestekst – stap nummer 6 – valt buiten de opzet van mijn scriptie.

Eveneens de weergave van varianten, ofwel de stap nummer 7, laat ik buiten beschouwing vanwege de onmogelijkheid dit vanuit Praag te onderzoeken. De scriptie geeft slechts één versie van het opstel weer.

Daarentegen wijd ik de meeste aandacht aan de stap nummer 8: het commentaar. Dat vormt een belangrijk deel hoofdzakelijk van de studie-editie, dus ook bij mijn scriptie. Door het referentiële karakter hoort de tekst “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” tot de groep historische teksten. Daarom eist het opstel een commentaar dat op historische teksten van toepassing is, omdat “[...] door het verschil in tijd tussen schrijven en lezen een dusdanige afstand tot de tekst ontstaan kan zijn, dat de hedendaagse lezer elementen die vroeger wel begrepen werden, niet meer of niet meer juist begrijpt.”²³

22 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 40. [online]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

23 Mathijsen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum,

De moeilijkheden die de hedendaagse lezers met een historische tekst hebben, verdeelt M. Mathijsen in vijf groepen: de taalmoeilijkheden, het gebrek aan referentiële kennis, de intertekstualiteit, de andere ethische normen en conventies en de mentaliteit.²⁴ Bij het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” veroorzaakt het gebrek aan referentiële kennis en de intertekstualiteit de meeste moeilijkheden. Verder leg ik nog enige verouderde woorden of uitdrukkingen uit, maar over andere groepen zal ik het niet hebben.

Het commentaar heeft twee vormen – de annotaties en de toelichtingen.

Vier hoofdstukken van de scriptie bevatten de toelichtingen: de kinderliteratuur in de negentiende eeuw, de visie van Nicolaas Beets op kinderboeken, het verschil tussen deze visie en de visie van P. A. de Genestet en het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” in context.

Bij de annotaties bij historische teksten gaat men volgens M. Mathijsen als volgt te werk. Bij de volgende 14 gevallen overweegt de editor of annotaties nodig zijn voor het doelpubliek: de taal levert moeilijkheden op; Latijnse en Griekse citaten; niet-fictionele personen; fictionele personages; titels van boeken en gedichten, citaten; plaatsnamen, straatnamen en namen van gebouwen; namen van instellingen; niet meer bekende historische feiten; historische gewoonten; onduidelijke passages door ontbreken van bepaalde informatie die de toenmalige lezer wel tot zijn beschikking had; in onbruik geraakte stijlfiguur, kunstige vorm; parallellen met een ander werk; bepaalde beeldspraak; en passages die moeilijk te interpreteren zijn.²⁵

In deze scriptie verklaren de annotaties vooral de eerste categorieën – de citaten, personen en personages, titels van boeken en gedichten, in mindere mate ook het verouderde taalgebruik. De andere categorieën (straatnamen,

1995, p. 339.

24 Mathijsen, Marita: *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995, p. 342.

25 Ibid., p. 343 - 345.

historische gewoonten enz.) doen hier niet ter zake.

Stap nummer 9 betreft de ordening van de editie. In mijn scriptie is er alleen sprake van het commentaar: eerst de toelichtingen, daarna de annotaties. De eigenlijke tekst van mijn scriptie bevat niet het tekstdeel; dat volgt in de bijlage van de scriptie.

3.4 Samenstellen van commentaar – verantwoording

Het commentaar in mijn scriptie verklaart over het algemeen veel dingen uit het opstel. Dit heeft te maken met het doelpubliek van de scriptie en met de eis van objectiviteit bij het samenstellen van het commentaar. Bij het doelpubliek, dus de studenten van het vak Nederlands in Tsjechië, is de wereld van de Nederlandse jeugd- en kinderliteratuur grotendeels vreemd. Daarom acht ik nodig de situatie te beschrijven, waarin Nicolaas Beets zijn opstel schreef. Ook de annotaties lichten meer dingen toe dan M. Mathijssen voorstelt, bijv. de citaten uit andere talen dan Latijn en Grieks.

M. Mathijssen hanteert bij het samenstellen van het commentaar de vraag, wat de lezer niet weet, en raadt deze dingen aan te annoteren. Ik vind het moeilijk te bepalen, waarmee het doelpubliek precies problemen zal hebben. Zeker verschilt de kennis van de Nederlandse en Tsjechische lezers. De Tsjechische lezers zijn bijv. niet vertrouwd met de cultuur van het Franse gebied, zoals de Nederlanders zijn. Daarom annoteer ik de namen van alle schrijvers enz. om het zeer subjectieve element te vermijden bij de keuze welke punten te annoteren of niet.

Omdat de annotaties in de scriptie verschijnen, vermeld ik de bronnen per annotatie. Dit is echter niet het geval bij de naslagwerken uit DBNL met biografische informatie over schrijvers. Ik voer alleen de auteurs daarvan per annotatie aan en vermeld vervolgens de volledige citatie van deze naslagwerken in de bibliografie.

4. De geschiedenis van de jeugdliteratuur in de 19e eeuw

De jeugdliteratuur van de negentiende eeuw vormt een belangrijk deel in de geschiedenis van de jeugdliteratuur. Weliswaar draagt de achttiende eeuw het primaat van de nieuwe opvattingen over het kind. Maar ook tijdens de negentiende eeuw verandert in veel opzichten de jeugdliteratuur en er vindt een verschuiving plaats in de richting van de moderne jeugdliteratuur.

De veranderingen in de negentiende eeuw betreffen zowel de inhoud van de kinderboeken als het productieproces ervan. Het aantal genres groeit. Men richt zich meer op de beleavingswereld van het kind dan op de nuttige kennis en deugden. De productie van de kinderboeken wordt sneller en goedkoper. Zowel de oplagen van afzonderlijke titels als het aantal ervan stijgen. Het publiek van de jeugdliteratuur is aanzienlijk groter dan in de voorafgaande eeuw: de boeken worden beter en eenvoudiger toegankelijk voor de meeste kinderen, hoofdzakelijk op scholen, maar ook dankzij de lagere prijzen. De positie van de auteurs wordt versterkt, zij kunnen met het schrijven wat geld verdienen. Zo wordt schrijven een beroep.²⁶

De opvattingen over de jeugdliteratuur verwijderen zich langzamerhand van de eisen van de verlichting. Modelkinderen met alleen maar deugden of met juist allemaal ondeugden worden niet meer als de beste personages beschouwd en worden door een genuanceerder beeld van het kind vervangen. De uitdrukkelijke moraal in de boeken wordt soms minder zichtbaar (toch verdwijnt deze niet geheel) en de ontspanning krijgt er een grotere plaats in. Men let meer op de vatbaarheid van het kind en probeert de onderwerpen beter op kinderen af te stemmen.

26 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 229 en 292.

4.1 De kinderliteratuur vanaf circa 1800 tot 1830

Er bestaat geen duidelijke scheiding tussen de jeugdliteratuur van de achttiende eeuw en die van het begin van de negentiende eeuw. Integendeel, het tijdperk vanaf het derde kwart van de achttiende eeuw tot ongeveer 1830 vormt één samenhangende periode binnen de kinder- en jeugdliteratuur.²⁷ De periode vóór 1778 (in 1778 verschijnen Van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen*) onderscheidt zich bijv. door een omvattende productie van kinderboeken en door de afscheiding van de jeugdliteratuur van de literatuur voor volwassenen.²⁸

In de eerste decennia van de negentiende eeuw heerst in de kinder- en jeugdliteratuur nog steeds de geest van de verlichting. De verlichting brengt een nieuwe opvatting van het kind, en een grote belangstelling voor de opvoeding. Men heeft een sterk vertrouwen in de vooruitgang, de sleutels daarvan zijn kennis en deugd: “... deugd werd gezien als het natuurlijk gevolg van de kennis; door goed onderwijs kon men dus de wereld verbeteren.”²⁹ De kinderliteratuur staat in het teken van “spelend leren”. Er wordt vooral moralistische en didactische literatuur voor kinderen geschreven. Daarnaast komt bijv. de orale traditie van sprookjes, baker- en kinderrijmen voor.

De moralistische literatuur is in de negentiende eeuw strekt vertegenwoordigd,³⁰ het meest aan het begin van deze eeuw. Moralistische

27 De Vries, Anne: Geschiedenis van de jeugdliteratuur. In: Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom; Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 2.

28 Buijnsters, Petrus Jacobus: Nederlandse kinderboeken uit de achttiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 194 – 195.

29 Vries, Anne de: *Van Hiëronymus tot heden: Beknopt overzicht van de jeugdliteratuur in Nederland*. Den Haag: Letterkundig Museum, 2000, p. 7.

30 Op grond van de titels telt de moralistische literatuur een zesde van de gehele productie van kinderboeken in de negentiende eeuw – aldus resultaten van een onderzoek van de Rijksuniversiteit Leiden uit 1987. In Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: *Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw*. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het*

verhalen worden beschreven als: “een vertelling, waarin goed en kwaad gedrag aan de hand van een of meer levensgeschiedenissen werd gedemonstreerd.”³¹ Een van de Duitse schrijvers van moralistische vertellingen, Chr. Gotthilf Salzmann, was ervan overtuigd, dat “...men kinderen het best tot deugdzame mensen kon opvoeden door ze verhalen over deugdzame kinderen in handen te geven.”³² Kinderpersonages in boeken uit het begin van de eeuw zijn zwart-wit getekend: hun karakter is of geheel goed of geheel slecht. Vanaf het midden van de eeuw lijken de personages meer op gewone kinderen, met goede en slechte eigenschappen tegelijk.³³

De moralistische kinderboeken verschijnen in de negentiende eeuw zowel in poëzie als in proza. Als navolgers van de kinderpoëzie van Van Alphen worden o. a. P. Moens, Francijntje de Boer en A. B. Meerten-Schipperoot aangevoerd. Nicolaas Anslijn Nz. schreef de vertellingen in proza, zijn bekendste boek is *De brave Hendrik* (1810).

De didactische literatuur zorgt eveneens voor een aanzienlijk deel van de productie voor kinderen. Voor het leesonderwijs zijn er spel- en leesboekjes in gebruik, bijv. van J. H. Niewold (*Spelen onderwijs*, 1796), en abc-boekjes zoals *Alphabetisch Letterkransje* (1836) van J. F. L. Müller. Vaak streeft de auteur naar onderwijs van lezen, maar voegt er een moralistisch boodschap aan toe.

Meer gevorderde kinderen kunnen ze zich aan leerzame literatuur wagen. Over de natuur gaat bijv. *De schone natuur in den winter* (1838)

kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden. Amsterdam: Querido, 1989, p. 237.

31 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 21.

32 Ibid., p. 24.

33 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 240.

van J. H. Niewold; hier worden de lessen over natuur met moralisme gecombineerd. Boeken over aardrijkskunde brengen kennis over andere culturen, bijv. het anonieme *De wereld in haar zondagspak. Een geschenk voor de leergraage jeugd* uit 1834.

Als eerste sprookjes in het boek komen naar Nederland *Histoires ou Contes du Temps Passé. Avec des Moralitez* van Ch. Perrault, ook *Sprookjes van Moeder de Gans* genoemd.³⁴ Het zijn deze verhalen, die Hildebrand in “Vooruitgang” zo looft. Later volgden de verzamelingen van gebroeders Grimm: *Kinder- und Hausmärchen* en sprookjes van H. Ch. Andersen (de Nederlandse vertaling komt uit 1835). Maar sprookjes beschouwt men in eerste instantie niet als literatuur voor kinderen.³⁵ Ter illustratie somt T. Zuurveen de toenmalige inhoud van *Sprookjes van Moeder de Gans* op: “[...] “kindermoord” (**Klein Duimpje**), “kannibalisme” (**De Schone Slaapster**), “incest tussen vader en dochter” (**Ezelsvel**), “lustmoord” (**Blauwbaard**) en “smerige maar lonende bedriegerijen” (**De Gelaarsde Kat**).”³⁶ Maar de sprookjes worden later voor kinderen bewerkt, vooral geweld en seksuele toespelingen worden geminimaliseerd.

Een van de belangrijkste auteurs van deze eerste periode is Nicolaas Anslijn (1777 – 1838) die moralistische literatuur schreef. Hij werd hoofdonderwijzer van de stadsarmenschool in Haarlem en later werkte hij als huisonderwijzer. Bekendheid als schrijver verwierf hij met zijn boek *De brave Hendrik* (1810) over een hoogst deugdzame jongen. Na Anslijns

34 Volgens P. J. Buijnsters verschijnt de eerste Nederlandse vertaling waarschijnlijk in 1754. Buijnsters, Petrus Jacobus: Nederlandse kinderboeken uit de achttiende eeuw. In Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 177.

35 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 261.

36 Zuurveen, Toos: *Van zedenleer tot Bruintje Beer: Kind, kindbeeld en kinderboek door de eeuwen*. Uitgeverij Roorda, 1996, p. 112 – 113.

dood waardeert N. Beets *De brave Hendrik*: “Wel mag het een kleine kinderbijbel heeten! Want het leerde ons niet maar lezen; het was een kort begrip van kinderlijke zedelee...”.³⁷ In dezelfde trant als *De brave Hendrik* verscheen nog *De brave Maria* (1818). N. Anslijn schreef ook boeken over biologie, aardrijkskunde en geschiedenis.³⁸

4.2. De kinderliteratuur in de jaren 1830 - 1890

Rond 1830 begint de kinderliteratuur zich van Hiëronymus van Alphen te distantieren. Sommige voorboden van deze kritische geluiden zijn bij een “Cosmopoliet” en bij Aagje Deken al rond 1800 te horen.³⁹ Van Alphens gedichten worden rond 1830 geparodieerd en zijn modelkinderen worden nu niet meer als gewenste personages gezien, integendeel, De Genestet vindt ze zelfs onuitstaanbaar.⁴⁰ Het ideaal verschuift naar een meer realistische uitbeelding van de kinderen en naar een natuurlijkere taal. Vanaf de tweede helft van de eeuw krijgt proza steeds meer de overhand. Bekende auteurs uit deze periode zijn J. J. A. Goeverneur en J. P. Heije.

Ontspanningslectuur dateert uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Daarvóór worden de spannende verhalen met moralisme verbonden, maar ze verschuiven geleidelijk naar de achtergrond. Er verschijnen vertalingen van buitenlandse avontuurlijke romans (bijv. van J. Verne, K. May of J. F. Cooper), oorspronkelijke historische verhalen, reisverhalen en jongensboeken, maar ook sprookjes.⁴¹ Kinderen lezen ook volksboeken,

37 Beets, Nicolaas: *Nicolaas Anslijn, Nic. Zoon: Een woord aan allen, die Den braven Hendrik gelezen hebben*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838, p. [3].

38 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: *Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw*. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 232.

39 De Vries, Anne: *Wat heten goede kinderboeken? Opvattingen over kinderliteratuur in Nederland sinds 1880*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 20.

40 De Vries, Anne: *Geschiedenis van de jeugdliteratuur*. In: Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom; Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 4.

41 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: *Van Brave Hendrik tot*

ook al zijn ze niet uitdrukkelijk voor hen bestemd.

Er verschijnen de vertalingen van meisjesboeken (bijv. van L. M. Alcott) die later Nederlandse auteurs inspireren (T. van Berken, Top Naef). Ook het orthodox-protestantse kinderboek komt in deze periode tot bloei – dankzij dominee J. de Liefde.

De romantiek en een relatief nieuw natiebesef verrijken in de tweede eeuw helft de jeugdliteratuur met de historische verhalen. Ook de Franse tijd begunstigt de wending naar het verleden toe en de huldiging van roemrijke vaderlandse helden. Maar pas in de tweede helft van de negentiende eeuw wordt de geschiedenis met het verhaal verbonden. De belangrijkste schrijvers van historische romans zijn P. J. Andriessen en P. Louwerse. De historische romans uit het eind van eeuw zijn avontuurlijker en minder didactisch, bijv. van C. J. Kieviet (*Fulco de minstreel*, 1892) en J. H. Been (*Bestevaer Tromp*, 1897).

Reisverhalen en verhalen over andere culturen maken in de loop van de negentiende eeuw dezelfde verschuiving naar meer spanning door zoals de historische verhalen. In het begin van de eeuw is het belangrijk om naast kennis ook een moralistische boodschap aan de lezers door te geven. Langzamerhand worden de vreemde landen of volken alleen een coulisse die de avonturen van de personages begeleidt. Een voorbeeld daarvan geeft A. Niemann met *Pieter Marits. Lotgevallen van een Transvaalschen Boerenjongen* (1885 – 1887).

Almanakken en tijdschriften voor de jeugd hebben hun wortels al in de achttiende eeuw en komen vervolgens tot grote bloei, vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁴² Almanakken zijn boekjes met variërende

Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 258, 260.

⁴² Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 284.

inhoud, die elk jaar verschijnen. Ze bevatten verhalen en gedichten of praktische informatie, vaak richten ze zich tot lezers van een bepaalde religie of beroep. Zo bevat de *Almanak voor de Jeugd* moralistische verhalen en gedichten, maar de *Almanak voor de School-Jeugd, of Nuttig Zak-Boekje voor iedereen min of meer gevorderden leerling der scholen* biedt vooral praktische informatie aan.

Tijdschriften voor de kinderen vormen een goedkope variant van de leeskost voor kinderen. In de eerste helft van de negentiende eeuw verschijnt *Penningmagazijn* in een bewerking voor de jeugd die allerlei onderwerpen behandelt. De kinderen kunnen zich in tweede helft van de eeuw op *De kindercourant* (1852 – 1905) of *Bato* (1864 – 1883) verheugen. P. Louwerse redigeert het tijdschrift *Voor 't jong volkje* (1874 – 1934) en komt later met een tijdschrift voor nog jongere lezers: *Voor de kinderkamer* (1882 – 1934). Louwerse richt zich ook tot oudere lezers met *De kinderwereld* (1893 – 1934).

Een van de karakteristieke schrijvers van deze periode is Johan Jacob Antony Goeverneur (1809 – 1889). Hij verdiende zijn geld als broodschrijver. Hij is auteur van veel bewerkingen van buitenlandse kinderboeken en van oorspronkelijke literatuur. Van zijn hand verschenen in Nederland de bewerkingen van *Prikkebeen*, van *Robinson Crusoe* en van *Sprookjes* van Andersen. Zelf schreef hij gedichten voor kinderen onder het pseudoniem “oom Jan”: *Rijm en omrijm voor kinderen* (1869). In tegenstelling tot de vorige generatie schrijvers voor kinderen bevatten zijn boeken geen nadrukkelijke moraal. Voor volwassenen schreef hij historische romans, volksboeken en poëzie. Daarnaast was hij werkzaam als redacteur voor het tijdschrift *De Huisvriend*.

4.3 De kinderliteratuur tussen 1890 en circa 1900

Tegen het eind van de negentiende eeuw kunnen meer kinderen kinderboeken in handen krijgen. De uitbreiding van het jeugdpubliek is het

resultaat van het toegenomen schoolbezoek, het verbeterde onderwijs en het ontstaan van de schoolbibliotheken. Zijn rol zou zeker ook het productieproces met lagere prijzen van boeken en geïllustreerde boeken moeten spelen. In het verband met zulke ingrijpende veranderingen spreekt A. de Vries zelfs van “de tweede ontdekking van het kind”.⁴³

De laatste decennia van de negentiende eeuw brengen nieuwe genres met zich mee. Kenmerkend daarvoor is de nadruk op ontspanning, ook al is het niet altijd.⁴⁴ Het avontuurlijke krijgt meer plaats bijv. in de historische verhalen en het didactische element wijkt naar achtergrond (verhalen van C. J. Kieviet of van J. H. Been). Als een nieuw genre verschijnen de jongensboeken, bijv. *Uit het leven van Dik Trom* van C. J. Kieviet.

Het landschap van genres wordt in deze tijd tevens verrijkt door het sentimentele genre en het huiselijk realisme. Het sentimentele genre vertelt de lezers “aandoenlijke verhalen over zeer arme kinderen, met wie alles toch nog goed komt”.⁴⁵ In Nederland schrijft A.C. C. de Vletter zulke boeken, in buitenland zijn dat bijv. H. Malot of Ch. Dickens. Een ander nieuw genre, het huiselijk realisme, geeft het alledaagse kinderleven weer. Dat is te vinden in *Ot en Sien* van H. Scheepstra en H. Lighart of in *Afke's tiental* van Nienke van Hichtum.

Kinderboeken bevatten ook oudere genres zoals baker- en kinderrijmen; ze worden eerst in deze periode uitgegeven, bijv. *Handje-plak* van Nelly Bodenheim of S. Abramsz' *Rijmpjes en versjes uit de oude doos*.

Naast de boeken die speciaal voor jeugd en kinderen waren bestemd, lazen de jeugdigen lezers ook volksboeken. Vaak bevatten deze het oude verhalenstof, bijv. uit de ridderromans. J. J. A. Goeverneur gaf ook

43 De Vries, Anne: *Van Hiëronymus tot heden: Beknopt overzicht van de jeugdliteratuur in Nederland*. Den Haag: Letterkundig Museum, 2000, p. 25.

44 Vries, Anne de: Geschiedenis van de jeugdliteratuur. In Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom; Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 5.

45 De Vries, Anne: *Van Hiëronymus tot heden: Beknopt overzicht van de jeugdliteratuur in Nederland*. Den Haag: Letterkundig Museum, 2000, p. 31.

volksboeken uit, bijv. *Glorioso* en *Doctor Faust of Het verbond met Satan*. Ze waren niet voor de jeugd bestemd; de verhalen waren niet van het gruwelijke, noch van het geweld ontdaan.

Tegen het eind van de negentiende eeuw ontstaat het beroep van de broodschrijver, omdat de positie van de auteur wordt verbeterd, vooral wat de salariëring betreft. De auteur ontvangt slechts een paar exemplaren van zijn boek, en pas later in de loop van de eeuw wordt hij in geld uitbetaald. Dat maakt het mogelijk alleen van de pen te leven, zoals bijv. J. J. A. Goeverneur deed. De meeste schrijvers van kinderboeken leven echter van hun beroep als onderwijzers, dominees enz. en het schrijven van kinderboeken is voor hen een nevenzaak.⁴⁶

Een representatieve schrijver van deze periode uit het eind van de negentiende eeuw is C. Johan Kieviet (1858 – 1931). Hij was een veelschrijver, maar werkte als onderwijzer. Wat zijn boeken zo aantrekkelijk maakt, is de aanwezigheid van humor. Door een grotere aandacht aan levendigheid en spanning onderscheidt hij zich weer van zijn voorgangers van rond het midden van de eeuw. Hij schreef historische romans, bijv. *Fulco de Mistreel* (1892) en jongensboeken, bijv. *Uit het leven van Dik Trom* (1891).

⁴⁶ Naar analogie met schrijvers voor volwassenen: Mathijssen, Marita: *Het literaire leven in de negentiende eeuw*. Leiden: Nijhoff, 1987, p. 71 – 72.

5. Visie van Nicolaas Beets op kinderboeken

Nicolaas Beets geeft zijn visie op de jeugd- en kinderliteratuur vooral in zijn opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito. (Eene voorlezing)”. Het is de belangrijkste bron voor zijn opvattingen, maar niet de enige. Onder zijn pseudoniem Hildebrand besteedt Beets al een paar overwegingen aan kinderboeken in enkele opstellen in *Camera Obscura*. Ook de kinderboeken die Beets vertaalde of bewerkte, kunnen ons enige informatie over Beets’ opvattingen verschaffen.

Ik stel de afzonderlijke bronnen in dit hoofdstuk voor en voer er een analyse van hen uit. Daarna formuleer ik de visie van N. Beets op kinderboeken op grond van deze drie bronnen.

5.1. “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”

5.1.1. Samenvatting van het opstel

Het opstel “Over kinderboeken” is een fictieve discussie tussen twee mannen over kinderliteratuur. De geschiedenis van de kinderliteratuur in Nederland en andere landen vormt de grondlinie van hun gesprek en daar bouwen ze overwegingen over de algemene principes en verschijnsels in de kinderliteratuur op. Ook al hebben beide mannen dezelfde mening, toch wendt de auteur van dit opstel het tegengestelde voor. Hij spoort op deze manier zijn gesprekspartner, hier Crito genoemd, aan tot een uitbundige argumentatie.⁴⁷

Crito pleit voor het belang van de kinderliteratuur en stelt hoge eisen aan de schrijvers. Hij beweert dat de auteurs van kinderboeken eerst in de literatuur voor volwassenen moeten uitblinken.

Een belangrijk gedeelte van het gesprek draait om Hiëronymus van Alphen en zijn gedichten voor kinderen. Crito beschouwt H. van Alphen in

47 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 7. [online]. [cit. 2009-03-11]. Beschikbaar op:
<http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

meer opzichten als voorbeeld van een schrijver voor kinderen. Crito wijst alle kritiek op Van Alphen af, omdat de dichters die Van Alphen bekritiseren, niet voldoende ervaring met de opvoeding van kinderen hebben. Daarom gebruiken tegenwoordige schrijvers in de kinderboeken verkeerde middelen.

Crito prijst fabels en sprookjes aan als geschikte literatuur voor kinderen en kent hen een belangrijke plaats in de opvoeding toe. Crito richt zijn aandacht ook op de taal in de kinderboeken.

Aan het einde van het gesprek onderstreept de auteur de behoefte aan de kritiek op de jeugd- en kinderliteratuur.

Op het eigenlijke gesprek volgen aanhangsels met enkele citaten over kinderboeken en over enkele schrijvers.

5.1.2. Criteria voor de beoordeling van kinderboeken

Beets hecht veel betekenis aan auteurs van kinderboeken; hun uiterlijk wordt vaak in het opstel beschreven. Ook uit Beets' dagboek blijkt, dat Beets iemands karakter vooral naar zijn uiterlijk en levenswijze beoordeelde. De theoretische achtergrond hiervoor gaf Johann Kaspar Lavater met de leer van fysionomie (de persoonlijkheid laat zich uit het gelaat af te lezen).⁴⁸ Ik concentreer me in het volgende echter alleen op Beets' beoordeling van kinderboeken.

Nicolaas Beets karakteriseert de meeste kinderboeken als een geheel en hij vermeldt meestal niet apart zijn oordeel over het genre, de vorm, de inhoud enz. Toch probeer ik in de beschrijving van kinderboeken enkele criteria aan te wijzen die N. Beets expliciet gebruikt. N. Beets voert bepaalde schrijvers aan, omdat ze als eersten voor kinderen schreven. Hij beoordeelt o.a. de taal en de uitwerking op kinderen. Ik probeer verder te onderzoeken of er nog andere criteria bij N. Beets bij de beoordeling van

48 WNT en *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op:
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Johann_Kaspar_Lavater>

kinderboeken een rol spelen, bijv. het genre, de personages of de vorm.

5.1.2.1 Eerste auteurs voor kinderen

Nicolaas Beets noemt in zijn opstel “[...] voornaamste personen, die voor kinderen, bepaaldelijk voor zeer *jonge* kinderen, geschreven hebben; vooral [...] die daarvan het voorbeeld hebben gegeven of eenen nieuwen weg hebben aangewezen.”⁴⁹ De keuze van de schrijvers laat de beginselen van kinderliteratuur in Nederland en buurlanden zien, zoals die er in de ogen van Nicolaas Beets uitzagen.

Nicolaas Beets vermeldt Isaac Watts uit Engeland als auteur van de eerste verzen voor kinderen, opgevolgd door A. L. Barbault. In Duitsland verdient Ch. F. Weisze het als de eerste auteur van kinderboeken beschouwd te worden en in Frankrijk valt deze eer aan A. Berquin. Het primaat van de Nederlandse jeugd- en kinderliteratuur behoort aan Hiëronymus van Alphen; volgens Beets is hij de “eerste onzer Nederlandsche, misschien voortreffelijkste *aller* kinderdichters!”⁵⁰

Na deze eerste auteurs komen de schrijvers ter sprake die een nieuwe ontwikkeling introduceerden: W. Hey (in de vertaling van J. J. A. Goeverneur), F. Rückert en gebroeders Grimm. Als opvolgers van H. van Alphen worden Van Lennep, Ten Kate, De Liefde en Heije aangevoerd, andere schrijvers verdienen volgens Beets de vermelding niet.

5.1.2.2. Genre

Nicolaas Beets prijst in het opstel kinderboeken die in verschillende genres thuishoren. Hij prijst moralistische literatuur (Van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen*, Watts *Godsdienstige en zedelijke Kinderzangen*,

49 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 9 – 10.[online]. [cit. 2009-03-19]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

50 Ibid., p. 20.

Barbaults *Lofzangen in onrijm*).

Veel lof heeft N. Beets voor sprookjes van gebroeders Grimm en van Perrault. Hij waardeert ze als een nuttig middel in de opvoeding en verwijst naar de gelijke opvatting van J. Klaiber. J. Klaiber geeft de voorkeur aan sprookjes en niet aan moralistische vertellingen: “Die Flut der moralischen Mahnungen trifft nur die Blätter, um dort rasch zu vertrocknen; wirksam aber ist allein was zur Wurzel dringt [...]. Das Märchen aber dringt zu den Wurzeln hinab, und bewegt das kindliche Herz im tiefuntersten Grund.”⁵¹

N. Beets vergelijkt de sprookjes met een speelgoed als de pop of de bal; deze speelgoederen zijn “[...] niet zoozeer speelgoed [...] als bronnen van spel.”⁵² Volgens Beets werken de sprookjes op kinderen op deze manier, omdat het sprookje “[...] zoo menigvoudig en altijd weder op nieuw vervroolijkt, getroffen en geleerd heeft [...]”⁵³

Volgens mij hangt Beets' glorificatie van sprookjes ook met zijn romantische aanleg samen: het idealiseren van de volksdichting en van het verleden. Hij ziet de oorsprong van sprookjes “[...] in den eenvoud van tijden [...]” en hij denkt dat ze “[...] uit het rein zedelijk gevoel en eene onbedorvene verbeelding zijn opgekomen [...]”⁵⁴ De sprookjes zijn goed, omdat “al wat natuurlijk is tot in het oneindige leerzaam worden kan.”⁵⁵

Verder waardeert N. Beets fabels van W. Hey. De reden daarvoor is, dat

51 Klaiber, Julius: *Das Märchen und die kindliche Phantasie. Vortrag gehalten zum Besten des Invalidenfonds in Stuttgart*. Stuttgart: G. S. Liesching, 1866, p. 29. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: http://books.google.nl/books?id=RiBLAAAAIAAJ&dq=%22julius+klaiber%22&printsec=frontcover&source=bl&ots=gKMOVzowWvh&sig=ChL8zWN2E8suW1h-1B5RqDfFtIY&hl=nl&ei=TtG3Sa_2OsyE_gaN3_GzCw&sa=X&oi=book_result&resnum=3&ct=result#PPA29,M1>

52 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 44. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

53 Ibid., p. 50.

54 Ibid., p. 54.

55 Ibid., p. 50.

juist deze fabels met het oog op kinderen geschreven werden. Fabels van andere auteurs richten zich tot volwassenen en de kinderen kunnen de lering ervan niet begrijpen.

Ook spannende lectuur heeft zijn plaats in het opstel, zij het alleen in een paar zinnen: N. Beets keurt de avontuurlijke romans voor jongens goed als “degelijke boeken voor jongens”.⁵⁶

Ik ben ervan overtuigd dat het genre medebepalend voor Beets’ oordeel over kinderboeken is. De lofrede voor fabels, godsdienstige kinderboeken en sprookjes is grotendeels een lofrede voor het genre zelf.

5.1.2.3 Taal

Nicolaas Beets laat ook de taal in de kinderboeken niet buiten beschouwing. Hij voert voorbeelden van verkeerd taalgebruik aan. Volgens Nicolaas Beets zou het volgende taalgebruik niet onder ogen van jonge lezers moeten komen: bastaardvloeken, ruwe taal en gemene uitdrukkingen. Kinderachtigheden zijn volgens hem ook ongeschikt zoals krompraten, veelvuldig gebruik van suikerzoete woorden en diminutieven. Op deze lijst mogen ook de stopwoorden niet ontbreken, bijv. jemini joosje en warempel.⁵⁷

5.1.2.4. Vorm

Het blijkt dat N. Beets de voorkeur aan eenvoudige vormen geeft. Hij voert de gedichtjes van I. Watts als voorbeeld aan. Ik veronderstel dat hij met de woorden “gemakkelijk, kort” op de vorm mikt, omdat deze zin volgt op: “Lees een stukje van Watts driemaal, en gij kent het van

56 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 17. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

57 Ibid., p. 36 en 43.

buiten.”⁵⁸ De vorm zou dus het herinneren van gedichten moeten bevorderen. Hetzelfde doel tracht ook Van Alphen in de *Kleine gedigten voor kinderen* te bereiken. Hij volgt hierin de eis van J. J. Rousseau uit zijn *Emile*: “Onze Émiles zullen niets uit het hoofd leren.”⁵⁹

N. Beets benadrukt de vorm bij F. Rückert, wiens verzen “[...] zich door [...] vorm en opvatting aan onze oudste, overgeleverde kinderdeuntjes aan[sluiten].”⁶⁰ Het spreekt vanzelf dat zulke vormen de beste voorwaarden hebben om in geheugen te blijven.

De vorm wordt weliswaar bij sommige kinderboeken vermeld en geprezen, maar vormt een minder belangrijk criterium bij de beoordeling van kinderboeken door N. Beets.

5.1.2.5. Personages

Nicolaas Beets slaat expliciet geen acht op de uitbeelding van personages, hun karakteristiek en hun gedrag in kinderboeken, behalve in één geval: in Van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen*. Dat hij zich uit deze invalshoek met dit kinderboek bezighoudt (wat hij elders in zijn opstel niet doet), hangt met De Genestet's kritiek op Hiëronymus van Alphen's kinderverzen samen. N. Beets hanteert hier de argumenten die De Genestet gebruikte. Daarom houd ik de personages niet voor een doorslaggevend criterium in Beets' waardering van kinderboeken.

5.1.2.6. Functie

De functie van kinderboeken wordt in het opstel herhaaldelijk besproken. N. Beets begint al bij het eerstgenoemde boek. Hij prijst I. Watts' *Godsdienstige en Zedelijke Kinderzangen* om hun toon “[...] die

58 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 44. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op:

http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>

59 “Nos Émiles n'apprendront rien par coeur” Ibid., p. 22.

60 Ibid., p. 40.

zeker is een kinderhart liefde en achting in te boezemen.”⁶¹ In Barbaulds *Lofzangen in onrijm* “[...] is [er] voor kinderen ontzettend veel uit te leren, en de werking op het gemoed is weldadig en verheffend.”⁶² N. Beets karakteriseert de fabels van W. Hey in de bewerking van J. J. A. Goeverneur heel positief: “Zij zijn ontwikkelend voor het kinderlijk verstand en gevoel, en tegelijker tijd [...] een zacht en opwekkend voedsel voor de kinderlijke verbeelding.”⁶³

Het volgende citaat is met geen enkel concreet kinderboek verbonden. Maar het vertolkt goed wat een goed kinderboek aan zijn lezer zou moeten brengen: “De boeken, die het kinderleven goed hebben begrepen en goed hebben voorgesteld, behooren tot het getal dergenen die het meest te denken geven.”⁶⁴

Beets haalt Van Alphens kindergedichten als een voorbeeld van invloed aan die een kinderboek op kinderen het liefst zou moeten uitoefenen. Beets verdedigt Van Alphen tegen mensen die hem een onvoldoende christelijk gekleurde inhoud verwijten. Beets zegt ter Van Alphens verdediging dat “men geen karakter vormt door altijd op ééne snaar te spelen.”⁶⁵ Daaruit kunnen we concluderen dat het wenselijk is om met een kinderboek het karakter te vormen of op zijn minst aan zijn vorming bij te dragen. Juist daarom bewondert Beets Van Alphen, omdat hij zo veelzijdig op de kinderlijke verbeelding werkt:

“Hij poogt het kinderlijk hart van dankbare liefde voor God en den Heiland te vervullen, geloof in de liefde Gods, vertrouwen op de erbarming des Heilands op te wekken, eerbied in te boezemen voor het Woord en

61 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 11. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm

62 Ibid., p. 12.

63 Ibid., p. 36 - 37.

64 Ibid., p. 19.

65 Ibid., p. 24.

voor den dienst van God, dien voor de ouders te versterken, de leugen als het afschuwelijkst kwaad te doen verfoeien, het gemoed voor al wat goed en edel en rein is te ontvonken, en goede gewoonten van arbeidzaamheid, bedachtzaamheid, orde, geduld en mededeelzaamheid in te prenten.”⁶⁶

5.1.2.7 Originaliteit

Nicolaas Beets gebruikt het criterium van de originaliteit in zijn opstel niet. In één geval schijnt de originaliteit zelfs niet wenselijk te zijn: J. J. A. Goeverneur is zeker uitstekend in zijn vertalingen of bewerkingen van buitenlandse kinderboeken, maar zijn oorspronkelijke productie vindt bij Beets een geringere erkenning.

Dat wil niet zeggen dat de originaliteit helemaal niet belangrijk is, maar volgens Beets is dat geen voorwaarde voor een goed geschreven boek. Als een werk oorspronkelijk is, is dat loffelijk (bijv. Heys *Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*), maar niets meer.

5.1.3. Visie van N. Beets op kinderboeken

In de vorige onderdelen heb ik de criteria geschetst die Nicolaas Beets in zijn bespreking van kinderboeken gebruikt. Op grond daarvan kunnen we de verwachtingen van Nicolaas Beets van goede kinderboeken zien, bijv. wat het genre, de taal, de vorm en vooral de functie betreft. De visie op kinderboeken bevat echter nog meer dan een oordeel over de kwaliteit van een bepaald boek. Het is een opinie over de functie van de kinderboeken. Deze opinie ligt ten grondslag aan de beoordeling van kinderboeken.

De genres die in “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” een goede ontvangst krijgen, zijn godsdienstige literatuur, fabels en sprookjes. Alle

⁶⁶ Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 31. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm

drie zijn volgens Beets belangrijk, omdat ze de kinderen iets leren (het kan ook om gevoelen gaan). De vorm neemt een minder belangrijke positie in de beoordeling van kinderboeken door N. Beets in.

Uit het bovenstaande kunnen we de conclusie trekken, dat Nicolaas Beets het kinderboek als een belangrijk deel in de opvoeding ziet. Hij hanteert vaak een didactische argument (werking op kinderen: bijv. iets te denken geven of het karakter te vormen) bij de beoordeling van kinderboeken. In *De hele Biblebontse berg* wordt dit aspect benadrukt, als men over Beets' oordeel spreekt, namelijk “[...] dat kinderliteratuur allereerst religieus en algemeen zedelijk opvoedend moet zijn.”⁶⁷

Maar de visie van Beets op kinderboeken wordt door meerdere criteria bepaald. Hij waardeert sprookjes, omdat ze kinderen aanspreken, omdat de kinderen hen als boeiend ervaren en zich er kunnen inleven. Beets hanteert dus ook de argumenten die met lezers, met hun waardering en inlevingsmogelijkheden rekening houden.

Daarnaast brengt Beets argumenten naar voren die op de kwaliteit van kinderboeken gericht zijn. Hij onderstreept bijv. het belang van de literaire kritiek op kinderboeken.

5.2. Visie van Hildebrand op kinderboeken

Nicolaas Beets, nu echter onder zijn pseudoniem Hildebrand, geeft zijn visie op kinderboeken in *Camera Obscura*. De toenmalige keuze van kinderboeken wordt in de “Vooruitgang” betreurd. Over schoolboeken heeft het Hildebrand als hij negatieve kanten van kindsheid in de “Kinderrampen” schetst. Letterlijk slechts een paar woorden wijdt Hildebrand aan schoolboeken in het opstel “Jongens” over de karakteristiek van Hollandse jongens.

⁶⁷ Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 290.

5.2.1 Vooruitgang

Hildebrand bespreekt hier respectievelijk de kinderboeken die hij in zijn jeugd las, en de boeken waarin de kinderen zich tegenwoordig verdiepen. Er komen ook veranderingen ter sprake die het onderzoek binnen biologie en geschiedenis meebrengt. Ik zal me hier alleen tot Hildebrands bespreking van de kinderboeken beperken.

Hildebrand betreurt dat de wereld van sprookjes (en daarmee de bovennatuurlijke wereld) de hedendaagse kinderen wordt ontzegd. Hij schildert sprookjes als heerlijke literatuur en beweert dat ze zeker zijn ontwikkeling in positieve zin hebben beïnvloed, met name zijn verbeeldingskracht.

De lectuur van tegenwoordige kinderen schildert hij als volgt: “De kinderen onzer dagen lezen allerhande nuttigheid, geleerdheid, vervelendheid. [...] Eerst van engeltjes in jurkjes en broekjes, die hun spaargeld aan een arm mensch geven [...].”⁶⁸ Op deze manier karakteriseert hij de moralistische en didactische jeugd- en kinderliteratuur. “Engeltjes” zijn modelkinderen die vooral in de jeugd- en kinderliteratuur vanaf het vierde kwart van de 18e eeuw tot ongeveer 1830 optreden. Zulke personages kunnen we bijv. in het werk van Van Alphen of van N. Anslijn vinden. Hildebrand verwijst overigens naar beide schrijvers: naar Van Alphen met versjes uit het gedicht “Klaasje en Pietje” en naar N. Anslijn bijv. door zijn Brave Hendrik te noemen.⁶⁹

Hildebrand gelooft dat zulke jeugd- en kinderboeken de vorming van

68 Beets, Nicolaas: Vooruitgang. In Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek en Peter van Zonneveld). Deel 1. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 300. [online]. [cit. 2009-03-17].

Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/beet005wvan01_01_0019.htm#19>

69 Van den Berg, Willem; Eijssens, Henk; Kloek, Joost et al.: Annotaties. In Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek et al.). Deel 2. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 221 en 220. [online]. [cit. 2009-03-17].

<http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/beet005wvan01_01_0045.htm>

kinderen in een negatieve richting zullen beïnvloeden (scepticisme, rationalisme, koelheid). Hij zelf heeft aan moralistische literatuur alleen slechte herinneringen.

Hildebrand pleit voor de rehabilitatie van sprookjes als kinderlectuur. Hij voert aan dat ook volwassenen zich met sprookjes vermaken. Als hij over sprookjes spreekt, noemt en verwijst hij enkele malen naar *Sprookjes van Moeder de Gans* van Ch. Perrault.

Ik moet opmerken dat de sprookjes van Ch. Perrault niet helemaal zonder moraal zijn: aan het eind van elk sprookje staat er een of twee gedichtjes met een moraal. Maar Hildebrand slaat daar als kind geen acht op: “Van de poëtische zedeleer aan het eind van ieder verhaal, cursief gedrukt, begreep ik niets.”⁷⁰

Het gekozen motto⁷¹ van de “Vooruitgang” geeft de toon van het opstel al aan. De volkspoëzie in het motto verwijst naar de romantiek. De volkspoëzie en sprookjes kunnen zich dankzij de romantiek in een grote interesse van volwassenen verheugen. Hildebrand wil met zijn opstel de sprookjes ook voor kinderen en de jeugd in het algemeen als leeslust presenteren.

Tussen de regels van de “Vooruitgang” kunnen we twee standpunten van de schrijver waarnemen. Ten eerste spreekt Hildebrand als een romanticus. Hij distantieert zich van de kinderboeken waarin de deugd en de kennis centraal staat (de erfenis van de verlichting). Hij pleit voor de literatuur waarin de verbeelding ontwikkeld wordt, voor sprookjes.

Het tweede standpunt van Hildebrand heeft te maken met de positie, van waaruit hij de tekst beoordeelt. Hij spreekt over kinderboeken als iemand die voor kinderen en voor hun interesse begrip heeft. Hildebrand hanteert in de “Vooruitgang” emotionele argumenten: hij pleit voor spanning en

⁷⁰ Ibid., p. 299.

⁷¹ De versjes uit *Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen* (1872) die door Van Vlotens verzameld werden.

verbeeldingskracht. Daarmee staat hij nader bij de eisen die kinderen aan hun lectuur (zouden kunnen) stellen, dan bij de eisen van ouders of onderwijzers. Met zijn waardering voor fictie strijdt hij tegen de opvatting uit de achttiende eeuw, namelijk dat “het lezen van fictie door kinderen wordt afgekeurd, omdat zij nog niet het vermogen hebben ware van het valsche te kunnen onderscheiden.”⁷²

5.2.2 Kinderrampen

Met de “Kinderrampen” verweert zich Hildebrand tegen het idealiseren van de kindsheid en tegen de voorstelling dat de kinderen niets anders dan geluk beleven. Hij wijst op allerlei dingen die het leven voor kinderen bitter maken. De voornaamste daarvan is de school en de daar gebruikte schoolboeken dragen daartoe zeker bij.

De schoolboeken worden hier uiterst negatief geschetst, bijv. de rekenboeken: “In mijn oog waren er geen hatelijker boeken.”⁷³ De leesboekjes krijgen geen betere ontvangst:

“Daarna hebt gij een uur gelezen van het model van een braven jongen, zoo braaf, zoo zoet, zoo gehoorzaam, zoo knap en zoo goedleersch, dat gij hem met plezier een paar blauwe oogen zoudt slaan, als gij hem op straat ontmoette; of, indien gij al wat verder zijt, de levensschets van een onbegrijpelijk groot man, wien na te volgen u pedant en wanhopig toeschijnt, en door welke levensschets kunstiglijk een samenspraak is heengevlochten van knapen en meisjes, voor wie gij ook al geen de minste

72 Baggerman, Arianne: Keuzecompetentie in tijden van schaarste en overvloed: het debat rond jeugdliteratuur voor en na Hiëronymus van Alphen (1760 -1840) In Johannes, Gert-Jan; De Kruif, José; Salman, Jeroen (red.): *Een groot verleden voor de boeg: cultuurhistorische opstellen voor Joost Kloek: aangeboden bij het afscheid van prof. dr. J.J. Kloek als hoogleraar Sociale geschiedenis van de literatuur aan de Universiteit Utrecht*. Leiden: Primavera Pers, 2004, p. 22.

73 Beets, Nicolaas: Kinderrampen. In Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek et al.). Deel 1. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 23. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/beet005wvan01_01_0004.htm>

sympathie gevoelt [...].”⁷⁴

Hildebrand doelt hier met de brave jongen weer op *De brave Hendrik* van Nicolaas Anslijn en met de levensschets van een groot man misschien op een ander leesboekje van N. Anslijn.⁷⁵ Het is, zoals in de “Vooruitgang”, weer de moralistische en de didactische literatuur die Hildebrand dwars zit.

In de “Kinderrampen” spreekt Hildebrand weer vanuit de positie van de kleine lezers zelf. Hij heeft oog voor het onnatuurlijke gedrag van de brave Hendrik, voor de mislukte dialogen en voor de ontbrekende mogelijkheid om zich met de personages te kunnen identificeren.

Met zijn opstellen heeft Hildebrand zeker aan nieuwe opvattingen over personages in kinderboeken bijgedragen. O.a. De Genestet en Goeverneur heten het personagetype van Hollandse jongen in deze tijd van harte welkom.⁷⁶

5.2.3. Jongens

In het stukje “Jongens” beschrijft Hildebrand de Hollandse jongen. Hij is zo te zeggen een tegenpool van de deugdzame kinderen die in de moralistische literatuur optreden. Hildebrand plaatst hier zijn vertaling van een gedicht van Hölty waarin de school met haar schoolboeken als einde van het kinderlijke geluk wordt afgebeeld. Dus opnieuw geen positief beeld van de schoolboeken.

74 Beets, Nicolaas: Kinderrampen. In: Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek et al.). Deel 1. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 23 - 24. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/beet005wvan01_01_0004.htm>

75 Van den Berg, Willem; Eijssens, Henk; Kloek, Joost et al.: Annotaties. In Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek et al.). Deel 2. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 221 en 220. [online]. [cit. 2009-03-18]. <http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/beet005wvan01_01_0045.htm>

76 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 198.

5.3. Nicolaas Beets als kinderdichter en vertaler

Nicolaas Beets publiceerde tijdens zijn leven enkele kinderboeken. Meestal vertaalde of bewerkte hij kinderboeken uit het Engels of uit het Duits, maar hij schreef er ook zelf.

Ik zal het vervolgens alleen over degene kinderboeken hebben die in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ter beschikking waren. Het zijn de volgende boeken: *Rijmbijbel*,⁷⁷ *Christelijke lesjes voor jonge kinderen*,⁷⁸ *Geschenk van een christelijken vader aan zijn opwassende kinderen* van John Angell James⁷⁹ en *Godsdienstige en zedelijke zangen voor kinderen* van Isaac Watts.⁸⁰

Daarnaast heb ik aandacht aan Beets' voorredes besteed, waarmee hij de kinderboeken van andere auteurs inleidt. Ik hield het voor mogelijk dat ook daarin enige informatie over zijn visie op kinderboeken staat. De volgende kinderboeken worden van Beets' voorredes voorzien: *Gedichtjes voor kinderen* van Lieuwe Schipper⁸¹ en *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding* van Hiëronymus van Alphen.⁸²

Al op het eerste gezicht verraden de kinderboeken duidelijk hun godsdienstige karakter. Juist de godsdienstige en moralistische inhoud van deze boeken heeft hoogstwaarschijnlijk Nicolaas Beets ertoe gebracht om deze kinderboeken te vertalen. Hij uit zich openhartig in de voorrede in de *Rijmbijbel*. Het doel daarvan is om: “Het waarachtig Christendom te helpen bevorderen [...].”⁸³ Dit doel kan men zonder meer als motto boven

77 Beets, Nicolaas: *Rijmbijbel*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1839.

78 [Beets, Nicolaas]: *Christelijke lesjes voor jonge kinderen*. Haarlem, Erven F. Bohn 1843.

79 James, John Angell: *Geschenk van een christelijken vader aan zijn opwassende kinderen*. Amsterdam: J. Müller, 1844.

80 Watts, Isaac: *Godsdienstige en zedelijke zangen voor kinderen*. Leiden: Van den Heuvell & Van Santen, z.j. [1866].

81 Schipper, Lieuwe: *Gedichtjes voor kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838.

82 Van Alphen, Hiëronymus: *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding*. Utrecht, J. G. van Terveen en Zoon, 1871.

83 [Beets, Nicolaas]: Voorrede. In Beets, Nicolaas: *Rijmbijbel*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1839, p. XI.

zijn andere (eigen en vertaalde) kinderboeken plaatsen.

Dat Nicolaas Beets juist geen fabels, sprookjes, avontuurlijke verhalen of abecedaria vertaalde, wijst op het belang dat hij aan godsdienstige literatuur voor kinderen hechtte. Als men namelijk Nicolaas Beets eerst als student theologie en later als dominee voor ogen heeft, als men zich dus zijn levensroeping beseft, is zijn keuze van kinderboeken en zijn doel helemaal niet verrassend.

Naast de keuze van kinderboeken spiegelt zich zijn visie op kinderboeken in de vertaling van Watts' *Godsdienstige en zedelijke zangen voor kinderen*. Beets voegde enkele strofen aan het gedicht "Zomeravond" toe. L. Saalmink ziet de reden in het feit, dat het Beets "[...] niet alleen om het geloof en de genade Gods ging maar ook om de liefde voor de ouders en voor de naasten."⁸⁴

De voorredes bevatten ook gegevens over zijn visie op kinderliteratuur. In de *Gedichtjes voor kinderen* van Lieuwe Schipper beschermt Beets de gedichten tegen een mogelijke kritiek, dat ze "te wijs of te hoog gestemd" zijn. Hij antwoordt: "[...] ik hoop dat men bedenken zal dat een boek voor kinderen misschien evenmin kinderachtig als boekachtig zijn moet. Het mag toch nog iets meer zijn dan de bloote spiegel van hun eigen inzichten en begrippen."⁸⁵ Hier zien we, dat Beets van kinderboeken eist, dat ze de kinderen ontwikkelen en dat ze de kinderen verrijken.

De voorrede in Van Alphens gedichtjes geeft de visie van N. Beets op Hiëronymus van Alphen. In *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding* is de toon van de voorrede in overeenstemming met die van het opstel "Over kinderboeken". Er wordt ook hoogstwaarschijnlijk naar dit opstel verwezen, maar Beets gaat hier nog verder dan in zijn opstel. Hij verbindt direct de kennis van Van Alphens gedichten aan het lot

84 Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw*, vol. 27 (2003), afl. 1, p. 21.

85 Beets, Nicolaas: Aan den Heer L. Schipper. In Schipper, Lieuwe: *Gedichtjes voor kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838, ongenummerde pagina's.

van het vaderland: “Want ik ben overtuigd, dat het mijn volk en vaderland er niet dan te beter om gaan zal, hoe meer zijne lessen in hunne harten opgenomen worden zullen, en de naam van VAN ALPHEN van geslacht tot geslacht in eere blijven zal.”⁸⁶

5.4. Besluit

Het blijkt dat de drie soorten bronnen (het opstel “Over kinderboeken”, *Camera Obscura* en de vertalingen samen met een eigen boek) andere visies op kinderboeken bevatten.

Het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” heeft de visie ten grondslag die de kinderboeken als onderdeel van opvoeding ziet en aan de doelen van de opvoeding onderwerpt. Nicolaas Beets treedt in de positie van ouders of onderwijzers op en stelt de eisen aan kinderboeken om kinderen de deugden en de liefde voor God in te prenten.

Dezelfde visie is ook te vinden in de laatste bron (de kinderboeken die N. Beets vertaalde, bewerkte en zelf schreef). Deze kindeboeken horen alle tot de godsdienstige en moralistische literatuur. Daarom veronderstel ik dat Nicolaas Beets deze boeken als de beste zag.

Maar in de tweede bron (opstellen uit *Camera Obscura*) pleit Hildebrand voor de ontwikkeling van verbeelding, voor het spannende in kinderboeken en verwerpt moralistische en leerzame boeken.

Voor de twee verschillende visies kunnen we meer verklaringen geven. De eerste oorzaak kan in verschillende levenservaringen liggen. N. Beets schreef zijn opstel “Vooruitgang” in 1837, de “Kinderrampen” in 1839. In die tijd had hij de school met al de kinderrampen nog goed in geheugen. Ongeveer 25 jaar later schrijft N. Beets zijn opstel “Over kinderboeken”. Hij heeft in die tijd al ervaringen met de opvoeding van eigen kinderen en zeker ook met de vorming van kinderen die tot zijn kerkelijke gemeente

⁸⁶ B[eets, Nicolaas]: Voorrede. In Van Alphen, Hiëronymus: *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding*. Utrecht: J. G. van Terveen en Zoon, 1871, p. [7] en [8].

behoren. Hij legt dus meer nadruk op de opvoeding dan op ontspanning.

Deze verklaring op grond van levenservaringen heeft echter zijn zwakke kanten. De twee schetsen van Hildebrand verschenen in 1837 en 1839. Maar in het jaar 1838 publiceerde N. Beets *N. Anslin Nzn. Een woord aan alleen, die braven Hendrik gelezen hebben*. Hier prijst Beets zijn voormalige huisonderwijzer en zijn boek *De brave Hendrik*. Het is datzelfde boek, waartegen hij zoveel bezwaren in de “Vooruitgang” en de “Kinderrampen” heeft. Het is dus onmogelijk dat achter de andere opinie van N. Beets de veranderde levenservaringen stonden.

Ik denk dat het verschil met de auteur (Hildebrand of Beets) samenhangt. Zo verklaart het verschil ook A. de Vries: “Maar dat is Hildebrand. Beets, de toekomstige dominee, was ook toen [toen hij “Vooruitgang” en “Kinderrampen publiceerde] al veel bedaagder.”⁸⁷ Beets gebruikte zijn pseudoniem waarschijnlijk als een masker. Als Hildebrand hoefde hij geen rekening met zijn maatschappelijke positie te houden. De kinderboeken van N. Beets bevestigen dat. Beets bracht onder ogen van het Nederlandse publiek godsdienstige en moralistische kinderboeken. Hij begon daarmee al in die tijd waarin hij persoonlijk geen ervaringen met de opvoeding van eigen kinderen had. Hij moest dus, al in de tijd van “Kinderrampen” en “Vooruitgang”, van mening zijn dat dit de beste soort kinderboeken is.

In *Van zedenleer tot Bruintje Beer* wordt de volgende verklaring voor de verschillen tussen Beets' en Hildebrands visie op kinderboeken gegeven: “Daalder veronderstelt dat de dominee de artiest de baas is geworden.”⁸⁸ Daar ben ik het niet mee eens. Ik denk dat de dominee (of de toekomstige dominee) dezelfde opvattingen had. Maar Beets kon, als Hildebrand, uit zijn rol treden en zich andere uitspraken veroorloven.

87 De Vries, Anne: *Wat heten goede kinderboeken? Opvattingen over kinderliteratuur in Nederland sinds 1880*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 26.

88 Zuurveen, Toos: *Van zedenleer tot Bruintje Beer: Kind, kindbeeld en kinderboek door de eeuwen*. Uitgeverij Roorda, 1996, p. 165.

6. Visie van Beets en van De Genestet op kinderboeken

P. A. de Genestet geeft zijn visie op kinderboeken, met name op de kinderroëzie, in twee geschriften: in “De Sint-Nikolaasavond. Een Amsterdamsche Vertelling” (1849, gepubliceerd in 1852) en in het opstel *Over kinderroëzy* (1858). In beide teksten bekritiseert hij Hiëronymus van Alphen. *Over kinderroëzy* heeft een grotere omvang en De Genestet herhaalt en nuanceert hier zijn bezwaren tegen Van Alphen uit “De Sint-Nikolaasavond”. Ik ga dus verder van dit opstel uit bij de beschrijving van De Genestets visie op kinderboeken en bij de vergelijkingvervan met Beets’ visie.

6.1. Visie van De Genestet

De Genestet formuleert zijn visie op kinderboeken al aan het begin van het opstel *Over kinderroëzy* heel expliciet. Zijn voorstelling van het ideaal is: “[...] roëzy, die niet alleen uw gemoed stemt en treft, maar ook tegelijk uw fantazy ontwikkelt, [...] uw vernuft scherpt, uw geest bezielt; roëzy, die u niet tot zoete, schoolsche knapen, tot ondenkbare engeltjens opleiden wil; maar u vormen kan tot frissche wakkere jongens, vol edel gevoel, vol levensmoed en lust, en kracht [...]”⁸⁹

Hij eist een vriendelijke kinderdichter die “een' natuurlijken, prettigen, vertrouwelijken toon moet [...] weten aan te slaan, om die harten [...] als van zelve te doen opengaan, niet voor de deugd van een of ander modelkind, maar voor al wat goed en edel is en lieflijk, wat rein is en wèl luidt!”⁹⁰

De Genestet maakt een verschil tussen moralistische en godsdienstige kinderboeken. Hij wijst moralistische literatuur af, maar hij heet godsdienstige roëzie van harte welkom. Hij geeft toe, dat het echter niet

89 De Genestet, P. A.: *Over kinderroëzy*. Amsterdam : Gebroeders Kraay, z.j.[1865], p. 25 – 26. [online]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm>

90 Ibid., p. 29 – 30.

gemakkelijk is om “[...] de kinderen in hunne vaersjens te laten denken, spreken, zingen, zóo, dat ze begrijpen en gevoelen, wat zy zeggen, dat zy-zelve worden geroerd en getroffen[...]”⁹¹

De Genestet somt een aantal dingen op die men in kinderboeken zou moeten vermijden: “[...] leg den kinderen geen woorden op de lippen, al te groot en al te vroom. Laat hen geen dingen zeggen, al te hoog en te wonderlijk. Laat hen geen vrome gevoelens uiten, ja uiten alleen, die ze niet gevoelen kunnen, opdat zy ons niet het schrikkelijk effect maken van kinderkens in den farizeënmantel, of van papegaaien, die gebedjens doen en het heilige napraten, zonder daar iets van te verstaan.”⁹²

6.2. Vergelijking tussen Beets' en De Genestets visie

Het verschil tussen de visie van Beets en die van De Genestet is gelegen in hun verwachtingen tegenover de functie van de kinderliteratuur. Terwijl N. Beets van een kinderboek vooral lering verwacht (maar niet alleen dat), wil de Genestet geen opleiding tot “schoolsche knapen” en “engeltjens”.

Hun verschillende visie hangt met de positie samen, van waaruit ze de kinderboeken beoordelen. N. Beets doet het uit de positie van ouders. De Genestet kiest bij de beoordeling de plaats van kinderen, hij geeft zelfs het woord aan hen, omdat: “[...] zy-zelve zijn in deze toch maar de beste recensentjens!”⁹³

Beide schrijvers hanteren bij de beoordeling andere criteria. R. Ghesquiere geeft vijf uitgangspunten voor beoordeling van jeugdliteratuur weer.⁹⁴ Voor Beets en De Genestet zijn de uitgangspunten het werk zelf en de lezer kenmerkend.

91 De Genestet, P. A.: *Over kinderpoëzy*. Amsterdam : Gebroeders Kraay, z.j.[1865], p. 52. [online]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm

92 Ibid., p. 58.

93 Ibid., p. 25.

94 Ghesquiere, Rita: *Het verschijnsel jeugdliteratuur*. Zesde druk. Leuven; Amersfoort: Acco, 1997, p. 163 - 165.

Bij Beets vind ik vooral het verband met de lezer belangrijk. Hierbij hoort het didactische argument dat Beets bijna bij alle boeken in zijn opstel hanteert.

Voor De Genestet is ook het verband met lezer belangrijk, maar hij hanteert andere argumenten dan Beets. Dat zijn vooral emotionele argumenten (hij geeft voorkeur aan spannende boeken) en ook de identificatiemogelijkheden (juist dit mist hij in Van Alphen's gedichten). Anders dan Beets let De Genestet expliciet op de moeilijkheidsgraad van een werk. Bij Beets is dat niet zo eenduidig. Aan de ene kant kunnen we bij hem een uitspraak als de volgende vinden: “Overigens is men, geloof ik, sedert lang van het denkbeeld terug gekomen, dat kinderen niets zouden mogen van buiten leeren dan hetgeen zij volkomen begrijpen, en heeft men ingezien dat er ook in de opvoeding een tijd van zaaien is, verschillende van dien van ontwikkelen [...]”⁹⁵ Maar aan de andere kant prijst hij sprookjes, omdat ze kinderen zo goed aanspreken. Hij let dus op de moeilijkheidsgraad, maar op een andere manier en met andere maatstaven dan De Genestet.

De verschillende visies op kinderliteratuur van Beets en van De Genestet komen in hun waardering van Hiëronymus van Alphen tot uitdrukking. Beets vindt de *Kleine gedigten voor kinderen* vanwege hun didactische waarde goed. De Genestet kijkt naar de emotionele zijde van de gedichten en om die reden vindt hij ze niet geschikt voor kinderen.

⁹⁵ B[eets, Nicolaas]: Voorrede. [Beets, Nicolaas]: *Christelijke lesjes voor jonge kinderen*. Haarlem, Erven F. Bohn 1843, p. [III] en IV.

7. Opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” in context

“[...] gij die in uw jeugd *Moeder de Gans* verslonden hebt, en op uw vijftigste levensjaar met mij Perrault nog bewondert!”⁹⁶

Met deze woorden richt zich Crito tegen zijn gesprekspartner in het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”. Dit opstel laat Beets' bewondering voor de wereld van de kinder- en jeugdliteratuur zien. Maar het blijkt ook uit zijn oeuvre.

Hieronder vermeld ik de kinderboeken waarin Beets een aandeel heeft, en die hij in zijn opstel “Over kinderboeken” aanvoert. Hij opent zijn opstel met een citaat uit zijn voorrede voor Schippers *Gedichtjes voor kinderen* (1838). Dat was ook zijn eerste werk in verband met kinderboeken. De opsomming van de schrijvers in het opstel begint met Isaac Watts, wiens gedichtjes Beets vertaalde (gepubliceerd na de verschijning van het opstel in 1867). Beets noemt W. Hey, wiens *Rijmbijbel* hij al in 1839 naar het Nederlands vertaald had. Beets' vertaling van Rückerts “Klauterlied” wordt in het opstel geplaatst. Beets laat de bewondering voor H. van Alphen nog een keer zien: als hij de voorrede in *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding* (1871) schrijft.

Aan het eind van het opstel voert Beets enige namen en titels die hij wilde bespreken. Ook deze komen in zijn oeuvre voor, bijv. *De brave Hendrik*. Beets herdenkt de auteur van dit boek in 1838 met het pamflet *N. Anslijn Nzn. Een woord aan alleen, die braven Hendrik gelezen hebben* en een jaar later geeft hij *Viertal Verhandelingen, nagelaten door N. Anslijn*⁹⁷ uit.

Wat N. Beets niet in het opstel noemt, is zijn eigen boekje *Christelijke lesjes voor jonge kinderen* uit 1843. Dat geldt ook voor zijn vertaling van

96 Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 51. [online]. [cit. 2009-03-27]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm

97 Anslijn Nz., Nicolaas; Beets, Nicolaas (ed.): *Viertal Verhandelingen, nagelaten door N. Anslijn*. Alkmaar: H. J. Van Vloten, 1839.

J. A. James' *Geschenk van een christelijken vader aan zijne opwassende kinderen* uit 1844. Beets vermeldt evenmin de opstellen "Vooruitgang" en "Kinderrampen" uit *Camera Obscura*. Ze bevatten een andere visie op de kinderliteratuur en zouden niet met de toon van het opstel kunnen harmoniëren.

Het opstel "Over kinderboeken" verschijnt voor het eerst in het jaar 1865⁹⁸ in meer afleveringen. Nicolaas Beets is in 1865 eenenvijftig jaar oud en woont al ruim tien jaar in Utrecht. Zijn woonplaats en leeftijd komen we overigens in kleine toespelingen in het opstel tegen.

Naast zijn werk als predikant laat N. Beets de taal- en letterkunde niet buiten beschouwing. Juist de beschouwingen over taal en literatuur vullen zijn *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*, waarin het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" in 1867 verschijnt.

Het ontstaan van het opstel wordt in verband gebracht met de discussie over de waardering van Hiëronymus van Alphen. Ook al hadden sommige schrijvers zich negatief over H. van Alphen uitgelaten, het complexe en in details doorgewerkte negatieve oordeel bracht pas P. A. de Genestet. Vooral in zijn opstel *Over kinderpoëzy* bekritiseert hij in veel opzichten Van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen*. Beets is Van Alphens bewonderaar en laat dat in het opstel "Over kinderboeken" zien. Doordat N. Beets hier een pleidooi voor Van Alphen houdt, beschouwt men dit opstel als een reactie op De Genestets kritiek.⁹⁹

Hun onderlinge verschillen in de visie op de kinderliteratuur komen juist bij Hiëronymus van Alphen tot uitdrukking. Deze verschillen in de mening over hetzelfde werk onthullen niet slechts hun verschillende verwachtingen t.a.v. de kwaliteiten van een werk, maar ook hun

98 Bouwman, André, m.m.v. Krol, Ellen: *De Beetscollectie te Leiden: Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814 – 1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2003, p. 308.

99 Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw*, 2003, vol. 27, afl. 1, p. 17.

normenstelsel met een andere hiërarchie.¹⁰⁰

Voor de verschillen in hun visie op de kinderliteratuur zijn zeker ook hun opvattingen over de opvoeding verantwoordelijk. B. Kruithof illustreert aan de hand van beide schrijvers de twee opvoedingsstrategieën die in de negentiende eeuw gebruikelijk waren. De opvoeding waar liefde en orde de sleutelswoorden zijn, vindt hij bij De Genestet terug. Voor Beets' wijze van opvoeding beschouwt hij liefde en vrees als kenmerkend. Hij haalt dit uit Beets' biografie aan: "Zeker heeft Beets met zijn kinderen gespeeld, maar heeft niet met zich laten spelen; in zijn verzen zal men geen regels vinden als die van De Genestet? 't liefste speelgoed van mijn twee, dat's haar jonge vader.'" ¹⁰¹

In veel opstellen over de kinderliteratuur wordt Van Alphen's kinderpoëzie als een toetssteen voor de visie op de kinderliteratuur gebruikt. Niet alleen Beets en De Genestet, maar ook Potgieter en Busken Huet bakenen hun visie op de kinderliteratuur tegen Van Alphen af.¹⁰²

Als we naar de geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur kijken, blijkt, dat men nu meer het voetspoor van De Genestet dan dat van Beets volgt.

100 Ghesquiere, Rita: *Het verschijnsel jeugdliteratuur*. Zesde druk. Leuven; Amersfoort: Acco, 1997, p. 165.

101 Chantepie de la Saussaye, P. D.: *Het leven van Nicolaas Beets*. Haarlem: De Erven Bohn, 1904, p. 164. Geciteerd naar: Kruithof, Bastian: Opvoedingsadviezen van Cats tot Beets. Continuïteit en verscheidenheid. In: Frijhoff, Willem et al.: *Onderwijs & opvoeding in de achttiende eeuw: verslag van het symposium, Doesburg 1982; Werkgroep achttiende eeuw*. Amsterdam: APA-Holland University Press, 1983, p. 176.

102 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Harry Bekkering (red.): *De hele Biblebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 292.

8. Annotaties bij “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”

p. 2, regel 3: De Schrijver: Nicolaas Beets¹⁰³

p. 2, regel 3: Bilderdijk, Willem (1756 – 1831)

Nederlands jurist, dichter en schrijver van het classicisme, later van de romantiek. Beets bewonderde hem. (G. J. van Bork; K. ter Laan)

p. 2, regel 3: ‘voor meer dan een menschenleeftijd!’: niets gevonden.

p. 2, regel 5: *Kindergedichten: Gedichtjes voor kinderen* (1838)

Gedichten van L. Schipper. N. Beets schreef een brief, die als de voorrede in deze bundel werd genomen.¹⁰⁴

p. 2, regel 5: Schipper, Lieuwe (1808 – 1870)

Nederlands onderwijzer en schrijver van gedichten voor kinderen. (J. G. Frederiks, en F. Jos. van den Branden)

p. 3, regel 3: de geleerde uitgever der *Archieven van het huis van Oranje*

Waarschijnlijk Reiner Cornelis Bakhuizen van den Brink (1810 - 1865), rijksarchivaris tussen 1854 en 1865. (G. J. van Bork)

p. 3, regel 5: Cicero, Marcus Tullius (106 v. Chr. – 43 v. Chr.)

Romeins filosoof, redenaar en politicus.¹⁰⁵

p. 3, regel 5: Brieven van Cicero

Er zijn ongeveer 900 zijn brieven bewaard gebleven.¹⁰⁶

p. 3, regel 5: Luther, Martin (1483 – 1546)

Duits theoloog, predikant en reformator.¹⁰⁷

p. 3, regel 5: Brieven van Luther

Brieven aan bisschop en aartsbisschop over aflaten en brieven aan paus.¹⁰⁸

103 Beets, Nicolaas: Aan den Heer L. Schipper. In Schipper, Lieuwe: *Gedichtjes voor kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838, ongenummerde pagina.

104 Ibidem

105 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Cicero>>

106 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero#Correspondentie>

107 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Maarten_Luther>

p. 3, regel 5: **Goethe, Johan Wolfgang** (1749 – 1823)

Beroemd Duits schrijver, staatsman en wetenschapper. Zijn werk staat in het teken van de preromantische stroming Sturm und Drang en later van het classicisme.¹⁰⁹

p. 3, regel 5: **Brieven van Goethe**

Er zijn ongeveer 16000 brieven van Goethe overgeleverd.¹¹⁰

p. 3, regel 5: **Brieven van Bilderdijk**

De brieven verschenen postuum: *Brieven van Mr. Willem Bilderdijk* (1836 en 1837). (K. ter Laan; Molhuysen, P. C. en P.J. Blok (red.))

p. 3, regel 6: **Pensées (Gedachten)**

Een boek van Blaise Pascal, het zijn slechts fragmenten.¹¹¹

p. 3, regel 7: **Pascal, Blaise** (1623 – 1662)

Frans natuurkundige, mathematicus, schrijver en filosoof.¹¹²

p. 3, regel 7: **Télémaque: Avonturen van Telemachos, de zoon van Odysseus** (1699)

De pseudohistorische roman voor de kleinzoon van de koning Lodewijk XIV van Fénélon. Een favoriet jeugdboek in het Frankrijk van de 18e en 19e eeuw. Télémachos en zijn leraar reizen door de antieke wereld.¹¹³

p. 3, regel 7: **Fénélon: Francois de Salignac de la Mothe-Fénélon** (1651 – 1715)

Frans geestelijke en schrijver, gouverneur van de kleinzoon van Lodewijk XIV. Hij schreef opvoedkundige boeken voor de adellijke jongelingen.¹¹⁴

108 Ibidem.

109 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:
<<http://nl.wikipedia.org/wiki/Goethe>>

110 Ibidem.

111 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal#Pens.C3.A9es>

112 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal>

113 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:
<http://de.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_F%C3%A9nelon>

114 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

p. 3, regel 7: *Aeneïs* (29 – 19 v. Chr.)

Het epos over de oorsprong van Rome en Romeinen van Vergilius.¹¹⁵

p. 3, regel 7: **Publius Vergilius Maro** (70 - 19 v. Chr.)

Romeins dichter, zijn bekendste werk is het mythologische epos *Aeneïs*.¹¹⁶

p. 3, regel 12: **Effen, Justus van** (1684 - 1735)

Nederlands schrijver. Hij is vooral bekend om zijn weekblad *De Hollandsche Spectator* (1731 – 1735). (J. G. van Bork en P. J. Verkruijsse (red.))

p. 4, regel 4: **krauwen**: krabben (WNT)

p. 4, regel 6: *De Hollandsche Spectator* (augustus 1731 en april 1735)

Dit weekblad gaf Justus van Effen uit. Hij behandelde hier o.a. taal- en letterkundige onderwerpen. Het weekblad werd veel herdruk en nagevolgd. (J. G. van Bork en P. J. Verkruijsse (red.))

p. 4, regel 8: *De Ring van Gyges weder gevonden* (1805 - 1808)

De roman van Willem Kist (1758 – 1841) waarmee hij naar de verlichting van de natie streefde. Misschien werd Hildebrands Camera Obscura door deze roman beïnvloed. (J. G. van Bork en P. J. Verkruijsse (red.))

p. 4, regel 10: **Klikspaan**

Het pseudoniem van Johannes Kneppelhout. Onder dit pseudoniem schreef hij humoristische schetsen, bijv. *Studentenleven* (1844). (J. G. van Bork)

p. 4, regel 15: **Starter, Jan Janszoon** (1593 - 1626)

Nederlands dichter. Als zijn hoofdwerk wordt *Friesche lust-hof* (1621) beschouwd, een verzameling minneliederen, bruiloftsliederen en drinkliederen. (J. G. van Bork en P. J. Verkruijsse (red.))

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/F%C3%A9nelon>>

115 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/Vergilius#Aene.C3.AFs>> En: Wikipedie. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vergilius>>

116 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/Vergilius>>

p. 4, regel 15: **Gesprek met Starter:** niets gevonden

p. 4, regel 15: **“Gesprek met Querulus over de behartiging der moedertaal”** (1858)

Het is te vinden in het eerste deel van Beets' *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Querulus is een personage dat hier optreedt.¹¹⁷

p. 4, regel 16: **Vondel, Joost van den** (1587 - 1679)

Nederlands schrijver, auteur van veel gelegenheidspoëzie, emblemata en toneelstukken, bijv. van *Gysbrecht van Aemstel* (1637). (J. G. van Bork en P. J. Verkruijsse (red.))

p. 4, regel 16: ***Gesprek met Vondel, naar aanleiding van het hem toegedacht standbeeld. Eene voorlezing.*** (1861)

Een voorlezing van N. Beets.¹¹⁸

p. 5, regel 9: **Crito**

Het personage Crito treedt in een Socratische dialoog van Plato op. In deze dialoog spreekt Socrates met zijn volgeling Crito over gehoorzaamheid aan wetten.¹¹⁹

p. 5, regel 13: **Menschkunde:** mensenkennis (WNT)

p. 5, regel 17: **karakterkunde:** niets gevonden

p. 5, regel 17: **gelaatkunde**, ook fysionomie genoemd

De wetenschap die het gelaat bestudeert om daarvan het karakter af te lezen. Het berust op een theorie van J. K. Lavater.¹²⁰

117 Beets, Nicolaas: *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel I. Haarlem: De Erven F. Bohn, 1858.

118 Bouwman, André, m.m.v. Krol, Ellen: *De Beetscollectie te Leiden: Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814 – 1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2003, p. 302.

119 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op:
<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Plato_\(filosoof\)#Werken](http://nl.wikipedia.org/wiki/Plato_(filosoof)#Werken)>

120 WNT en *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op:
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Johann_Kaspar_Lavater>

p. 7, regel 21: **bewaarschooltje**: kleuterschool

p. 7, regel 21: **haveloozenschooltje**: niets gevonden

p. 7, regel 22: **Fröbelschooltje**

De kleuterschool volgens de methode van Friedrich Fröbel. (WNT)

p. 7, regel 22: **kinderkerk**

Kerk, kerkdienst, godsdienstoefening voor kinderen. (WNT)

p. 7, regel 23: **kinderzendelinggenootschap**: niets gevonden

p. 8, regel 1: **Tooneel in huis** (1885)

Een toneelstuk voor kinderen van Johan Gram.¹²¹

p. 8, regel 1: **De Kinder-Courant** (1852 - 1905)

Het tijdschrift voor kinderen uit betere milieus van 7 tot 15 jaar. Onder de redacteurs waren Gerard Keller en J. Gram. De inhoud was op onderricht en vermaak gericht.¹²²

p. 8, regel 15: **welgeordineerd**: goed georganiseerd; door goede regels beheerst. (WNT)

p. 9, regel 20: **portefeuille**:

Een bewaarplaats voor bladen papier, soms voorzien van een leren overslag. (WNT)

p. 10, regel 6: **Watts, Isaac** (1674 - 1748)

Engels theoloog en schrijver van hymnen. Hij wordt als de eerste Engelse auteur van kinderpoëzie beschouwd.¹²³

121 Th. Morren: J.M.J. Gram. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E.J. Brill, 1915, p. 249. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003191501_01/_jaa003191501_01_0020.htm>

122 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 231 – 233.

123 Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw*, vol. 27 (2003), afl. 1, p. 15. En: *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar

p. 10, regel 7: **Logica** (1724)

Een boek van Isaac Watts, de volle titel is: *Logick: or The Right Use of Reason in the Enquiry After Truth With a Variety of Rules to Guard Against Error in the Affairs of Religion and Human Life, as well as in the Sciences.*¹²⁴

p. 10, regel 7: **The Improvement of the Mind** (1741)

Een boek van Isaac Watts, het was en is een vervolg op zijn boek *Logica*.¹²⁵

p. 10, regel 8-9: **Godsdienstige en Zedelijke Kinderzangen** (1715)

De verzameling hymnen en liederen voor kinderen van Isaac Watts. Het boek werd heel populair. De oorspronkelijke titel is *Divine songs attempted in easy language for the use of children.*¹²⁶

p. 11, regel 4: “om vroomheid ... genoemd worden.”: niets gevonden

p. 11, regel 8: **Gibbon, Edvard** (1737- 1794)

Engels historicus.¹²⁷

p. 11, regel 23: **Miss Edgeworth, Maria** (1767 - 1849)

Iers schrijfster. Ze schreef boeken over opvoeding samen met haar vader en zelf publiceerde ze verhalen voor kinderen.¹²⁸

p. 12, regel 2: **Barbauld, Anna Laetitia** (1743 - 1825)

Engels dichteres en schrijfster voor kinderen. Ze paste de kinderboeken

op: <http://en.wikipedia.org/wiki/Isaac_watts#Hymns>

124 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Isaac_watts#Hymns>

125 Ibidem.

126 Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw*, vol. 27 (2003), afl. 1, p. 15.

127 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Gibbon>

128 Řeřichová, Vlasta: Egdeřorthová Maria. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský aj.: *Autoři světové literatury pro děti a mládeř*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-03-30]

aan de behoeften van kinderen aan (grote letters, informele dialogen).¹²⁹

p. 12, regel 3: **Lofzangen in onrijm** (1781)

Een kinderboek van A. L. Barbault. De oorspronkelijke titel is *Hymns in Prose for Children*. In 1822 verscheen de vertaling in het Nederlands, het Duits en in het Frans met de Engelse versie in een boek. Het Nederlandse deel vertaalde Teissèdre l'Ange. Het eerste Nederlandse vertaling dateert echter uit 1783.¹³⁰ (F. Jos. van den Branden en J.G. Frederiks)

p.12, regel 5: **Teissèdre l'Ange, Josué** (1771 - 1863)

Waals predikant, vanaf 1811 in Amsterdam. Hij streefde naar de verbetering van het onderwijs. Hij vertaalde *Hymns in Prose for Children* van A. L. Barbault. (K. ter Laan; F. Jos. van den Branden en J. G. Frederiks)

p. 12, regel 5: **Coquerel, Athanase Laurent Charles** (1795- 1868)

Frans predikant en schrijver, tijdelijk werkzaam in Nederland.¹³¹

p. 12, regel 6: **Kampen, Nicolaas Godfried van** (1776 - 1839)

Hoogleraar in de Nederduitse Letterkunde en de Vaderlandse geschiedenis in Amsterdam. Hij vertaalde uit het Duits, Engels en Frans. (F. Jos. van den Branden en J.G. Frederiks)

p. 13, regel 6: **"Arme negervrouw ... hooren."**

Een deel uit "Hymn VIII" uit de *Hymns in Prose for Children* (1781) van A. L. Barbault.¹³²

p. 13, regel 10: **gewisselijk**: beslist (WNT)

129 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<<http://en.wikipedia.org/wiki/Barbault>>

130 Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

131 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Athanase_Laurent_Charles_Coquerel>

132 De originele tekst: Barbault, Anna Laetitia (Aikin): *Hymns in prose for children. By the author of 'Lessons for children'. A new edition*. London: onbekend uitgever, 1799, p. 31. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<<http://www.cts.dmu.ac.uk/AnaServer?hockliffe+0+start.any>>

p. 13, regel 11: **William Pitt de Jongere** (1759 - 1806)

Brits politicus, twee keer minister-president. Hij bekritiseerde de voering van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog en eiste de vrede.¹³³

p. 13, regel 11: **Wilberforce, William** (1759 - 1833)

Brits politicus, hij voerde een succesvolle campagne in het parlement tegen de slavenhandel.¹³⁴

p. 13, regel 11: **Gurney, Joseph John** (1788 - 1847)

Engels bankier. Hij voerde o. a. een campagne tegen de slavenhandel in Amerika en West-Indië.¹³⁵

p. 14, regel 6: **Scott, Walter** (1771 - 1832)

Schots romantische dichter en schrijver van historische romans en verhalen. Hij schreef ook een kinderboek: *Tales of a grandfather* (1827-1830).¹³⁶

p. 14, regel 8: **Weisze: Christian Felix Weiße** (1726 - 1804)

Duits schrijver en verlichtingspedagoog. Hij wordt als de stichter van Duitse kinder- en jeugdliteratuur beschouwd.¹³⁷

p. 14, regel 8: **Burmman, Gottlob Wilhelm** (1737 - 1805)

Duits dichter. Voor kinderen schreef hij *Kleine Lieder für kleine Mädchen und Jünglinge* (1777) die samen met kinderpoëzie van Ch. F. Weiße als inspiratie voor Hiëronymus van Alphen dienden.¹³⁸

133 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:
<http://en.wikipedia.org/wiki/William_Pitt_the_Younger>

134 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:
<http://en.wikipedia.org/wiki/William_Wilberforce>

135 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_John_Gurney>

136 Řeřichová, Vlasta: Scott Walter, sir. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-03-30]

137 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:
<http://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Felix_Wei%C3%9Fe>

138 Buijnsters, P.J.: Nawoord. In Van Alphen, Hieronijmus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep, 1998,

p. 14, regel 9: **Salzmann, Christian Gotthilf** (1744 - 1811)

Duits priester, verlichtingspedagoog. Hij legde nadruk op morele opvoeding. Hij schreef boeken over opvoeding en ook moralistische vertellingen die hij voor een heel belangrijk deel in de opvoeding hield.¹³⁹

p. 14, regel 10: **Alphen, Hiëronymus van** (1746 - 1803)

Nederlands dichter en criticus. Hij is vooral bekend om zijn *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 en 1782) in de geest van de verlichting. In zijn gedichten voor volwassenen introduceerde hij de preromantiek. (G.J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 14, regel 11: **Berquin, Arnaud** (1747 - 1791)

Frans schrijver, een van de eerste Franse schrijvers voor kinderen. Eerst vertaalde hij buitenlandse kinderboeken (ook Nederlandse), daarna schreef hij zijn eigen kinderboeken.¹⁴⁰

p. 14, regel 11: *Lieder für Kinder* (1767/1769)

Het boek van Ch. F. Weiße waarin zich H. van Alphen inspireerde. De inhoud is typisch voor de verlichting.¹⁴¹

p. 14, regel 11: *Kinderfreund* (1775 – 1782)

Het wordt als het eerste Duitse tijdschrift voor kinderen aangeduid. Ch. F. Weiße gaf het uit.¹⁴²

p. 14, regel 12: *Neues ABC-Buch* (1772)

Het abc-boek van Ch. F. Weisze dat J. H. Swildens voor zijn *Vaderlandsch*

p. 181.[online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0074.htm>

139 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 12, 24.

140 Šubrtová, Milena: Berquin Arnaud. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-03-30]

141 Buijnsters, P.J.: Nawoord. In: Van Alphen, Hieronijmus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep, 1998, p. 181.[online] [cit. 2009-03-30]
<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0074.htm>

142 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Felix_Wei%C3%9Fe>

A B boek inspireerde.¹⁴³

p. 14, regel 15: **Vaderlandsch A B boek** (1781)

Het abc-boek van Joan Hendrik Swildens. Het spiegelt de ideeën van de verlichting weer, de inhoud is heel patriottistisch gekleurd.¹⁴⁴

p. 14, regel 19: **Venne, Adriaen Pietersz. van de** (1589 - 1662)

Nederlands dichter en schilder. Hij wordt als de meest fijnzinnige illustrator uit de 17e eeuw beschouwd. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 14, regel 19 - 20: **Luyken, Jan** (1649 - 1712)

Nederlands etser en lyrisch dichter. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p.14, regel 20: **Eendragt**

Het thema van de letter E in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁴⁵

p.14, regel 21-23: **"Vele schouders ... Eendragtige Vergadering."**

De tekst onder de letter E in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁴⁶

p. 15, regel 2: **Een schip**

Het thema van de letter S in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁴⁷

p.15, regel 5-8: **"Oorlogschepen! ... grond te vestigen."**

De tekst bij de letter S in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H.

143 Buijnsters, P.J.: Traditie en vernieuwing. Nederlandse ABC-boeken uit de achttiende eeuw. In Ter Linden, Jaap; De Vries, Anne; Welsink, Dick: *A is een Aapje: Opstellen over ABC-boeken van de vijftiende eeuw tot heden*. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij, 1995, p. 61. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/buij001trad01_01/index.htm>

144 Ibid., p. 60 – 66.

145 Swildens, J. H.: *Vaderlandsch A-B boek voor de Nederlandsche jeugd*. Amsterdam: W. Holtrop, 1781, p. [X]. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/swil002vade01_01_0005.htm>

146 Ibidem

147 Ibid., p. [XXV]. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/swil002vade01_01_0020.htm>

Swildens.¹⁴⁸

p. 15, regel 8: **gemeenebest**:

Vertaling van Lat. Respublica; de betekenis is van het algemeen belang, de gemene zaak en de staat. (WNT)

p.15, regel 9: **Eerste Lees-oefening**

De eerste leesoefening in het tweede deel van *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁴⁹

p. 15, regel 11: "**Eerste Lees-oefening. ... Geen kind...**"

De titel en het eerste deel van de tekst uit de *Eerste Lees-oefening* uit *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁵⁰

p. 15, regel 22: **afgetrokkenheid**: niets gevonden, maar wel afgetrokkenheid: redeneringen en bespiegelingen, met bijgedachte van diepzinnigheid. (WNT)

p. 16, regel 2: "**Negende Lees-oefening. ... het schadelijkste is.**"

De titel en de tekst in de *Negende lees-oefening* uit *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁵¹

p. 16, regel 8: **Vijf Vaderlandsche Grondwaarheden**

De laatste oefening in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁵²

p. 16, regel 11 - 23: "**De grootste grondslag ... veilig staan.**"

De uitleg van de vijfde Grondwaarheid in *Het Vaderlandsch A B boek* van J. H. Swildens.¹⁵³

148 Ibidem

149 Ibid., p. [27]. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/swil002vade01_01_0045.htm#44>

150 Ibidem

151 Swildens, J. H.: *Vaderlandsch A-B boek voor de Nederlandsche jeugd*. Amsterdam: W. Holtrop, 1781, p. [47]. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/swil002vade01_01_0053.htm>

152 Ibid. p. [59]. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/swil002vade01_01_0055.htm>

153 Ibidem

p. 17, regel 1: **de schrijver van het *Vaderlandsch A B boek***

Joan Hendrik Swildens (1745 - 1809). Hij werkte als hoogleraar in de rechten in Franeker. Hij legde nadruk op onderwijs van het volk. Volgens verlichtingsideeën schreef hij het *Het Vaderlandsch A B boek*. (K. ter Laan)

p. 17, regel 2: ***Haneboek: Groot ABC***

Dit abc-boek was sinds reformatie in gebruik, het leesonderwijs verliep hier volgens het principe van de spelling, niet volgens klanken. Het bevat protestants-christelijke teksten. Het abc-boekje kreeg zijn naam vanwege de afbeelding van een haan op de titelpagina.¹⁵⁴

p. 17, regel 2: ***Kreefteboekskén, eene handleiding tot onverstandige Kinderopvoeding*** (1780)

Een boek van Ch. G. Salzmann, in het origineel *Krebsbüchlein, oder Anweisung zu einer unvernünftigen Erziehung der Kinder*, maar het boek verscheen onder deze titel eerst vanaf de derde druk (1792). De verhalen wijzen erop hoe men kinderen verkeerd kan opvoeden.¹⁵⁵

p. 17, regel 5: ***Uitvoerig Verhaal hoe Ernst Haverveld van een Boer een Vrijheer is geworden*** (1805)

Een jeugdboek van Ch. G. Salzmann. De oorspronkelijke titel is *Ausführliche Erzählung, wie Ernst Haberfeld aus einem Bauer ein Freiherr geworden ist*. Naar het Nederlands vertaald door W. A. Ockerse, 1806.

154 Buijnsters, P.J.: Traditie en vernieuwing. Nederlandse ABC-boeken uit de achttiende eeuw. In Ter Linden, Jaap; De Vries, Anne; Welsink, Dick: *A is een Aapje: Opstellen over ABC-boeken van de vijftiende eeuw tot heden*. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij, 1995, p. 55, 59. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/buij001trad01_01/index.htm

155 Duijx, Toin: Chr. G. Salzmann. In: Herman Verschuren (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom/Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 1 – 2. En: Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 24.

p. 17, regel 5: ***Geschiedenis van den Huzaar Zwartmantel*** (1810)

Een jeugdboek van Ch. G. Salzmann met de oorspronkelijke titel *Joseph Schwarzmantel oder was Gott thut das is wohlgethan. Ein Unterhaltungsbuch für die Jugend*. Naar het Nederlands werd het door W. A. Ockerse in 1809 of in 1810 vertaald.¹⁵⁶

p. 17, regel 9: ***Robinson Crusoe*** (1719)

Een avontuurlijke roman van Daniel Defoe. Het was niet voor kinderen bestemd, maar het werd veel voor hen bewerkt, bijv. door J. H. Campe: *Robinson der Jüngere* (1779 - 1780).¹⁵⁷

p. 17, regel 10: ***L'Ami des Enfants*** (1782 - 1783)

Een Frans tijdschrift voor kinderen van A. Berquin. Het bevatte verhalen, romans, dialogen enz. Het tijdschrift werd in 1784 met een prijs van de Franse Academie bekroond.¹⁵⁸

p. 17, regel 16: **Timmer**: Niets gevonden.

Maar hoogstwaarschijnlijk gaat het om **Sarah Trimmel** (1741 - 1810), Engels filantroop, auteur van leerboeken, van werken over kinderliteratuur en van moralistische verhalen. Ze wordt als opvolger van A. L. Barbould beschouwd.¹⁵⁹

p. 17, regel 21: **nourrice**: Fr. Min, voedster.

156 Bron: Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag: Beschikbaar op:

http://www2.kb.nl/perl/av_clt.pl?KBC-COMM=GET&BIBLIO_KEY=AC:852646291&KBC-FILE=/ssa1/tmp/aiw/1992240&KBC-PREV=kbc_aqry.html&KBC-DB-GROUP=default&KBC-NR-START=0&KBC-NR-HITS=15&KBC-NR=12> En: Duijx, Toin: Chr. G. Salzmann. In: Herman Verschuren (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom/Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 4.

157 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 242.

158 Šubrtová, Milena; Berquin Arnaud. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-04-01]

159 Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 25. En: *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: http://en.wikipedia.org/wiki/Sarah_Trimmer>

p. 18, regel 2: ***Choix de Tableaux Anglais: Choix de tableaux, tirés de diverses galeries anglaises*** (1775)

Een boek van A. Berquin.¹⁶⁰

p. 18, regel 3: ***Le Petit Grandisson: De kleine Grandisson, of de gehoorzaame zoon*** (1782)

De eerste Nederlandse roman-in-brieven voor kinderen van M. G. Cambon-van der Werken. A. Berquin vertaalde dit boek naar het Frans.¹⁶¹

p. 18, regel 5: **Lodewijk XVII** (1785 - 1795)

De zoon van Lodewijk XVI en Marie Antoinette. Hij werd weliswaar koning, maar feitelijk regeerde hij nooit.¹⁶²

p. 18, regel 9: **Moncrif, Francois-Augustin de Paradis de** (1687 - 1770)

Frans dichter, schrijver en musicus.¹⁶³

p. 18, regel 9: **Florian, Jean-Pierre Claris de** (1755 - 1794)

Frans dichter, schrijver en dramaticus, hij is bekend om zijn fabels.¹⁶⁴

p. 18, regel 14: **Vinet, Alexandre Rodolphe** (1797 - 1847)

Zwitsers theoloog en literaire criticus. Volgens Beets' biograaf beïnvloedde Vinet Beets' christelijke beschouwingen.¹⁶⁵

p. 18, regel 14 - 15: **Les bons livres ... d'hommes.**

Niets gevonden. De vertaling: Goede kinderboeken behoren tot de beste

160 *Wikipédia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Arnaud_Berquin>

161 Buijnsters, Petrus Jacobus: Nederlandse kinderboeken uit de achttiende eeuw. In Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg: De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 212 – 213.

162 Kol.: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Band 4. Praha: Diderot, 1999, p. 410.

163 *Wikipédia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois-Augustin_de_Paradis_de_Moncrif>

164 *Wikipédia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://fr.wikipedia.org/wiki/Jean-Pierre_Claris_de_Florian>

165 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Vinet> En: Chantepie de la Saussaye, Pierre Daniel: *Het leven van Nicolaas Beets*. Tweede druk. De Erven F. Bohn, Haarlem 1906, p. 104. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/chan003leve01_01/chan003leve01_01_0006.htm>

boeken.

p. 18, regel 18: **A qui le dites vous?**

Vertaling: U hoeft me het niet te zeggen.

p. 20, regel 6: **Kindergedichten: Kleine gedigten voor kinderen** (1778 en 1782)

Gedichten van Hiëronymus van Alphen. Ze worden als de eerste gedichten voor kinderen beschouwd, omdat ze zich als de eerste uitdrukkelijk tot kinderen richten.¹⁶⁶

p. 20, regel 12: **Perrault, Charles** (1628 - 1703)

Frans schrijver. Hij is bekend om zijn verzameling sprookjes *Histoires ou contes du temps passé, avec des moralités: Contes de ma mère l'Oye* (1697), in het Nederlands *De sprookjes van Moeder de Gans*. Daarmee verhef hij sprookjes tot een volwaardig genre in de literatuur.¹⁶⁷

p. 20, regel 14: **Boileau, Nicolas** (1636 - 1711)

Frans schrijver, vooral van satirische verzen, maar ook van de poëtica *L'Art poétique* (1674) en historiograaf van de koning Lodewijk XIV.¹⁶⁸

p. 20, regel 15: **Colbert, Jean-Baptiste** (1619 - 1683)

Frans minister van financiën aan het hof van Lodewijk XIV.¹⁶⁹

p. 20, regel 17: **de grote koning**

Hoogstwaarschijnlijk de Franse koning Lodewijk XIV.

166 Buijnsters, P. J.: Nawoord. In Van Alphen, Hieronijmus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep, 1998, p. 176 – 177. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0072.htm>

167 Perrault Charles. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-04-01] En: Reitmsa, Reitse: Charles Perrault. In Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom; Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-..., p. 1 – 2.

168 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Boileau>

169 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Colbert>

p. 20, regel 18: **"L'intention ... Roi avait dites."**

Vertaling: Het idee van de heer Colbert was dat wij aan de geschiedenis van de Koning werkten; daarvoor liet hij me in een register verschillende dingen schrijven die de Koning had gezegd.

p. 21, regel 2: **éclat**: opzien, luister. (WNT)

p. 21, regel 6-8: **"Cent et ... moraux"**

Vertaling: Honderd en honderd keer vertelde zijn gouvernante morele trekken aan hem in plaats van dierenfabels. Niets gevonden.

p. 21, regel 11: **Contes des Fées**: Fr. sprookjes.

p. 21, regel 15: **"Asschepoetster", "Blauwbaard" en "Markies van Carabas"**

Sprookjes uit Ch. Perraults *De sprookjes van Moeder de Gans*. Het derde sprookje komt daar onder de titel "De gelaarsde kat" voor.¹⁷⁰

p. 21, regel 17: **laarzen van zeven mijlen**

Deze laarzen komen in het sprookje "Klein Duimpje" in Perraults *De sprookjes van Moeder de Gans* voor.

p. 21, regel 17: **mond die rozen en diamanten strooit bij ieder woord dat hij spreekt**

In het sprookje "De feeën" van Ch. Perrault krijgt een meisje bloemen en diamanten bij ieder woord als cadeau van een fee.

p. 21, regel 19, 20: **"Tont est ... l'esprit?"**

Vertaling: schoon is wat men liefde schenkt,/ wat men liefheeft is vol geest.¹⁷¹

Verzen uit het sprookje "Riket met de kuif" van Ch. Perrault. Maar in de

¹⁷⁰ Perrault, Charles: *Sprookjes van Moeder de Gans*. Vertaling Arjaan van Nimwegen. Vierde druk. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, 1981.

¹⁷¹ Ibid., p. 134.

eerste regel staat het woord “tout” verkeerd.¹⁷²

p. 21, regel 13 – p. 22, regel 1: **“Zij zijn thans,” ... “zijn eenig en groot vermaak.”**

Uit het “Voorberigt” in de eerste bundel van de *Kleine gedigten voor kinderen* van H. van Alphen.¹⁷³

p. 22, regel 2: ***Kleine Lieder für kleine Mädchen und Jünglingen*** (1777)

Een kinderboek van G. W. Burmann. Een van de inspiratiebronnen voor de kinderpoëzie van Van Alphen.¹⁷⁴

p. 22, regel 7: **“door liefde gedrongen”**

Een vers van het eerste gedicht “Aan mijn kleine lezers” uit het tweede vervolg van Van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen*.¹⁷⁵

p. 22, regel 10: **Rousseau, Jean Jacques** (1712 - 1778)

Frans filosoof en schrijver van Zwitserse oorsprong. Hij beïnvloedde kinderliteratuur door zijn roman *Emile*. In Nederland was zijn invloed op opvoeding indirect, via de Duitse pedagogen (filantropijnen).¹⁷⁶

p. 22, regel 10: ***Émile, ou de l'éducation*** (1762)

De pedagogische roman van J. J. Rousseau. Hij weigerde hier de erfzonde

172 Wikisource. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

http://fr.wikisource.org/wiki/Riquet_%C3%A0_la_houpe

173 Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 15. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0001.htm#1

174 Buijnsters, P. J.: Nawoord. In Van Alphen, Hieronijmus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 181.[online] [cit. 2009-03-30] Beschikbaar op:

http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0074.htm

175 Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 15. [online] [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0002.htm

176 Šubrťová, Milena: Rousseau Jean-Jacques. In: Řeřichová, Vlasta; Dorovský, Ivan aj.: *Autoři světové literatury pro děti a mládeř*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-04-01] En: Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 10.

en beweerde dat het kind van natuur goed is.¹⁷⁷

p. 22, regel 10: **"Nos Émiles ... coeur"**

Vertaling: Onze Émiles zullen niets uit het hoofd leren. Niets gevonden.

p. 22, regel 13: **"in vele bijzonderheden en aangename ontmoetingen"**

Uit het "Voorberigt" in *Kleine gedigten voor kinderen* van H. van Alphen.

De gedichten verschenen sinds 1787 in een bundel. Uit deze bundel is dit "Voorberigt".¹⁷⁸

p. 22, regel 15 - 18: **"Het is verwaardigt."**

Uit het "Voorberigt" uit 1787 in *Kleine gedigten voor kinderen* van H. van Alphen. Beets vergat hier een woord bij de citatie.¹⁷⁹

p. 23, regel 8: **Cats, Jacob** (1577 - 1660)

Nederlands dichter en moralist, bekend om moralistische geschriften en emblemata. Zijn verzamelde werk werd veel gelezen. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 23, regel 8: **Tollens, Hendrik** (1780 - 1856)

Nederlands auteur van de huiselijke poëzie. In zijn tijd was hij de populairste dichter. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 23, regel 17: **"vrome vaerskens van Hieronymus van Alphen"**

Uit De Genestet's "Sint-Nikolaasavond. Een Amsterdamsche vertelling" (met andere spelling) in *Eerste gedichten*, later werd dat in zijn opstel *Over kindervoëzy* (1865) herhaald.¹⁸⁰

177 Šubrtová, Milena: Rousseau Jean-Jacques. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM]. [cit. 2009-04-01]

178 Alphen, Hiëronymus van: Voorbericht. Alphen, Hiëronymus van: *Kleine gedigten voor kinderen*. 's Gravenhage: Kruseman's Uitgeversmaatschappij N.V., 1973.[online]. [cit. 2009-03-29]. Beschikbaar op: <<http://cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/alphen/index.html>>

179 Ibid.

180 De Genestet, P.A.: Sint-Nikolaasavond. Een Amsterdamsche vertelling In De Genestet, P.A.: *Dichtwerken* (ed. C.P. Tiele). Amsterdam: Gebroeders Kraay, 1869, p. 219. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/gene002dich01_01/gene002dich01_01_0043.htm> En: De Genestet, P. A.: *Over kindervoëzy*. Amsterdam: Gebroeders Kraay, z.j. [1865], p. 11.

p. 24, regel 2: **amende honorable**: Fr. om vergiffenis vragen

p. 24, regel 13: **grieve**: grief, bezwaar (WNT)

p. 24, regel 15 - 21 en p. 25, regel 1 - 2: **"te wijs, te pedant", "ouwemannetjes-gedichtjens", "zedelijke heldjes", "allerlei onaangename ... Hieronymusjes", "meer sympathie ... Hildebrand", "van zo een ... van Alphen"**

Uit De Genestets opmerking aan het begin van de "Sint-Nikolaasavond. Een Amsterdamsche vertelling" uit de *Eerste gedichten* en tegelijk uit zijn opstel *Over kinderroepzucht*.¹⁸¹

p. 24, regel 19: **Aan de "Hollandsche jongens" van Hildebrand**

Een gedicht van P. A. de Genestet uit zijn *Eerste gedichten*.¹⁸²

p. 25, regel 2: **Gouverneur, Johan Jacob Anthony** (1809 - 1889)

Nederlands dichter, schrijver en vertaler. Hij schreef boeken zonder nadrukkelijke moraal, maar met spanning en humor. Hij redigeerde het tijdschrift *De Huisvriend*. (G. J. van Bork)

p. 25, regel 2: **Hildebrand**

Het pseudoniem van schrijver Nicolas Beets. Hij gaf onder dit pseudoniem *Camera Obscura* uit. (K. ter Laan)

p. 25, regel 6: **Camera Obscura** (1839)

Het bekendste boek van Hildebrand, een verzameling humoristische verhalen en schetsen. De Hollandse jongen wordt in "Jongens" beschreven.

p. 25, regel 14: **"de volkomene ... verifiëren"**: niets gevonden.

p. 25, regel 15: **"zij had ... voorgelezen"**: niets gevonden.

[online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm>

181 Ibidem. In *Dichtwerken* p. 190, in *Over kinderroepzucht* op p. 14 – 15.

182 Genestet, P. A. de: *Dichtwerken* (ed. C.P. Tiele). Amsterdam: Gebroeders Kraay, 1869, p. 61 – 66. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/gene002dich01_01/gene002dich01_01_0005.htm>

p. 27, regel 9: **zoo als het treilt en zeilt**

Zo als het reilt en zeilt, zoals het werkelijk is. (WNT)

p. 28, regel 2: **prouesse**: Fr. heldenmoed, heldhaftigheid

p. 28, regel 7: **peroratie**: het besluit van een redevoering (WNT)

p. 28, regel 8 - 11 en 13 - 20: "**'t huis niet doen zou**", "**vrij bewegen**", "**zelfs mama**", "**niets tegen hebben**" en "**'k Zou ... als een petje**"

Verzen uit de laatste strofe uit het gedicht "Jongensstreken" van Nicolaas Antonie van Charante. Het is uit zijn boek *Kinderpoëzij* (1860).¹⁸³

p. 28, regel 20: **Dat spreekt als een petje!**: dat spreekt van zelf. (WNT)

p. 29, regel 4 - 21: "**Uit de kindschheid**"

Een gedicht van P. A. de Genestet uit 1859 uit de verzameling *Laatste der eerste*. De eerste twee verzen zijn ook uit het gedicht "Het kinderlijk geluk" van H. van Alphen.¹⁸⁴

p. 29, regel 22: **Genestet, Petrus Augustus de**

Nederlands schrijver en dichter van idyllische gedichten en van huiselijke poëzie. Hij schreef het opstel *Over kinderpoëzy* (1861). (G. J. van Bork)

p. 30, regel 9: **behoudenis**: bewaring, redding (WNT)

p. 32, regel 4: "**van God bemind, en tot geluk geschapen is**"

Uit het gedicht "Het kinderlijk geluk" van H. van Alphen. Het staat in de *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁸⁵

183 Charante, Nicolaas Antonie van: *Kinderpoëzij*. Schoonhoven: S.E. van Nooten, z.j. [1860]. p. 14. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/char007kind01_01/char007kind01_01_0004.htm>

184 De Genestet, P.A.: *Dichtwerken* (ed. C.P. Tiele). Gebroeders Kraay, Amsterdam 1869, p. 181. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/gene002dich01_01/gene002dich01_01_0249.htm>

185 Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 15. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0003.htm>

p. 32, regel 4, 5: **"een kindervriend", "zijner erbarmen wil"**

Uit het gedicht "Jesus. Een zangstukje" van H. van Alphen. Het staat in de *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁸⁶

p. 32, regel 5, 6: **"wie ... rijk is", "om deugd ... valt"**

De parafrase van de tekst uit de *Kleine gedigten voor kinderen* van H. van Alphen uit het gedicht "De waare rijkdom".¹⁸⁷

p. 32, regel 6: **"Zijn woord de spiegel ... hart uit kent"**

De parafrase uit het gedicht "De spiegel" van H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁸⁸

p. 32, regel 8: **"zijn besten vriend"**

"Mijn vader is mijn beste vrind." luidt het eerste vers uit het gedicht "De kinderliefde" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁸⁹

p. 32, regel 9-10, 11: **"Wanneer ... geslagen" en "gelooft dat zij bidt"**

Een parafrase van H. van Alphens gedicht "Het tederhartige kind" uit de *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹⁰

p. 32, regel 11: **"lief en lachend wezen"**

Een vers uit H. van Alphens gedicht "Claartje bij de schilderij van hare overledene moeder".¹⁹¹

p. 32, regel 13: **"een afschrik heeft van het liegen, daar God het ziet"**

Verzen uit van Alphens gedicht "Het gebroken glas. Eene vertelling" uit de

186 Ibid., p. 53. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0021.htm>

187 Ibid., p. 23. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0007.htm>

188 Ibid., p. 31. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0011.htm>

189 Ibid., p. 19. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0005.htm>

190 Ibid., p. 109. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0046.htm>

191 Ibid., p. 135. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0057.htm>

Kleine gedigten voor kinderen (1778 - 1782).¹⁹²

p. 32, regel 14: **"maar wat te vertellen, als geen daden dat verzellen"**

Verzen uit het gedicht "Pietje en Keetje" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹³

p. 32, regel 15: **"zijn zusje ... ook bemint"**

De parafrase van verzen uit het gedicht "De edelmoedige wedervergelding" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹⁴

p. 32, regel 17: **"wie dat het immer smart ... daarvan heeft"**

De parafrase van verzen uit het gedicht "Het medelijden" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹⁵

p. 32, regel 18: **bedelkleed**: De kleren waarin een bedelaar rondloopt. (WNT)

p. 32, regel 19: **"voorneemt kwaad te doen"**

Uit het laatste vers van het gedicht "De verkeerde vrees" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹⁶

p. 32, regel 19: **"gul te belijden"**

Parafrase volgens een vers uit het gedicht "Claartje bij de schilderij van hare overledene moeder" uit H. van Alphens *Kleine gedigten voor kinderen* (1778 - 1782).¹⁹⁷

p. 32, regel 21: **nufje dundoek**

Jong meisje dat voor vele dingen haar neus ophaalt. (WNT)

192 Ibid., p. 43. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0017.htm>

193 Ibid., p. 97. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0040.htm>

194 Ibid., p. 91. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0037.htm>

195 Ibid., p. 27. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0009.htm>

196 Ibid., p. 127. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0053.htm>

197 Ibid., p. 136. [online] [cit. 2009-04-01]

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0057.htm>

p. 33, regel 1: **"verdorven hartje"**: Niets gevonden

p. 33, regel 2: **"Nieuw hartje"**: Niets gevonden.

p. 33, regel 4: **"deugdzamen farizeër"**: Niets gevonden. Wel spreekt De Genestet over "kindertjes in den Farizeënmantel" in zijn opstel *Over Poëzy*.¹⁹⁸

p. 33, regel 16: **Joh. VI, v 44**:

"Niemand kan bij Mij komen als de Vader hem niet zover brengt. En op de laatste dag zal Ik hem uit de dood terughalen."¹⁹⁹

p. 33, regel 17: **"Eerste leesboekje"**: Niets gevonden.

p. 34, regel 4: ***Prettige Ernst. Fabelen en versjes voor kinderen in school en huisgezin*** (1852)

Een boek van Willem Seymour Mulder (1820 - 1896).²⁰⁰

p. 35, regel 5: **Momus**

Een god uit de Griekse mythologie. Hij bekritiseerde alles en wordt soms als de god van schrijvers en dichters beschouwd.²⁰¹

p. 35, regel 13: ***en plein dixhuitième siècle*** Fr. in de achttiende eeuw.

p. 35, regel 15: **"lieve wichtjes"**

Aanspreking van kinderen die H. van Alphen in de *Kleine gedigten voor*

198 Genestet, P. A. de: *Over kinderroëzy*. Amsterdam: Gebroeders Kraay, z.j. [1865], p. 58. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm>

199 *Bibel*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<<http://www.bibleserver.com/index.php?PHPSESSID=d64391b4dfce62c51e1c39429bb1f6fb>>

200 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_Seymour_Mulder> En: [Nijkeuter, Hendrik: *De "pen gewijd aan Drenthe's dierbren grond" : literaire bedrijvigheid in de Olde Lantschap, 1816-1956*. Gronnen: RUG, 2001. (dissertatie)], p. 137. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<<http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/arts/2001/h.nijkeuter/h1.pdf>>

201 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Momus_\(mythologie\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Momus_(mythologie))>

kinderen gebruikt, bijv. in het gedicht "Aan twee lieve kleine jongens".²⁰²

p. 35, regel 18: **toupet**: pruikje (WNT)

p. 36, regel 9: **Hey, Wilhelm** (1789 - 1854)

Duits dichter en dominee. Hij dichtte vooral voor kinderen, bekend is hij vooral om zijn fabels. Uit zijn fabels deed Goeverneur op.²⁰³

p. 37, regel 1: **Esop** of **Aisopos** (ca. 620 – ca. 560 v. Ch.)

Grieks schrijver van fabels. Er worden ongeveer 350 fabels als zijn werk beschouwd.²⁰⁴

p. 37, regel 6: **Fontaine, Jean de la** (1621 - 1695)

Franse classicistische fabelschrijver. Hij werd geïnspireerd o.a. door fabels van Aisopos of Phaedrus.²⁰⁵

p. 37, regel 6: **Gellert, Christian Fürchtegott** (1715 - 1769)

Duits dichter en filosoof, het meest bekend om zijn fabels. Hij was samen met Ch. F. Weiße de populairste schrijver van zijn tijd.²⁰⁶

p. 37, regel 17: **"Eendje" en "niet recht weet ... het heeft"**

Uit W. Heys fabel "Knabe und Ente".²⁰⁷

202 Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 13. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0002.htm>

203 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op:

<[http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Hey_\(Dichter\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Hey_(Dichter))> En: Visser, Ab: *Leven van de pen*. Den Haag: Kruseman, 1965, p. 70. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/viss012leve01/viss012leve01_0006.htm>

204 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op:

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/Aesopus>>

205 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Jean_de_la_Fontaine>

206 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Christian_F%C3%BCrchtegott_Gellert>

207 Hey, Wilhelm en Otto Speckter: *Fünfzig Fabeln für Kinder: in Bildern gezeichnet*. Braunschweig/Hamburg: Westermann 1920, p. 52. [online]. [cit. 2009-04-02].

Beschikbaar op: <<http://www.digibib.tu-bs.de/?docid=00000353>>

p. 37, regel 19 - 20: "**Want al had 't er duizend ... teêr**"

Uit de Nederlandse vertaling van W. Heys fabel "Knabe und Ente".

p. 37, regel 22: "**Vleermuisje**"

W. Heys fabel "Fledermaus und Vogel".²⁰⁸

p. 37, regel 23, 24 en p. 38, regel 1: "**zoo leelijk**", "**geheel alleen**" en "**het maantje**"

Waarschijnlijk alles uit de Nederlandse vertaling van W. Heys fabel "Fledermaus und Vogel". In de Duitse fabel komt slechts de tweede uitdrukking voor.²⁰⁹

p. 39, regel 7: **Rückert, Friedrich** (1788 - 1866)

Duits dichter, grondlegger van de Duitse oriëntalistiek. Beets' biograaf beschouwde Rückert als Beets' geestverwant.²¹⁰

p. 39, regel 8: **Geharnischte Sonette** (1813)

Een boek van F. Rückert; uitgegeven onder het pseudoniem Freimund Reimar.²¹¹

p. 39, regel 12: **Schiller, Friedrich von** (1759 - 1805)

Duits dichter, toneelschrijver en filosoof. Hij is een van de grootste personen van de Duitse literatuur. Hij schreef eerst sentimentele werken, maar bleef later vertegenwoordiger van de Weimarer Klassik.²¹²

208 Ibid., p. 40.

209 Ibidem

210 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_R%C3%BCckert> En: Chantepie de la Saussaye, Pierre Daniel: *Het leven van Nicolaas Beets*. Tweede druk. Haarlem: De Erven F. Bohn, 1906, p. 223. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/chan003leve01_01/chan003leve01_01_0009.htm>

211 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_R%C3%BCckert>

212 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Schiller>

p. 39, regel 17: ***Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein***

Een kinderboek van F. Rückert uit 1813.²¹³

p. 39, regel 20 - 23: **"Einst hab ich Märchen ... im Hafen"**

De dedicatie in het boek *Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*. Die is uit het jaar 1835, ze was dus niet in de eerste uitgave.²¹⁴

p. 40, regel 1: **"Boompje dat andere blâren hebben woû"**

Het gedicht "Vom Bäumlein, das andere Blätter hat gewollt" uit F. Rückerts *Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*.²¹⁵

p. 40, regel 4: **"de Bloemenëngelen"**

Het gedicht "Die Blumenengel" van F. Rückert.²¹⁶

p. 40, regel 5: **"De lieve Jezus en het vreemde kindje"**

Het gedicht "Des fremden Kindes heiliger Christ" van F. Rückert.²¹⁷

p. 40, regel 6: **"Kinderlied van de groene kapelletjes"**: Niets gevonden.

p. 40, regel 14: **Klauterlied**

Een gedicht van F. Rückert. Beets' vertaling daarvan verscheen in 1865 in het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" en in *Bato. Tijdschrift voor jongens*.²¹⁸

213 Rückert, Rüdiger; Kreutner, Rudolf: *Rückert-Bibliographie*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <<http://www.swin.de/kuku/rueckertges/bib.html>>

214 Rückert, Friedrich: *Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <http://gedichte.ws0.org/friedrich_rueckert/gedichte81.html#start>

215 Ibid.

216 Rückert, Friedrich: *Werke*. Band 1. Leipzig und Wien, [1897], p. 222-223. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <<http://www.zeno.org/Literatur/M/R%C3%BCckert,+Friedrich/Gedichte/Lyrische+Gedichte/Viertes+Buch.+Haus+und+Jahr/Zweite+Reihe.+Fest-+und+Trauerkl%C3%A4nge/Die+Blumenengel>>

217 Rückert, Friedrich: *Gedichte*. Frankfurt am Main: Johann David Sauerländer, 1841, p. 246 – 248. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <http://de.wikisource.org/wiki/Des_fremden_Kindes_heiliger_Christ>

218 Bouwman, André, m.m.v. Krol, Ellen: *De Beetscollectie te Leiden: Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814 – 1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden:

p. 40, regel 15 - p. 41, regel 42: **Klauterles** en "**Dat gij ... belanden.**"

Beets' vertaling van het gedicht "Klauterlied" van F. Rückert.

p. 41, regel 35: **ernsthaftig**: Duits ernstig

p. 42, regel 3: **digéreeeren**: digereeren: verteren (WNT)

p. 42, regel 6: **gouteeren**: goûteren: waarderen (WNT)

p. 42, regel 7: **arrière-pensée**: Fr. bijgedachte

p. 42, regel 8: **truïsmen**: truïsmen ???????

p. 42, regel 14: **mierschheid**: iets al te zoetelijks (WNT)

p. 42, regel 16: **Lennepe, Jacob van** (1802 - 1868)

Nederlands schrijver vooral van romantische historische romans. Hij gaf ook *Max Havelaar* uit. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 42, regel 17: **Kate, Jan Jacob Lodewijk ten** (1819 - 1889)

Nederlands predikant-dichter. Hij dichtte eerst onder de invloed van Byron, maar keerde zich later van hem af. (G. J. van Bork)

p. 42, regel 17: **Liefde, Jan de** (1814 - 1869)

Nederlands predikant, schreef religieuze literatuur. (F. Jos. van den Branden en J. G. Frederiks)

p. 42, regel 18: **Heije, Jan Pieter** (1809 - 1876)

Nederlands dichter. Hij richtte *De Muzen* op en was medewerker van *De Gids*. Hij schreef kinderliederen en bewerkte sprookjes. (G.J. van Bork)

p. 43, regel 1: **métier**: beroep, vak (WNT)

noot p. 43, regel 6: **beijen**: beiden

p. 44, regel 4: "**Al wat in boeken steekt is in dit hoofd gevaren**"

Met dit citaat prijst Vondel de geleerdheid van Gerardus Vossius: "Al wat

in boeken steekt, is in dat hoofd gevaren”.²¹⁹

p. 44, regel 5: **Vossius, Gerardus** (1577 - 1649)

Nederlands-Duits humanist, theoloog en vriend van Hugo de Groot.²²⁰

p. 44, regel 11: **bikkel**:

Een beentje, als voorwerp waarmee kinderen spelen (WNT)

p. 44, regel 13: **Eilieve**: een uitroep van opwekking, instemming (WNT)

p. 45, regel 8: **verzierd**: verzonnen (WNT)

p. 45, regel 16: **fonds**: aanleg

p. 45, regel 17: **Saartje**

Een personage uit van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen*.

p. 45, regel 18 - 19: **"Onze oude ... vertellen"**

Volgens verzen uit het gedicht "Eene vertelling van Dorisje" uit Van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen*.²²¹

p. 46, regel 4: **physionomie**, ook gelaatkunde genoemd

De wetenschap die het gelaat bestudeert om daarvan het karakter af te lezen. Het berust op een theorie van J. K. Lavater.²²²

p. 46, regel 19: **Humboldt, (Friedrich Heinrich) Alexander von** (1769 - 1859)

Duits natuurvorser en ontdekkingsreiziger.²²³

219 [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://www.huygensinstituut.knaw.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=47&limit=1&limitstart=1&lang=nl>

220 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Gerardus_Vossius>

221 Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters).

Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 49 – 50. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/alph002klei01_01_0020.htm>

222 WNT en *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Johann_Kaspar_Lavater>

223 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Alexander_von_Humboldt>

p. 46, regel 19: **Humboldt, (Friedrich) Wilhelm (Christian Karl Ferdinand) von** (1767 - 1835)

Duits diplomaat, filosoof, taalwetenschapper en stichter van de Berlijnse Humboldt-Universiteit.²²⁴

p. 46, regel 19: **Grimm, Jacob Ludwig Karl** (1785 -1863)

Duits jurist en taalwetenschapper en samen met zijn broer verzamelaar van sprookjes.²²⁵

p. 46, regel 19: **Grimm, Wilhelm Karl** (1786 - 1859)

Duits taalkundige en verzamelaar van sprookjes. Samen met zijn broer verzamelde hij sprookjes: *Kinder - und Hausmärchen* (1812 – 1822).²²⁶

p. 47, regel 3 - 9: "**den schepper ... vooruitgang**"

Een citaat uit de toespraak van M. de Vries op een vergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in 1864.²²⁷

p. 47, regel 10 - 13: "**of de wonderfijne scherpzinnigheid ... eenvoud**"

Een parafrase van de toespraak van M. de Vries in de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De oorspronkelijke tekst is nog langer.²²⁸

p. 47, regel 21: **Deutsches Wörterbuch** (1854 – 1961)

Het grote beschrijvende woordenboek Duits van de gebroeders Grimm.²²⁹

224 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt>

225 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Jacob_Grimm>

226 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Grimm>

227 [Toespraak van de voorzitter, M. de Vries]. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E. J. Brill, 1864, p. 26. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002186401_01/_jaa002186401_01_0002.htm>

228 Ibid., p. 26 – 27.

229 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsches_W%C3%B6rterbuch>

p. 48, regel 2: **Napoleon Bonaparte** (1769 - 1821)

Frans consul en later keizer, een van de grootste veldheren.²³⁰

p. 48, regel 7: ***Kinder - und Hausmärchen*** (1812 - 1815)

Verzameling sprookjes en volksverhalen van de gebroeders Grimm. Het boek groeide uit tot een verzameling van ca. 200 sprookjes.²³¹

p. 48, regel 13: **Boer, Francijntje de** (1784 - 1852)

Nederlands auteur van kindergedichten. (P.J. Blok en P.C. Molhuysen)

p. 48, regel 16: **de eerbare echtgenoot ... bij Cassel**

Hoogstwaarschijnlijk Dorothea Viehmann. Haar vertellingen werden een van de bronnen voor *Kinder- und Hausmärchen* van gebroeders Grimm. Maar de verhalen werden niet zo letterlijk opgetekend.²³²

p. 48, regel 18: ***Kinder- en Huissprookjes***

Kinder- und Hausmärchen van de gebroeders Grimm.

p. 49, regel 16: **compromettant**: compromittant

p. 50, regel 18 – p. 51, regel 6: **“wat zoo ... zijn”**: niets gevonden.

p. 51, regel 16: ***Asschepoetster***

Het sprookje dat in Perraults *De sprookjes van moeder de Gans* én in Grimms sprookjesverzameling voorkomt.²³³

p. 51, regel 18: **touchant**: aandoenlijk, ontroerend (WNT)

p. 51, regel 20: ***Cendrillon*** : Fr. Assepoester.

p. 51, regel 21: ***bonne grâce*** : niets gevonden

230 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Napoleon_Bonaparte>

231 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Kinder-_und_Hausm%C3%A4rchen>

232 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Dorothea_Viehmann>

233 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/Assepoester>>

p. 52, regel 2: **moralité**: moraal

p. 52, regel 3 - 4: "**La bonne grâce ... on peut tout**"

Verzen uit de [eerste] moraal van Ch. Perraults "Assepoester". Vertaling: Bemminelijkheid: een feeëngift, want zonder/ die kan men niets, ermée bergen verzetten.²³⁴

p. 52, regel 5: **petemoei**: peettante (WNT)

p. 52, regel 8 - 16: "**C'est sans contredit ... ou des marraines.**"

Verzen uit de tweede moraal van Ch. Perraults "Assepoester". Vertaling: 't Is voorzeker geen gemis/ als men flink en geestig is,/ goed van afkomst en niet dom,/ of voorzien van welk talent/ ons de hemel ook maar zendt,/ maar 't zal je niet helpen om/ financieel vooruit te komen/ als je niet gezegend bent/ met peettantes of peetomen.²³⁵

p. 52, regel 19: **tergziek**: niets gevonden

p. 52, regel 20: "**Une autre que Cendrillon ... parfaitement bien.**"

Verzen uit Ch. Perraults "Assepoester". Vertaling: Iemand anders dan Assepoester zou hun haar scheef gekapt hebben, maar ze was een zacht meisje en ze kapte hen uitstekend.²³⁶

p. 52, regel 21: **Asschenputtel**

Assepoesters naam in de sprookjes van gebroeders Grimm.²³⁷

p. 53, regel 8: **avancement**: vordering, voortgang, voordeel (WNT)

p. 53, regel 11: "**rüttelt und schüttelt**": Niets gevonden.

234 De Franse tekst: *Wikisource*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://fr.wikisource.org/wiki/Cendrillon_ou_la_petite_pantoufle_de_vair> En de Nederlandse vertaling: Perrault, Charles: *Sprookjes van Moeder de Gans*. Vertaling Arjaan van Nimwegen. Vierde druk. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, 1981, p. 126.

235 Ibidem

236 Ibid., In de Nederlandse vertaling p. 121.

237 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<<http://de.wikipedia.org/wiki/Aschenputtel>>

p. 55, regel 10: **Vatel, Francois (1631 – 1671)**

De hofkok van Louis II de Bourbon-Condé, later van Nicolas Fouquet.²³⁸

p. 55, regel 15: **Bilderdijk-Schweickhardt, Katharina Wilhemina (1776 - 1830)**

Nederlands dichteres, tweede vrouw van W. Bilderdijk. Ze schreef ook voor kinderen. (P.J. Blok en P.C. Molhuysen)

p. 55, regel 16: **Sprookjes van Andersen (1835)**

Andersens sprookjes kwamen voor het eerst uit onder de titel *Eventyr, fortalt for børn*.²³⁹

p. 55, regel 16: **Andersen, Hans Christian (1805 - 1875)**

Deens wereldberoemd schrijver. Hij schreef toneelstukken, romans en gedichten, maar hij is het bekendst om zijn sprookjes.²⁴⁰

p. 55, regel 17: **De brave Hendrik.** (1809 of 1810)

Een moralistisch kinderboek (een schoolboekje) van Nicolaas Anslijn Nz. Het werd een groot succes.²⁴¹

p. 55, regel 17: **Geschiedenis van Jozef**

Het kan om twee titels gaan: om de *Geschiedenis van Jozef, voor kinderen berijmd in twaalf gezangen* (1864) van J. de Liefde²⁴² of om *De geschiedenis van Jozef, voor kinderen* (1792) van Willem van Oosterwijk Hulshoff. (P.J. Blok, P.C. Molhuysen)

238 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Vatel>

239 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Hans_Christian_Andersen>

240 Ibidem

241 Brantas, Gerard; Konings, Monique; De Sitter, Maud et al.: Van Brave Hendrik tot Dik Trom: De negentiende eeuw. In: Harry Bekkering (red.): *De hele Biblebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989, p. 232, 238.

242 Jan de Liefde. Publicaties op jaartal. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<<http://www.totheildesvolks.nl/jdeliefde/jdeliefdejaartal.htm>>

p. 56, regel 1: **Perponcher Sedlnitsky, Willem Emmery de** (1741 - 1819)
Nederlands dichter en pedagoog, stond onder de invloed van J. J. Rousseau. (G. J. van Bork, P. J. Verkruijsse)

p. 56, regel 1: **Bato. Tijdschrift voor Jongens** (1864 – 1883)
Het tijdschrift bevatte historische verhalen, reisbeschrijvingen en bewerkingen van buitenlandse romans en het werd rijk geïllustreerd.²⁴³

p. 56, regel 1: **Macé, Jean** (1815 – 1894)
Frans leraar en journalist, schreef de popularisatie van wetenschappen. Hij verzette zich voor het gratis en verplicht schoolgaan.²⁴⁴

p. 56, regel 1: **Geschiedenis van een hapje brood** (1861)
Een kinderboek van Jean Macé. Het werd door Anna Dorothee Busken Huet-van der Tholl in 1862 naar het Nederlands vertaald. De oorspronkelijke titel is: *l'Histoire d'une bouchée de pain, lettres à une petite fille sur nos organes et nos fonctions*.²⁴⁵

p. 56, regel 2: **De nieuwe moeder de Gans: sprookjes uit de nieuwe doos** (1863)
Een kinderboek van Jean Macé, de Nederlandse vertaling (1863) werd door P. J. Andriessen bewerkt.²⁴⁶

8.1 Annotaties bij Bijvoegsels

p. 59, regel 1: **Vaderlandsch A B boek** (1781)
Het abc-boek van Joan Hendrik Swildens. Het spiegelt de ideeën van de verlichting weer, de inhoud is heel patriottistisch gekleurd.²⁴⁷

243 Nienke van Hichtum. (dissertatie). p. 563.[online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:
<<http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/arts/2005/a.holtrop/noten.pdf>>

244 Wikipedia. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:
<http://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Mac%C3%A9>

245 Ibid. en P.J. Blok en P.C. Molhuysen

246 Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek.

247 Ibid., p. 60 – 66.

p. 59, regel 2: **Verslag van den Oorsprong en de Staatkundige oogmerken des Vaderlandschen A.B. Boeks** (1781)

Swildens beschreef hier zijn bedoelingen met zijn abc-boek.²⁴⁸

p. 60, regel 22: **Catharina II., ook Catharina de Grote** (1729 - 1796)

Ze heerste tussen 1762 en 1796 als de Russische tsarina.²⁴⁹

p. 60, regel 22: **Frederik den Groote: Frederik II** (1712 - 1786)

Koning van Pruisen. Hij heerste tussen 1740 en 1786.²⁵⁰

p. 60, regel 22: **Jean Le Rond d'Alembert** (1717 – 1783)

Frans filosoof, wiskundige en natuurkundige. Hij werkte met Diderot aan zijn encyclopedie.²⁵¹

p. 60, regel 22: **Felix Mendelssohn-Bartholdy** (1809 - 1847)

Duits romantische componist.²⁵²

p. 60, regel 22: **Georg Ludwig Spalding** (1762 – 1811)

Duits filoloog, opgenomen in de Preußische Akademie der Wissenschaften in Berlijn.²⁵³

p. 60, regel 23: **Castillion: Johann Castillon** (1704 – 1791)

Italiaans mathematicus. Hij was werkzaam in Nederland, later in Berlijn.²⁵⁴

p. 61, regel 1: **Leonhard Euler** (1707 - 1783)

Zwitsers mathematicus en natuurkundige. Hij wordt als een van de beste

248 Van Sas, N.C.F.: *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004, p. 107. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/sas_003meta01_01/sas_003meta01_01_0005.htm>

249 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Catharina_II_van_Rusland>

250 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Frederik_de_Grote>

251 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<<http://nl.wikipedia.org/wiki/D%27Alembert>>

252 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Felix_Mendelssohn-Bartholdy>

253 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Ludwig_Spalding>

254 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Castillon>

mathematici beschouwd. Hij werkte in Sint Petersburg en in Berlijn.²⁵⁵

p. 61, regel 2: **Borellius**: misschien **Pierre Borel** (ca. 1620 - 1671)

Frans chemicus, arts en botanicus.

p. 61, regel 2: **Merian**: niets gevonden

p. 61, regel 2: **Rousseau, Jean Jacques** (1712 - 1778)

Frans filosoof en schrijver van Zwitserse oorsprong. Hij beïnvloedde kinderliteratuur door zijn pedagogische roman *Emile*.²⁵⁶

p. 61, regel 4: **Joan Hendrik Swildens** (1745 – 1809)

Hoogleraar in de rechten, legde de nadruk op het onderwijs van het volk. Volgens verlichtingsideeën schreef hij *Het Vaderlandsch A B boek*. (K. ter Laan)

p. 61, regel 7: **Politiek betoogboek**: niets gevonden

p. 61, regel 11: *Almanack en Politiek zakboekje voor de Vereenigde Nederlanders* (1784)

Een boek van J. H. Swildens. (P.J. Blok en P.C. Molhuysen)

p. 61, regel 12: **Burger- en Huismans-Almanach en leerzaam Belangboekje voor alle standen en kostwinningen voor het jaar 1789**

Een boek van J. H. Swildens.²⁵⁷

p. 61, regel 12: **Johannes Roelofs Poster**

Amsterdams uitgever, gespecialiseerd in het uitgeven van almanakken.²⁵⁸

255 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Leonhard_Euler>

256 Šubrťová, Milena: Rousseau Jean-Jacques. Řeřichová, Vlasta, Ivan Dorovský a kol.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc : Olomouc, 2007. [CD-ROM] [cit. 2009-04-01] En: Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 10.

257 Bijlage IV. Verslag van den bibliothecaris. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E.J. Brill, 1898, p. 114. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002189801_01/_jaa002189801_01_0005.htm>

258 Marco de Niet: De Januskop van de achttiende-eeuwse Nederlandse almanak. Dongelmas, B. P. M., F.P. van Oostrom en Peter van Zonneveld (red.): *Dierbaar magazijn*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995, p. 79. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

p. 62, regel 1: *Over de ontzettende merkwaardigheid van dit laatste tijdperk onzer XVIII eeuw, en deszelfs onberekenbaar gewicht niet alleen voor het geheele recht der Natuur, maar teffens voor alle wetgeving en regering van nu of voortaan.* (1797, niet uitgegeven)

Een redevoering van J. H. Swildens. (P. J. Blok en P. C. Molhuysen)

p. 62, regel 5: *Oratio de momento ceterisque causis gravissimis civitatis Batavae Supremo Gallorum Imperatoris praesidio servandae.* (1806)

Een redevoering van J. H. Swildens. (P. J. Blok en P. C. Molhuysen)

p. 62, regel 17: “**Het zijn gedichtjes voor kinderen ... op te leiden**”

Uit het “Woord vooraf” in *Gedichten voor kinderen* (1813) van Katharina Wilhelmina Bilderdijk-Schweickhardt. De voorrede is echter niet ondertekend.²⁵⁹

p. 63, regel 3: **Bilderdijk, Willem** (1756 – 1831)

Nederlands jurist, dichter en schrijver. Zijn literaire werk ontwikkelt zich van het classicisme tot de romantiek. Beets bewonderde hem. (G. J. van Bork; K. ter Laan)

p. 63, regel 3: *Kindergedichten: Gedichten voor kinderen* (1813)

Een kinderboek van Katharina Wilhelmina Bilderdijk-Schweickhardt.²⁶⁰

p. 63, regel 3: **Katharina Wilhelmina Bilderdijk-Schweickhardt** (1776 - 1830)

Nederlands dichteres, tweede vrouw van W. Bilderdijk. Ze schreef ook voor kinderen. (P.J. Blok en P.C. Molhuysen)

p. 63, regel 14: **Palm, Johannes Hendrikus van der** (1753 - 1840)

Nederlands theoloog en oriëntalist. Hij was ook als agent van nationale opvoeding werkzaam. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

<http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0011.htm>

259 Bilderdijk-Schweickhardt, Katharina Wilhelmina: *Gedichten voor kinderen*. 3e druk Haarlem: François Bohn, z.j. [1824], p. 1- 2. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/bild001gedi01_01/bild001gedi01_01_0001.htm>

260 Bilderdijk-Schweickhardt, Katharina Wilhelmina: *Gedichten voor kinderen*. 3e druk Haarlem: François Bohn, z.j. [1824], p. 1- 2. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/bild001gedi01_01/bild001gedi01_01_0001.htm>

p. 63, regel 14: *Bijbel voor de jeugd* (1811-1834)

Een boek van J. H. van der Palm. (G. J. van Bork en P. J. Verkruijsse)

p. 63, regel 16: “C'est avec ... profite.”

Vertaling: Het is nodig om met filosofie en enthousiasme voor de jeugd te schrijven. Dat is hetgeen, waar ze uit kunnen putten.

p. 63, regel 18: **Vinet, Alexandre Rodolphe** (1797 - 1847)

Zwitsers theoloog en literaire criticus. Volgens Beets' biograaf beïnvloedde Vinet Beets' christelijke beschouwingen.²⁶¹

p. 63, regel 20: “Es ist nach meiner Ansicht ... *Leben gestalten*.”

Samenvatting: Het is een fout om veel moralistische vertellingen aan kinderen te geven, want ze laten geen diepe en langdurige indruk op het kinderhart na. Daarentegen leidt de verbeelding naar het kinderhart toe. Moralistische vertellingen kunnen zelfs gevaarlijk zijn. Als ze het kind tegen staan, sluit het kind de wegen naar zijn hart.

p. 65, regel 6: **Klaiber, Julius** (1834-1892)

Een vriend van Eduard Mörike.²⁶²

p. 65, regel 6: *Das Märchen und die kindliche Phantasie. Vortrag gehalten zum Besten des Invalidenfonds in Stuttgart* (1866)

Een pleidooi voor sprookjes van Julius Klaiber.²⁶³

²⁶¹ Wikipedia. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://de.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Vinet> En: Chantepie de la Saussaye, Pierre Daniel: *Het leven van Nicolaas Beets*. Tweede druk. De Erven F. Bohn, Haarlem 1906, p. 104. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/chan003leve01_01/chan003leve01_01_0006.htm>

²⁶² Mörike, Eduard. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <<http://www.buecher-wiki.de/index.php/BuecherWiki/MoerikeEduard>> En: Collecties in Deutsches Literaturarchiv; Schiller-Nationalmuseum. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <<http://www.sibmas.org/idpac/europe/dem004.html>>

²⁶³ Klaiber, Julius: *Das Märchen und die kindliche Phantasie. Vortrag gehalten zum Besten des Invalidenfonds in Stuttgart*. Stuttgart: G. S. Liesching, 1866, p. 29. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://books.google.nl/books?id=RiBLAAAAIAAJ&dq=%22julius+klaiber%22&printsec=frontcover&source=bl&ots=gKMOVzowWvh&sig=ChL8zWN2E8suW1h-1B5RqDfFtY&hl=nl&ei=TtG3Sa_2OsyE_gaN3_GzCw&sa=X&oi=book_result&resnum=3&ct=result#PPA29,M1>

p. 65, regel 8: “**He (Walter Scott) ... Blind Harry's Wallace.**”

Samenvatting: W. Scott had een afkeur van moderne didactische kinderboeken. Hij hield van de kinderboeken die zich tot de verbeelding richtten, want hij geloofde, dat daardoor ze onze vermogens bewegen kunnen. Hij richtte zich tot kinderen met vertellingen, die de kinderlijke verbeelding konden aanspreken. Hij vertelde met schilderachtige rijkdom.

p. 66, regel 3: **John Barbour** (ca. 1320 – 1395)

Schots dichter. Hij wordt als de eerste beschouwd die in het Schots schreef.²⁶⁴

p. 66, regel 3: ***The Bruce, or the Metrical History of Robert I King of Scots***

Een lang episch gedicht van John Barbour.²⁶⁵

p. 66, regel 3: **Blind Harry** (ca. 1400 – 1492)

Schots dichter, bekend om zijn gedicht *Wallace*.²⁶⁶

p. 66, regel 3: ***The Actes and Deidis of the Illustre and Vallyeant Campioun Schir William Wallace*** (ca. 1477)

Een gedicht van Blind Harry over een Schotse vrijheidsstrijder.²⁶⁷

p. 66, regel 4: **John Gibson Lockhart** (1794 - 1854)

Schots schrijver en editor, bekend om zijn *Life of Sir Walter Scott*.²⁶⁸

p. 66, regel 4: ***Life of Sir Walter Scott*** (1837 – 1838)

Walter Scotts biografie van J. G. Lockhart.²⁶⁹

264 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/John_Barbour>

265 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/John_Barbour>

266 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Blind_Harry>

267 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Blind_Harry>

268 *Wikipedia*. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://en.wikipedia.org/wiki/John_Gibson_Lockhart>

269 Ibidem

9. Besluit

Het thema van mijn scriptie is de visie van Nicolaas Beets op kinderboeken. Welke visie N. Beets heeft, probeerde ik op basis van zijn opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” vast te stellen. Nicolaas Beets gaf zijn visie op kinderboeken ook elders, maar het opstel “Over kinderboeken” is het belangrijkste.

Ik heb het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” met behulp van de methodes van de editiewetenschap behandeld. Mijn doel was het opstel voor de moderne lezers toegankelijk te maken, en daarom heb ik de tekst van een commentaar voorzien. Ik heb hier de achtergrondinformatie gegeven (de geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur, de visie van N. Beets op kinderboeken, de vergelijking van Beets' visie op kinderboeken met de visie van De Genestet en de plaats van het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” onder Beets' andere werken voor kinderen). Ik heb ook de grote hoeveelheid namen, titels en citaten in het opstel met behulp van annotaties verklaard.

Beets bespreekt in zijn opstel veel kinderboeken uit Nederland en het buitenland. Hij verwacht dat de kinderboeken vooral een didactische functie zullen hebben. Maar als Beets onder het pseudoniem Hildebrand optreedt, hanteert hij andere criteria en is zijn visie op kinderliteratuur anders. Als Hildebrand eist hij vooral boeiende boeken.

Ik probeerde deze twee tegenstrijdige visies met andere levenservaringen te verklaren. Maar het bleek dat Hildebrand “Vooruitgang” en “Kinderrampen” in dezelfde tijd schreef, dat Beets andere werken uitgaf die van zijn visie zoals in het opstel “Over kinderboeken” getuigden. Daarom denk ik dat Hildebrand zijn pseudoniem als een masker gebruikte. Dit pseudoniem gaf hem meer vrijheid en hij kon iets anders zeggen dan Nicolaas Beets, die met zijn toekomstige carrière rekening moest houden.

Een dergelijk verschil in visies op kinderliteratuur kunnen we bij de

vergelijking van Beets' en De Genestet's visie waarnemen. De Genestet laat bij zijn evaluatie van kinderboeken emotionele argumenten horen. Hij staat nader bij de (mogelijke) beoordeling van kinderen dan Beets.

Hoe verschillend hun visies op kinderboeken zijn, laat hun mening over *Kleine gedichten voor kinderen* van Hiëronymus van Alphen zien. Beets prijst deze gedichten om didactische redenen. Maar De Genestet denkt dat Van Alphen meer voor de ouders dan voor de kinderen schreef, en hij wil Van Alphens gedichten liever niet aan kinderen geven.

Dat ik hier juist de visie van De Genestet op kinderboeken bespreek, hangt met het ontstaan van het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" samen. Beets' opstel wordt als een reactie op De Genestet's werken beschouwd waarin De Genestet Van Alphens kinderpoëzie bekritiseert.

Beets bespreekt in het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" nog meer schrijvers voor kinderen dan slechts Van Alphen. Beets vertaalde boeken en gedichten van enkele van deze schrijvers of schreef voorredes in hun boeken. De eerste voorrede schreef Beets nog tijdens zijn studie in 1838, de laatste in 1871. Daartussen verschenen zijn vertalingen van buitenlandse kinderboeken en één eigen kinderboek. Dat wijst op zijn langdurige en diepgaande interesse voor de kinder- en jeugdliteratuur.

Visie van Nicolaas Beets op kinderboeken – Samenvatting

Nicolaas Beets gaf zijn visie op kinderboeken in drie bronnen: in zijn opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito”, in enkele opstellen in *Camera Obscura* en in de kinderboeken die hij vertaalde of bewerkte.

Het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” werd in 1865 gepubliceerd. De tekst voert veel namen van schrijvers, titels en citaten aan die toen bekend waren. De moderne lezer kent de schrijvers en hun werken uit de achttiende en de negentiende eeuw niet. Ook is de kennis van de algemene literaire achtergrond bij hem niet voldoende om de tekst in zijn geheel te kunnen verstaan.

Mijn hypothese is gelegen in het feit, dat ik de hedendaagse lezers de kennis probeer te verschaffen die de toenmalige lezers van het opstel hadden. Ik veronderstel dat de moderne lezer het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” daarna zullen kunnen begrijpen.

De editiewetenschap houdt zich met de behandeling van de tekst bezig, opdat de tekst voor de hedendaagse lezers toegankelijk wordt. Ik gebruik de methoden ervan in mijn scriptie en beschrijf ze in hoofdstuk 3. Ik schets eerst het hele proces dat de editeur met een werk doormaakt. Vervolgens beschrijf ik, aan welk gedeelte van het proces ik me in mijn scriptie wijd. Ten slotte voeg ik de verantwoording voor deze scriptie bij.

Ik kies voor de presentatie van het opstel “Over kinderboeken. Gesprek met Crito” zoals in een studie-editie die zich tot het doelpubliek richt, dat vooral uit mijn medestudenten bestaat. Ik stem de informatie op dit doelpubliek af, d.w.z. op studenten van het vak Nederlands in Tsjechië. Daarom verhelder ik meer dingen dan in het algemeen voor de Nederlandse studenten nodig wordt geacht.

Het commentaar is het gereedschap voor de behandeling van verouderde kenmerken van de tekst. Ik gebruik hier twee vormen commentaar, ten eerste toelichtingen die de context bekend maken, en ten tweede annotaties die specifieke plaatsen in de tekst van het opstel

verhelderen. De toelichtingen in mijn scriptie beschrijven de literair-historische situatie in de kinder- en jeugdliteratuur in de negentiende eeuw (hoofdstuk 4), bepalen de visie van N. Beets op kinderboeken (hoofdstuk 5), vergelijken de visie van N. Beets met de visie op kinderboeken van De Genestet (hoofdstuk 6) en plaatsen Beets' opstel in de context van zijn ander werk voor kinderen. Verder leggen ze het ontstaan ervan uit (hoofdstuk 7). De tweede vorm van het commentaar, de annotaties, vullen het hoofdstuk 8.

Hoofdstuk 4 over de geschiedenis van jeugdliteratuur in de negentiende eeuw bevat drie onderdelen. Het eerste onderdeel vertelt over de kinderliteratuur tussen 1800 en 1830 die nog onder invloed van de verlichting staat en Van Alphen als een ideale kinderdichter beschouwt. De kinderliteratuur tussen 1830 en 1890 distantieert zich van Van Alphen. De kinderboeken schenken meer aandacht aan ontspanning dan aan moraliseren en beelden de kinderlijke personages reëler uit. De laatste periode in de negentiende eeuw, 1890 tot 1900, schenkt aandacht aan het alledaagse leven van kinderen en verrijkt de kinderliteratuur met nieuwe genres.

Hoofdstuk 5 presenteert de visie van Nicolaas Beets op kinderboeken. Beets hanteert bij de beoordeling van kinderboeken in het eerstgenoemde opstel en in de kinderboeken vooral didactische argumenten. Zijn visie op kinderboeken is dat de kinderen iets uit kinderboeken zouden moeten leren. Maar Nicolaas Beets onder pseudoniem Hildebrand hanteert bij de beoordeling van boeken een emotioneel argument: hij interesseert zich ervoor, in hoeverre de boeken identificatiemogelijkheden bieden en of ze spannend zijn. Hildebrand houdt ook rekening met de lezer, maar dan vanuit een ander oogpunt dan Beets. Hildebrands visie is heel verschillend van Beets' visie. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat Beets alias Hildebrand sommige dingen geheel anders dan Beets bekeek. Achter zijn masker hoefde Hildebrand geen acht op zijn maatschappelijke positie te

slaan en kon zich gedurfde uitspraken veroorloven.

In hoofdstuk 6 vergelijk ik Beets' visie op kinderboeken met die van De Genestet. De Genestet stelt eisen aan goede kinderpoëzie in het opstel *Over kinderpoëzy*. Hij hanteert emotionele argumenten bij de beoordeling van kinderboeken, maar let ook op het werk zelf, vooral op de moeilijkheidsgraad ervan. Omdat beide schrijvers andere criteria hanteren, en dus ook een andere visie hebben, stemmen ze in de waardering van Van Alphen's *Kleine gedigten voor kinderen* niet overeen. Beets beschouwt het als een goed kinderboek, De Genestet wil het niet in handen van kinderen geven.

De Genestet heeft onbewust aan het ontstaan van het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" bijgedragen, omdat Beets hier De Genestet's oordeel over Van Alphen bestrijdt en Van Alphen verdedigt. Het opstel gaat niet slechts om Hiëronymus van Alphen, maar om andere dichters en schrijvers voor kinderen. Beets schonk aan enkele schrijvers uit zijn opstel ook elders in zijn werk aandacht. Daar getuigen zijn vertalingen of bewerkingen van kinderboeken en de voorredes van, die hij in deze bundels schreef.

Hoofdstuk 8 bevat de annotaties van het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito". De annotaties verklaren vooral de namen van schrijvers, titels, achterhalen de oorsprong van de citaten en vertalen de citaten uit andere talen. Enkele annotaties verklaren ook verouderde woorden en uitdrukkingen.

De hoofdstukken 4 tot 8 bevatten de kennis die de hedendaagse lezers bij het begrip van het opstel "Over kinderboeken. Gesprek met Crito" kunnen helpen. Mijn hypothese is dat de kloof tussen de verouderde tekst en de lezers van nu zich juist met dit commentaar overbruggen laat. Of mijn hypothese juist is, moeten nu de lezers beslissen.

Dětská literatura v pojetí Nicolaase Beetse - Resumé

Nicolaas Beets hovořil o svém pojetí Dětské literatury především v eseji „O knížkách pro děti. Rozhovor s Křtem” (“Over kinderboeken. Gesprek met Crito”). Beets se sice k tomuto tématu vyjadřoval i jinde, ale tato esej je nejdůležitějším zdrojem informací o Beetsově pojetí, proto slouží jako základ této diplomové práce.

Esej o knížkách pro děti byla poprvé vydána v roce 1865. Text uvádí mnoho jmen spisovatelů a názvů knih. Tehdejší čtenářům byly tyto údaje většinou známy, ale současní čtenáři nemají takové povědomí o literatuře pro děti a mládež z 18. a 19. století a nemohou tedy eseji zcela porozumět.

Mou hypotézou je, že pokud současným čtenářům poskytnu znalosti, které měli tehdejší čtenáři, pak budou moci eseji porozumět plnohodnotně. Proto jsem zvolila pro práci s textem eseje textologické metody, které se snaží text zpřístupnit současným čtenářům. V diplomové práci používám především metody k přípravě komentáře. Komentář zde má dvě podoby: ediční poznámky a vysvětlivky. Ediční poznámky popisují historii literatury pro děti a mládež v 19. století, ukazují pojetí Nicolaase Beetse, porovnávají jeho pojetí s pojetím P. A. De Genesteta a popisují kontext, v němž esej vznikl. Vysvětlivky přibližují čtenářům jména spisovatelů, názvy knih a určují původ citátů.

Na Beetsovo pojetí dětské literatury dobře ukazují argumenty, které používá při hodnocení dětských knížek v eseji. Beets klade důraz na to, aby se děti z knížek něco naučily (ctnosti i city, např. lásku k Bohu). Kromě toho zdůrazňuje, že by děti měly číst umělecky hodnotná díla.

Mým cílem je zpřístupnit esej „O knížkách pro děti“ současným čtenářům. Komentář v této práci obsahuje informace, které pomohou čtenářům v porozumění eseji. Věřím tedy, že je esej nyní čitelnější a srozumitelnější.

The Nicolaas Beets' vision of children's literature - Summary

Nicolaas Beets discussed his approach to the children's literature in particular in his essay "About the books for children. An interview with Crito" ("Over kinderboeken. Gesprek met Crito"). Beets made some remarks on this topic also elsewhere, but this essay is the most important source of information to his vision, so it serves me as a base for my thesis.

The essay about the children's books was first published in 1865. The text mentions many names of writers and books. In that time the readers were usually familiar with these data, but nowadays the readers do not know as much about the children's literature of the 18th and 19th century and they can't understand the essay completely.

My hypothesis is that if I offer the readers the knowledge which the readers of that time had, they will be able to understand the essay completely. And that's why I chose the methods of textual criticism for my work which try to make a text accessible for a contemporary reader. In the thesis I use first of all the annotation preparation methods. There are two forms of annotation: editing note and explanatory note. The editing notes describe the history of children's literature of the 19th century, they show the approach of Nicolaas Beets, they compare his vision with the vision of P. A. de Genestet and describe the context, in which the essay was written. Beets' evaluation of the children's books in his essay is a good way to learn about his vision of the children's literature generally. Beets accentuates the fact whether the children can learn something from the books (emotions and moral qualities). Besides he puts an emphasis on the fact that the children should read artistically valuable pieces.

My task is to make the essay accessible for the contemporary readers. The annotation that I offer in my thesis involves the information that will help the reader to understand the essay. I believe that the essay is now more intelligible and comprehensible.

Bibliografie

- [Beets, Nicolaas]: *Christelijke lesjes voor jonge kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn 1843.
- Baggerman, Arianne: Keuzecompetentie in tijden van schaarste en overvloed: het debat rond jeugdliteratuur voor en na Hiëronymus van Alphen (1760 -1840) In Johannes, Gert-Jan; De Kruif, José; Salman, Jeroen (red.): *Een groot verleden voor de boeg: cultuurhistorische opstellen voor Joost Kloek: aangeboden bij het afscheid van prof. dr. J.J. Kloek als hoogleraar Sociale geschiedenis van de literatuur aan de Universiteit Utrecht*. Leiden: Primavera Pers, 2004.
- Beets, Nicolaas: *Camera Obscura* (ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek en Peter van Zonneveld). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep, 1998. [online]. Beschikbaar op:
<http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01_01/index.htm>
- Beets, Nicolaas: *Nicolaas Anslijn, Nic. Zoon: Een woord aan allen, die Den braven Hendrik gelezen hebben*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838.
- Beets, Nicolaas: Over kinderboeken. Gesprek met Crito. In *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*. Deel III. Haarlem: Erven F. Bohn, 1867, p. 40. [online]. Beschikbaar op:
<http://www.dbnl.org/tekst/beet005kind01_01/beet005kind01_01_0001.htm>
- Beets, Nicolaas: *Rijmbijbel*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1839.
- Bekkering, Harry (red.): *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido, 1989.
- Bouwman, André, m.m.v. Krol, Ellen: *De Beetscollectie te Leiden: Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814 – 1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2003.
- Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering*:

- Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw.*
Zwolle: Waanders, 2001.
- Chantepie de la Saussaye, Pierre Daniel: *Het leven van Nicolaas Beets.*
Haarlem: De Erven F. Bohn, 1904.
- De Genestet, P. A.: *Over kinderpoëzy.* Amsterdam : Gebroeders Kraay,
z.j.[1865]. [online]. Beschikbaar op:
<http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm>
- De Vries, Anne: *Van Hiëronymus tot heden: Beknopt overzicht van de
jeugdliteratuur in Nederland.* Den Haag: Letterkundig Museum, 2000.
- De Vries, Anne: *Wat heten goede kinderboeken? Opvattingen over
kinderliteratuur in Nederland sinds 1880.* Amsterdam: Querido, 1989.
- Ghesquiere, Rita: *Het verschijnsel jeugdliteratuur.* Zesde druk. Leuven;
Amersfoort: Acco, 1997.
- Havel, Rudolf en Břetislav Štorek (red.): *Editor a text: Úvod do praktické
textologie.* Praha; Litomyšl: Paseka, 2006.
- James, John Angell: *Geschenk van een christelijken vader aan zijn
opwassende kinderen.* Amsterdam: J. Müller, 1844.
- Kruithof, Bastian: Opvoedingsadviezen van Cats tot Beets. Continuïteit en
verscheidenheid. In Frijhoff, Willem et al.: *Onderwijs & opvoeding in
de achttiende eeuw: verslag van het symposium, Doesburg 1982;
Werkgroep achttiende eeuw.* Amsterdam: APA-Holland University
Press, 1983.
- Mathijsen, Marita: Het editeren van historische teksten. In Van den Berg,
Willem; Van Zonneveld, Peter (red.): *Nederlandse literatuur van de
negentiende eeuw: Twaalf verkenningen.* Utrecht: HES Uitgevers, 1986.
- Mathijsen, Marita: *Het literaire leven in de negentiende eeuw.* Leiden:
Nijhoff, 1987.
- Mathijsen, Marita: *Naar de letter: Handboek editiewetenschap.* Assen:
Van Gorcum, 1995.
- Oosterbaan, Warna: *Een leesbare scriptie: Gids voor het schrijven van*

- scripties, essays en papers*. Amsterdam, Rotterdam: Prometheus, NRC Handelsblad, 2007.
- Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw*, 2003, vol. 27, afl. 1.
- Schipper, Lieuwe: *Gedichtjes voor kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838.
- Van Alphen, Hiëronymus: *Kinder-Zangboek. Liedjes met klavierbegeleiding*. Utrecht: J. G. van Terveen en Zoon, 1871.
- Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom; Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-...
- Watts, Isaac: *Godsdienstige en zedelijke zangen voor kinderen*. Leiden: Van den Heuvel & Van Santen, z.j.[1866].
- Woordenboek der Nederlandsche Taal*. [online]. Beschikbaar op:
<http://gtb.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=WNT>
- Zuurveen, Toos: *Van zedenleer tot Bruintje Beer: Kind, kindbeeld en kinderboek door de eeuwen*. Uitgeverij Roorda, 1996.

Bibliografie – Annotaties

- [Nijkeuter, Hendrik: *De "pen gewijd aan Drenthe's dierbren grond" : literaire bedrijvigheid in de Olde Lantschap, 1816-1956*. Gronnen: RUG, 2001. (dissertatie)], p. 137. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:
<http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/arts/2001/h.nijkeuter/h1.pdf>
- [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:
http://www.huygensinstituut.knaw.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=47&limit=1&limitstart=1&lang=nl
- [Toespraak van de voorzitter, M. de Vries]. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E. J. Brill, 1864, p. 26. [online].

[cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002186401_01/_jaa002186401_01_0002.htm>

Barbault, Anna Laetitia (Aikin): *Hymns in prose for children. By the author of 'Lessons for children'. A new edition.* London: onbekend uitgever, 1799, p. 31. [online]. Beschikbaar op:

<<http://www.cts.dmu.ac.uk/AnaServer?hockliffe+0+start.anv>>

Bekkering, Harry (red.): *De hele Biblebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden.* Amsterdam: Querido, 1989.

Bibel. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op:

<<http://www.bibleserver.com/>>

Bijlage IV. Verslag van den bibliothecaris. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.* Leiden: E.J. Brill, 1898, p. 114. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002189801_01/_jaa002189801_01_0005.htm>

Bilderdijk-Schweickhardt, Katharina Wilhelmina: *Gedichten voor kinderen.* 3e druk Haarlem: François Bohn, z.j. [1824], p. 1- 2. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/bild001gedi01_01/bild001gedi01_01_0001.htm>

Bouwman, André, m.m.v. Krol, Ellen: *De Beetscollectie te Leiden: Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814 – 1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.* Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2003.

Buijnsters, P.J.: Traditie en vernieuwing. Nederlandse ABC-boeken uit de achttiende eeuw. In Ter Linden, Jaap; De Vries, Anne; Welsink, Dick: *A is een Aapje: Opstellen over ABC-boeken van de vijftiende eeuw tot heden.* Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij, 1995. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op:

<http://www.dbnl.org/tekst/buij001trad01_01/index.htm>

- Buijnsters, Petrus Jacobus; Buijnsters-Smets, Leontine: *Lust en leering: Geschiedenis van het Nederlandse Kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001.
- Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag
- Chantepie de la Saussaye, Pierre Daniel: *Het leven van Nicolaas Beets*. Tweede druk. De Erven F. Bohn, Haarlem 1906, p. 104. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/chan003leve01_01/chan003leve01_01_0006.htm
- Charante, Nicolaas Antonie van: *Kinderpoëzij*. Schoonhoven: S.E. van Nooten, z.j. [1860]. p. 14. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/char007kind01_01/char007kind01_01_0004.htm
- Collecties in Deutsches Literaturarchiv; Schiller-Nationalmuseum. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <http://www.sibmas.org/idpac/europe/dem004.html>
- De Genestet, P. A.: *Over kinderroepzij*. Amsterdam: Gebroeders Kraay, z.j. [1865], p. 11. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/gene002over01_01/gene002over01_01_0002.htm
- De Genestet, P.A.: Sint-Nikolaasavond. Een Amsterdamsche vertelling In De Genestet, P.A.: *Dichtwerken* (ed. C.P. Tiele). Amsterdam: Gebroeders Kraay, 1869, p. 219. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/gene002dich01_01/gene002dich01_01_0043.htm
- Frederiks, J.G.; Van den Branden, F.J.: *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*. Amsterdam: L.J. Veen, 1888-1891 [online]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/bran038biog01_01/index.htm
- Hey, Wilhelm en Otto Speckter: *Fünfzig Fabeln für Kinder: in Bildern gezeichnet*. Braunschweig/Hamburg : Westermann 1920. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op: <http://www.digibib.tu-bs.de/?docid=00000353>
- Jan de Liefde. Publicaties op jaartal. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <http://www.totheildesvolks.nl/jdeliefde/jdeliefdejaartal.htm>

- Klaiber, Julius: *Das Märchen und die kindliche Phantasie. Vortrag gehalten zum Besten des Invalidenfonds in Stuttgart*. Stuttgart: G. S. Liesching, 1866, p. 29. [online]. [cit. 2009-03-18]. Beschikbaar op: http://books.google.nl/books?id=RiBLAAAAIAAJ&dq=%22julius+klaiber%22&printsec=frontcover&source=bl&ots=gKMVzowWvh&sig=ChL8zWN2E8suW1h-1B5RqDfFtIY&hl=nl&ei=TtG3Sa_2OsyE_gaN3_GzCw&sa=X&oi=book_result&resnum=3&ct=result#PPA29,M1
- Kol.: *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Svazek 4. Praha: Diderot, 1999.
- Marco de Niet: De Januskop van de achttiende-eeuwse Nederlandse almanak. Dongelmas, B. P. M.; Van Oostrom, F.P.; Van Zonneveld Peter (red.): *Dierbaar magazijn*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0011.htm
- Molhuysen, P. C.; Blok, P.J. (red.): *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 1 - 10. Leiden: A.W. Sijthoff, 1911 - 1937. [online]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=molh003nieu00>
- Mörke, Eduard. [online]. [cit. 2009-04-05]. Beschikbaar op: <http://www.buecher-wiki.de/index.php/BuecherWiki/MoerikeEduard>
- Noten. In *Nienke van Hichtum*. (dissertatie).[online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: <http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/arts/2005/a.holtrop/noten.pdf>
- Perrault, Charles: *Sprookjes van Moeder de Gans*. Vertaling Arjaan van Nimwegen. Vierde druk. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, 1981.
- Řeřichová, Vlasta; Dorovský, Ivan aj.: *Autoři světové literatury pro děti a mládež*. Olomouc: Olomouc, 2007. [CD-ROM]
- Rückert, Friedrich: *Fünf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: http://gedichte.ws0.org/friedrich_rueckert/gedichte81.html#start

- Rückert, Friedrich: *Gedichte*. Frankfurt am Main: Johann David Sauerländer, 1841. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: [<http://de.wikisource.org/wiki/Des_fremden_Kindes_heiliger_Christ>](http://de.wikisource.org/wiki/Des_fremden_Kindes_heiliger_Christ)
- Rückert, Friedrich: *Werke*. Band 1. Leipzig und Wien, [1897]. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: [<http://www.zeno.org/Literatur/M/R%C3%BCckert,+Friedrich/Gedichte/Lyrische+Gedichte/Viertes+Buch.+Haus+und+Jahr/Zweite+Reihe.+Fest-+und+Trauerkl%C3%A4nge/Die+Blumenengel>](http://www.zeno.org/Literatur/M/R%C3%BCckert,+Friedrich/Gedichte/Lyrische+Gedichte/Viertes+Buch.+Haus+und+Jahr/Zweite+Reihe.+Fest-+und+Trauerkl%C3%A4nge/Die+Blumenengel)
- Rückert, Rüdiger; Kreutner, Rudolf: *Rückert-Bibliographie*. [online]. [cit. 2009-04-03]. Beschikbaar op: [<http://www.swin.de/kuku/rueckertges/bib.html>](http://www.swin.de/kuku/rueckertges/bib.html)
- Saalmink, Louis: Isaac Watts als kinderdichter in Nederland. *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw*, 2003, vol. 27, afl. 1.
- Schipper, Lieuwe: *Gedichtjes voor kinderen*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1838.
- Swildens, J. H.: *Vaderlandsch A-B boek voor de Nederlandsche jeugd*. Amsterdam: W. Holtrop, 1781. [online]. [cit. 2009-03-30]. Beschikbaar op: [<http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/index.htm>](http://www.dbnl.org/tekst/swil002vade01_01/index.htm)
- Ter Laan, K.: *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*. Tweede druk. Den Haag; Djakarta: G.B. van Goor Zonen's Uitgeversmaatschappij, 1952. [online]. Beschikbaar op: [<http://www.dbnl.org/tekst/laan005lett01_01/index.htm>](http://www.dbnl.org/tekst/laan005lett01_01/index.htm)
- Th. Morren: J.M.J. Gram. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E.J. Brill, 1915. [online]. Beschikbaar op: [<http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003191501_01/_jaa003191501_01_0020.htm>](http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003191501_01/_jaa003191501_01_0020.htm)
- Van Alphen, Hieronymus: *Kleine gedigten voor kinderen* (ed. P.J. Buijnsters). Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1998, p. 15. [online] [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: [<http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/index.htm>](http://www.dbnl.org/tekst/alph002klei01_01/index.htm)
- Van Bork, G.J. (red.): *Schrijvers en dichters (dbnl biografieënproject I)*

- [online] Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/bork001schr01_01/>
- Van Bork, G.J.; Verkruijsse, P.J. (red.): *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*. Weesp: De Haan, 1985. [online]. Beschikbaar op: <<http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01/>>
- Van Sas, N.C.F.: *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004. [online]. [cit. 2009-04-04]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/sas_003meta01_01/sas_003meta01_01_0005.htm>
- Verschuren, Herman (red.): *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Alphen aan den Rijn: Samsom/Groningen: Wolters Noordhoff: 1982-...
- Visser, Ab: *Leven van de pen*. Den Haag: Kruseman, 1965. [online]. [cit. 2009-04-02]. Beschikbaar op: <http://www.dbnl.org/tekst/viss012leve01/viss012leve01_0006.htm>
- Wikipedia*. [online]. Beschikbaar op: <<http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite>>
- Wikipedia*. [online]. Beschikbaar op: <http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page>
- Wikipédia*. [online]. Beschikbaar op: <<http://fr.wikipedia.org/wiki/Accueil>>
- Wikipedia*. [online]. Beschikbaar op: <<http://nl.wikipedia.org/wiki/Hoofdpagina>>
- Wikipedie*. [online]. Beschikbaar op: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana>
- Wikisource*. [online]. [cit. 2009-04-01]. Beschikbaar op: <<http://fr.wikisource.org/wiki/Accueil>>
- Woordenboek der Nederlandsche Taal*. [online]. Beschikbaar op: <<http://gtb.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=WNT>>

Bijlage

**Nicolaas Beets:
Over kinderboeken. Gesprek met Crito**

[p. 1]

Over kinderboeken.

Gesprek met Crito.

(Eene voorlezing.)

[p. 2]

Een boek te schrijven is zoo gemakkelijk niet; allerminst een Kinderboek. Het is veel gemakkelijker het te beoordeelen.

De Schrijver, ten jare 1838. (Bilderdijk zou gezegd hebben: 'voor meer dan een menschenleeftijd!') In een Brief als Voorbericht voor een bundeltje Kindergedichten van L. Schipper.

[p. 3]

Bescheidenheid is eene loffelijke deugd. Maar het is niet te ontkennen, dat onbescheidenheid, hoe ondeugend ook, somtijds voortreffelijke diensten bewezen heeft. Zonder deze; de geleerde uitgever der *Archieven van het huis van Oranje* heeft het in een afdoend betoog in het licht gesteld; zouden wij noch de Brieven van Cicero, noch die van Luther, noch die van Goethe, noch die van Bilderdijk bezitten, en evenmin in de gelegenheid zijn ons aan de *Pensées* van Pascal, als aan den *Télémaque* van Fénelon of zelfs aan den *Aeneïs* van Virgilius te vergasten. Welke schoone en overvloedige vruchten worden er niet dagelijks door de wetenschap der Geschiedenis, der Letterkunde, en van den Mensch geplukt van de openlijke uitgave van dagboeken en gedenkschriften, door de auteurs niet dan voor zichzelf gehouden, of ook door de vrijmoedige mededeeling, in rijm en onrijm, van dat misdadig verkregen goed: Afgeluisterde Gesprekken. Justus van Effen, honderddertig jaar geleden, 'toen alles nog zoo veel beter was!', schaamde zich echter niet een ouden Papegaai uit te hooren, die, uit Indië herwaarts gekomen

[p. 4]

en van land tot land gegaan, de gave der spraak, hem ter kwader ure medegedeeld, misbruikte om de zede- en opvoedkundige 'speculatiën' uit te stallen, door hem opgedaan in de gastvrije huisgezinnen, waar hij zich achtervolgens het kopje had laten krauwen **1)**, - en hoevele nederlandsche huisvaders en huismoeders hadden alle reden om den man dankbaar te zijn, die niet naliet de hem toevertrouwde mededeelingen in zijnen *Spectator* te boek te stellen! Het heugt mij uit mijne jeugd, welk een onbepaalden lof het vorige geslacht ten beste had voor den schrijver, die, in het bezit van den 'wedergevonden ring van Gyges', geen papegaai behoefde om het heimelijke te weten en te openbaren **2)**. En is het thans niet zoo ver gekomen, dat de naam van *Klikspaan*, vroeger verafschuwde, een naam geworden is, welke zich een welgeboren en welopgevoed schrijver geenszins behoeft te schamen? Wat mij betreft, indien ook ik, in het welbegrepen belang der menschheid, mij nu en dan onbescheidenheden heb veroorloofd; en ik heb reden om te vreezen dat mededeeling van gesprekken met mannen als Starter en Querulus, met geesten als Joost van Vondel, door het oud vooroordeel daaronder zullen worden geteld; ik kan niet anders zeggen of ik heb er mij redelijk wel bij bevonden, en tot heden toe niet veel berouw. Ik zeg te weinig; want ik verkeer eigenlijk op dit punt in een toestand van verharding, die er mij geen het minste bezwaar in vinden doet, de misdaad, indien het

1) Eigenlijk Justus van Effen zelf niet, maar een zijner Correspondenten. Doch hij drukte 't in den *Spectator* van 11 en 15 Januarij 1734. Ook hier geldt: De Heler is zoo goed als de Steler.

2) W. KIST.

[p. 5]

er eene is, op de onbeschaamdste wijze te herhalen. Om de waarheid te zeggen, geloof ik dat de groote mannen van den tegenwoordigen tijd er al een weinig op beginnen te *rekenen* dat men ten opzichte van hetgeen zij zeggen of schrijven min of meer onbescheiden wezen zal.

Gij moet dan weten dat ik niettegenstaande 'mijne vele en drukke bezigheden' (waarover ik zoo wel weet te klagen als degenen die volstrekt niets om handen hebben) onlangs den tijd gevonden heb een dag te gaan doorbrengen bij eenen mijner vrienden buiten mijne woonplaats, dien ik de vrijheid nemen zal Crito te noemen.

Welke de maatschappelijke stand en werkkring van dezen man zijn, kan u onverschillig wezen; maar wat zijne liefhebberij is moet gij weten, omdat daarin de aanleiding tot hetgeen ik u wensch mede te deelen gegrond is. Het is niets meer of minder dan de Menschkunde, in haren geheelen omvang. *Het Menschelijk wezen, in zijn uiterlijk optreden en in zijn innerlijk bestaan*, ziedaar wat het voorwerp uitmaakt van Crito's dagelijksche overdenkingen. Uit dit oogpunt beoefent hij de natuurkunde, de volkenkunde, de geschiedenis, de letterkunde, de talen, de karakterkunde, de gelaatkunde, de wijsbegeerte en, naar ik alle redenen heb om te gelooven, ook de zelfkennis, een vak van studie dat over 't algemeen zeer verwaarloosd wordt. Hieraan maakt hij voor zich zelven, en wij willen hopen, eenmaal voor anderen, zijn verkeer met de menschen in wijden kring dienstbaar. Door deze liefhebberij, die hem altijd en overal wat te doen geeft, en hem in ieder mensch, dien hij ontmoet, een voorwerp zijner belangstelling doet beschouwen, gevoelt hij zich een der

[p. 6]

gelukkigste menschen van de wereld; en bij al het kwaad en al de dwaasheid, die, zonder twijfel met het hoogste recht, in de menschheid in 't algemeen en in vele menschen in 't bijzonder op te merken zijn, moet ik zeggen dat hij steeds een der liefderijkste is gebleven.

In den laatsten tijd is zijne aandacht bijzonder op den kinderlijken leeftijd gericht geworden, waaruit wellicht door menigeen het besluit zal worden opgemaakt dat mijn vriend *kinderloos* is. Doch ten onrechte. Hij is met kroost gezegend; jongens en meisjes van onderscheiden leeftijd, lief om te zien, en die hem veel te doen en te denken geven.

'Onze kinderen,' zeide hij tot mij; - de vrolijke troep zijner jonge krullebollen was plichtmatig aan mij vertoond, had de gewone dosis plichtplegingen over hnn 'grootworden,' 'waar zij school gingen?' 'of ik het jongste zusje ook maar mede zoude nemen?' en wat dies meer zij met goede gratie doorgestaan, en was juichende afgetrokken: - 'Onze kinderen,' zeide hij, 'zijn heel wat gelukkiger dan wij het waren in onze jeugd!'

'Zij worden,' merkte ik aan, 'ten minste niet gedwarsboomd in een aantal dingen waarmede ik mij herinner in de mijne groote moeite te hebben gehad. Wij kinderen mochten; dit stond paal boven water; wij mochten niet *krom zitten* en ook niet *leunen*; en wat het gebruik van vleeschspijzen betreft, hierin bleven wij altijd onberekenbaar ver beneden het peil onzer begeerten. Doch sedert de late, maar gelukkige ontdekkingen dat een jong kind oneindig meer behoefte heeft aan een leuntje dan een volwassen mensch, en dat de mensch van nature tot de vleeschetende dieren behoort, is het gedaan met die hatelijke commando's: 'Recht zitten! Matig zijn!'

[p. 7]

‘Het gevolg’ antwoordde Crito, ‘zal hopen wij wezen dat onze kinderen, eenmaal volwassen geworden, niet zoo slap in den rug zullen zijn als vele menschen die wij kennen, en dat zij, lichamelijk beter doorvoed, zich ook zedelijk krachtiger zullen betoonen. Men belooft zich dit. Maar het zijn niet zoo zeer deze bepaalde voorrechten, hoewel groot en nog met andere dergelijke te vermeerderen, die ik nu op het oog had. Ik wilde zeggen dat over het *algemeen* meer werk van de kinderen gemaakt wordt dan weleer; dat hun belangrijke leeftijd meer dan vroeger het onderwerp van wetenschappelijk nadenken schijnt uit te maken. Hoeveel meer wordt er niet over hen geschreven; hoe veel meer voor hen gedaan!’

‘Of dit hun nu *altijd* tot zegen gedijt,’ antwoordde ik, die, om van mijne vrienden meer te leeren, gaarne den twijfelaar tegenover hen speel; ‘of dit hun nu altijd evenredig tot zegen gedijt, is de groote vraag. Het geeft aanleiding tot proefnemingen, die slachtoffers maken kunnen. Werken over opvoeding en onderwijs vermenigvuldigen met den dag; zoo zeer, dat de oudste menschen zich niet begrijpen kunnen hoe er nog één enkel kind goed opgevoed en onderwezen worden kan. Optimisten onder hen onderstellen dat deze werken weinig worden gelezen. Inrichtingen van onderwijs, en van het vroegtijdigst onderwijs, rijzen allerwegen uit den grond op. Iedereen bemoeit er zich mede. Wie is er die niet meer school *gaat* en niet het een of ander schooltje *boudt*, een bewaarschooltje, een zondagschooltje, een haveloozenschooltje, een Fröbelschooltje? Aan de eene zijde, kinderkerken, kinderzendelinggenootschappen; aan de andere, kinderbals, die aan de grootemensenbals niets toegeven. Voor het

[p. 8]

“*Tooneel in huis*” 1) wordt reeds regelmatig gezorgd. De kinder-Courant is er. Verwacht eerdaags kinderkoffijhuizen, kindercongressen! Het kinderspeelgoed heeft een volmaaktheid gekregen, die het fabriekwezen onzer eeuw alle eer aandoet. Poppen die schreien; poppen die “papa” en “mama” zeggen; poppengoed dat aan de kinderverbeelding niets meer te doen geeft, maar zoo mooi is, dat bejaarde lieden betuigen lust te hebben er mede te gaan spelen. En de kinderliteratuur is een zeer aanmerkelijk onderdeel der menschen-literatuur geworden....’

‘Op dit onderwerp wilde ik u juist brengen,’ zeide Crito, ‘en ik ben u dankbaar dat gij mij de moeite spaart. Ik ben dezer dagen geheel daar in, en kan moeielijk over iets anders spreken. Onder ons gezegd! ik denk daar iets over te schrijven!...

‘Natuurlijk!’ hernam ik. ‘Wanneer een fatsoenlijk man in onze dagen over iets begint te denken, dan denkt hij er dok aan om er over te schrijven. Het zijn in een welgeordeneerde geest onzer eeuw volstrekt gelijktijdige werkingen.’

‘Zelfs beginnen sommigen alvast te schrijven, eer zij eigenlijk nog recht begonnen hebben te denken,’ vulde Crito aan. ‘Maar het staat u niet mooi, vervolgde hij,’ ‘dezen pijn van uw vernuft op mij te munten. Hebt gij mij niet altijd den oorlog aangedaan, dat ik de witte raaf was die *kon* schrijven en het niet *deed*? Verweet gij mij niet menigmaal traagheid, lafhartige vrees voor kritiek?...’

‘Neen Crito!’ hernam ik, ‘dat nimmer. Maar wel een te groot wantrouwen in eigen inzichten en krachten

1) Zie de aankondigingen in de dagbladen.

[p. 9]

en andere eigenschappen meer, zoo goed en loffelijk op zichzelf als voor het dagelijksch gebruik (en met name voor de drukpers) ten eenemale ongeschikt.

Doch ik verheug mij in uwe bekeering. Zij komt nog niet te laat. Met de hoogste belangstelling zie ik hare eerste vrucht te gemoet, mij vleende dat het daarbij dan wel niet zal blijven. Welken naam zal zij dragen?

‘Dat is van latere zorg,’ zeide mijn vriend. ‘Misschien: *Geschiedenis der Kinderlijke Letterkunde*; misschien: *Gedachten van een Vader over de boeken voor kinderen*. Misschien ook: *Het Kinderboek, eene Studie*; of: *Het Lezende Kind, een Levensbeeld!* - Misschien,’ ging hij glimlachende voort, ‘nog iets anders; want alle deze titels, zelfs de laatste, komen mij nog wel wat te alledaagsch en te verstaanbaar voor. Misschien komt er ook wel niets van. Maar laat ik u in allen gevalle in mijne werkplaats brengen.’

Ik volgde Crito naar zijn studeervertrek. Het is niet noodig u dit te beschrijven. Gij ziet het vóór u, als ik u zeg dat het er uit ziet als alle studeerkamers van beschaafde en niet geheel onbemiddelde geleerden. Gemak, gezelligheid, kalmte en eene niet onbevallige wanorde zijn de hoofdtrekken. Al wat op dit oogenblik op tafel en onder het bereik van den genius der plaats lag, gaf getuigenis van de monographie, welke hij dacht voort te brengen. Wat mijne aandacht het meest trok was, op de tafel waaraan wij plaats namen, een portefeuille met portretten.

‘Ik stel er groot belang in,’ zeide Crito, ‘zoo veel mogelijk de levens te bestudeeren en de beeltenissen te verzamelen der voornaamste personen, die voor kinderen,

[p. 10]

bepaaldelijk voor zeer *jonge* kinderen, geschreven hebben; vooral van hen, die daarvan het voorbeeld hebben gegeven of eenen nieuwen weg hebben aangewezen. Hooger dan de eerste helft der vorige eeuw kan ik niet opklimmen. Een Engelschman opent de rij. Dit fijn, zachtaardig, beminlijk gelaat, waarop ziekelijkheid een pijnlijken trek gedrukt heeft, maar dat zij niet in staat is geweest te verbitteren, behoort aan Dr. Isaäc Watts, schrijver van een geacht werk over de *Logica*, van een ander over *The Improvement of the Mind* **1)**, van menig boekdeel van godgeleerden inhoud, en ook van die *Godsdienstige en Zedelijke Kinderzangen*, die door hun eenvoud, hun ongemaakte warmte, levendigheid en aanschouwelijkheid oud en jong aantrekken. Dr. Watts, zoo als gij onder het portret ziet aangeteekend, was geboren in 1674 en stierf in 1748. Zes menschengeslachten hebben zich reeds met zijne kinderpoëzie gevoed. En deze uitdrukking is niet te sterk. Gij zult in Engeland, in beschaafde kringen, weinig kinderen vinden, die ze niet aan den schoot hunner moeders hebben geleerd, en weinig volwassenen, die ze geheel hebben vergeten. Het bevallige boekje, met rooden en zwarten omslag, dat gij daar liggen ziet, is wederom eene nieuwe uitgave, tegelijk voor Engeland en voor Amerika **2)**.’

1) Ook in 't Hollandsch vertaald, onder de titels van *Logica of Onderwijs in 't Recht gebruik der reden* & &, door Isaac Watts DD. Uit het Eng. naar den 10den druk, door Petrus Nieuwland, Pred. te 's Grav. 's Grav. 1761; en *Verhandeling over de Oeffening en Beschaving van 't Verstand* & &, door Isaäc Watts DD. Naar den 4den Lond. druk v. 1761. Uit het Eng. vert. door denzelfden. 's Grav. 1762.

2) *Divine and Moral Songs for Children*. By Isaäc Watts DD. London. Nelson and Sons. Edinburgh and New-York. 1864.

[p. 11]

‘Het was,’ merkte ik aan; ‘het was aan een land, waar het familieleven zoo schoon ontwikkeld is en met zoo veel liefde gekweekt wordt, om hier het voorbeeld te geven. Een Engelsch huisvader....’

‘Met uw verlof,’ viel Crito mij in de rede. ‘Dr. Watts was geen huisvader. Hij is zelfs, voor zoo veel ik weet, nooit gehuwd geweest. Maar hij was kind geweest, kind van vrome en verstandige ouders. En ook hiermede komt men ver. Daarenboven sleet hij het grootste gedeelte van zijn leven onder het gastvrij dak van een huis, hetwelk, naar het getuigenis van Gibbon, “om vroomheid, ordelijkheid, eensgezindheid en elke andere deugd, een huis Gods mocht genoemd worden.” De zachte vrede van dat huis, de stille rust van het buitenleven, het genot der schoone natuur, waaraan hij zich onbekommerd kon overgeven, spiegelen zich in zijne diepgevoelige en tegelijk zuiver gedachte, hoog ernstige, maar volstrekt niet sombere, zinrijke, maar altijd even klare liederen af. Hier is niet zoo zeer een kinderlijke toon als een toon die zeker is een kinderhart liefde en achting in te boezemen. En alles is vloeiend, gemakkelijk, kort. Lees een stukje van Watts driemaal, en gij kent het van buiten.’

‘Dit is,’ zeide ik, ‘niet altijd het geval met al wat kindergedicht wil wezen. Mijne kinderen komen mij somtijds licht vragen over constructies, daar ik zelf nauwelijks licht in zie. Bijv.:’

‘Spaar mij voorbeelden,’ zeide Crito. ‘Ik ken ze genoeg. Deze vrouw,’ zeide hij, mij het volgende portret uit de verzameling toonende, ‘sluit zich als Engelsche schrijfster voor kinderen onmiddellijk aan Watts aan, en bleef tot op Miss Edgeworth, met hem, de eenige letter-

[p. 12]

kundige van naam, die zich verwaardigde de pen voor kinderen op het papier te zetten. Het is Mrs. Barbauld, de ook in Nederland zoo welbekende schrijfster van die *Lofzangen in onrijm*, waarvan gij er ook zelf in uwe dagen zekerlijk menigeen uit het hoofd hebt geleerd. Toen, in 1822, dit werkje naar de twintigste engelsche uitgave met eene hollandsche vertaling van l'Ange, eene fransche van Coquerel en een hoogduitsche van van Kampen, allen naast elkander, in Nederland in 't licht verscheen **1)**, leefde de waardige schrijfster nog. Of zij moeder geweest is, kan ik niet zeggen, maar wel dat haar vader aan het hoofd van een jongens-instituut gestaan had, en haar man, predikant van beroep, eene kostschool hield, waarin zij hem behulpzaam was. Men kan ook wel zien dat haar boekskén, met het oog op de school, aan één stuk geschreven, en niet van lieverlede en toevallig ontstaan is. Het planmatige, volledige, weloverlegde, opklimmende der onderwijskunst zit er in. Bij alle rijkdom en verscheidenheid van onderwerpen, ofschoon met vindingrijke eenvoudigheid zich altijd aan het den kinderen bekende aansluitende, mag men, dunkt mij, in deze *Lofzangen* een zekere eentonigheid niet vergoëliken. Maar er is voor kinderen ontzettend veel uit te leeren, en de werking op het gemoed is weldadig en verheffend. Ook moet men niet denken dat die zekere verhevenheid van toon, die hier mogelijk wel een weinig op den rand van het gezwollene is, aan kinderen niet besteed is. Zij houden daar van. Denk maar met welke oogen zij u kunnen aanstaren, als zij u een bijbelsalm hooren voorlezen, die zij toch slechts

1) Leiden, by A. & J. Honkoop.

[p. 13]

hier en daar verstaan. En hier is die zelfde toon, en verstaan zij alles.'

'Zoude diezelfde Mrs. Barbauld,' vroeg ik, 'niet mede gerekend mogen worden onder degenen die, in Engeland, de afschaffing, eerst van den slavenhandel en daarna van de slavernij voorbereid en gepopulariseerd hebben; zij, die van 1775 af, aan duizenden bij duizenden van jonge kinderen woorden in den mond leide als deze: 'Arme negervrouw, die in slavernij verkwijnt, en bij uw ziek kindje zit te schreien! Schoon geen oog u ziet, God ziet u. Schoon niemand zich over u ontfermt, God ontfermt zich over u. Hef uwe stem op, gij verlorene en verlatene! roep tot Hem uit uwe banden, want Hij zal u gewisselijk hooren 1) .'

'Ik geloof het zeker,' antwoordde mijn vriend. 'En wie zal ons zeggen of niet menig medestander van een Pitt, een Wilberforce, een Gurney de eerste indrukken, die hem later tot afdoende stappen leiden moesten, zonder het te weten, aan het beeld te danken heeft gehad, dat op zoo eenvoudige maar plechtige wijze, en in een verband als dit (want ge herinnert u ook wat voorafgaat) 2) , voor zijn kinderlijke verbeelding was geplaatst geworden. Een schrijver voor kinderen heeft een groote roeping; niemand kan meer vrucht en zegen hebben dan hij....'

'En een groote verantwoordelijkheid,' zeide ik. 'Want hoeveel kwaad kan zulk een man doen, indien hy verkeerde tonen aanslaat!...'

1) 'Negro woman, who sittest pining in captivity,' etc. De holl. vertaling heeft hier minder juist: 'Arme negervrouw, die zit in pijnelijke slavernij,' enz.

2) 'All are Gods family,' enz.

[p. 14]

'Veel,' antwoordde Crito; 'maar niet lang. Hier is een bijzondere zegen. Verkeerde kinderboeken gedijen niet. Zij duren kort. Het heiligdom der kindsheid werpt ze uit.'

Wij gingen voort met het bekijken der portretten. Op dat van Miss Edgeworth, de uitnemende Iersche, die zich beroemen mocht, het prozatalent van Walter Scott geprikkeld en den weg gewezen te hebben, maar zich zelve niet minder geëerd heeft door hare uitnemende gaven aan den kinderlijken leeftijd toe te wijden, volgden drie eerlijke duitsche gezichten; Chr. Felix Weisze, G.W. Burman, en Chr. Gothelff Salzmann, alle drie paedogogen van beroep, uit het laatst der 18e en het begin der 19e eeuw. De beide eersten hadden van Alphen, de laatste ook Berquin den weg gewezen. Weisze's *Lieder für Kinder*, zijn *Kinderfreund* waren in Duitschland de eerste proeven op dit gebied. Zijn *A B C Buch*, beweerde Crito, werd lang voor het beste gehouden dat men den kinderen daar in handen geven kon.

'Was het nog mooier dan het *Vaderlandsch A B Boek*?' vroeg ik, 'dat ik nimmer gezien heb, maar waaruit ik wel eenige tweeregelige verzen ken, die mijn vader dikwijls voor ons placht te herhalen?'

'Hier is het,' zeide Crito, mij een boekken overhandigende, dat van het jaar 81 dagteekende; 'wat dunkt u van de plaatjes? Zij zijn van geen v.d. Venne of Jan Luyken. Maar zijn zij niet zinrijk? Zie b.v. letter E. 'Eendragt', met deze uitlegging er onder: 'Vele schouders dragen hier eenen last. Vele pilaren een gebouw. De kindertjens speelen eendragtig rondom het standbeeld van den Hollandschen Leeuw met den bundel pijlen. De Staaten gaan naar de Eendragtige Vergadering.'

[p. 15]

‘Het is te hopen!’ viel ik in.

‘Zie hier de S,’ ging Crito voort. ‘*Een schip.*’ Bij voorkeur een oorlogschip.

Bedenk dat wij in 81, het jaar van den Engelschen Oorlog, zijn!

Koopvaardijschepen zekerlijk had men over! Lees wat er onder staat:

‘*Oorlogschepen! Oorlogschepen!* moesten de Nederlandsche moeders haren kinderen zelfs in de wieg leeren roepen. - Een vaste Zeemagt is, naast onze vaste Landmagt, het eenigste middel om het aanwezen en welvaaren van ons geheele Gemeenebest op een onwrikbaren grond te vestigen.’ - Maar dit is meer aan het adres der ouders, geloof ik. Hoor de ‘*Eerste (zegge: Eerste) Lees-oefening*’ voor het kind zelf:

‘*Eerste Lees-oefening.*

Iemand is volmaakt heer en meester van zich zelven, wanneer niemand over zijn doen of laten iets te zeggen heeft.

Als zo iemand iets maakt, dat hoort hem dan ook volmaakt toe. Dan kan hij zeggen: dat is volstrekt *mijn*; en dat mag hem niemand afneemen.

Al wat aan iemand volmaakt toebehoort, daarmede kan hij doen, of daaraan kan hij gebieden of verbieden wat hij wil; te weeten, als hij heer en meester is van zich zelven: doch let wel! hij mag nooit iets kwaads willen; en hoe verstandiger en braaver hij is, des te minder kan hij ook iets kwaads willen. Geen kind...’

‘Het moeten,’ viel ik in, ‘wel wijsgeerige kinderkoppen geweest zijn, aan wie men in 't jaar 81 als “*Eerste Lees-oefening*” zulke afgetrokkenheden besteed achtte.’

[p. 16]

‘Dat is sedert wel gebleken,’ antwoordde Crito. ‘Hoor den aanvang van de *Negende Lees-oefening*. ‘*Over de Waardij des Menschen.*

Wat is het beste?

A. Dat in alle opzichten het nuttigste is.

Wat is het slechtste?

A. Dat in alle opzichten het schadelijkste is.’

Hoor van de laatste bladzijde de laatste woorden van dit *Vaderlandsch AB Boek*, in de vijfde der ‘Vijf Vaderlandsche Grondwaarheden,’ die den lieven kleinen op de vaderlandsche levensreis ten slotte worden medegegeven; en het zal u geen raadsel meer zijn dat... maar genoeg! Luister:

‘De groote grondslag van alles is eenvoudig deze:

‘Alle de HEEREN STAATEN moeten in Staatkundige Wijsheid en in alle de vaderlandsche deugden uitblinken/ die hunne Medeburgers en Ingezetenen in hun vorderen.

Zo alleen kan *Eendragt* en Recht en Gerechtigheid algemeen heerschen; - zo kunnen de middelen van bestaan en daarmede het getal der Inwooneren toeneemen; zo kunnen dan ook 's Lands Inkomsten meer toereikend worden om onze Dijken en onze *vereischte* Krijgsmagten te onderhouden; - zo moet het geheele Nederlandsche Volk de Oppermagtige Regeering der HEEREN STAATEN voor de *beste*, ja voor de *eenigste* houden, waardoor het geheele Land en elk bijzonder Inwooner kan gelukkig zijn, - en zo alleen zal de Vrije Oppermagt der HEEREN STAATEN en daarmede het gantsche Vaderlandsche Welvaaren vast en veilig staan.’ - Hm! wat dunkt u? Dat is mannentaal in een kinderboek! Met zulke ‘Lees-oefeningen’ maakt men iets van het jonge volksken! - Maar wij vergeten onze portretten. Dat van

[p. 17]

den schrijver van het *Vaderlandsch A B Boek 1*) (niet te verwarren met het Haneboek) bezit ik niet. Wij waren aan Salzmann. Kent gij zijn *Kreefteboekjesken, eene handleiding tot onverstandige Kinderopvoeding? 2*) Het is óók van 1781.'

'Neen!' zeide ik, 'maar wel zijn *Ernst Haverveld* en *Huzaar Zwartmantel*.

Nog voel ik hoe de lectuur mij boeide.'

'Het zijn degelijke boeken voor jongens,' antwoordde Crito. 'Een kloeke zedelijkheid en een goed gebruik van het avontuurlijke trekt er hen in aan. Het geheim der bekoring van al wat Robinson Crusoe heet. - Maar zie hier den man, die in Frankrijk de rij geopend en zich den eernaam van "l'Ami de l'Enfance" verworven en waardig getoond heeft. Hier hebben wij een nieuw verschijnsel, een dat den geest van 't land kenmerkt: een kinderschrijver die als zoodanig wordt aangemoedigd door de hoogste wetenschappelijke staatsinstelling. Dit viel (1784) aan Arnaud Berquin van de Académie Française te beurt, door de bekroning van zijn *Ami des Enfants*. En toch bestond dit werkje grotendeels slechts uit navolgingen van Weisze, en van eene engelsche schrijfster, Miss Timmer. De fransche geest, anders zoo oorspronkelijk en op oorspronkelijkheid zoo fier, had in dit opzicht toch eerst bij den duitschen en engelschen ter school te gaan.'

'Het verwondert mij niet,' zeide ik, 'van eene natie, waar beschaafde moeders zich nog altijd schaamden hare eigene kinderen te zoogen en ze *en nourrice* zonden op het platteland.'

1) J.H. Swildens, sedert Hoogleraar in de Rechten te Franeker. Zie de *Bijvoegselen*.

2) *Krebsbüchlein, eine Anweisung zur unvernünftige Kinderzucht*. 1781.

[p. 18]

'Arnaud Berquin was zeer op de hoogte der Engelsche letterkunde,' ging Crito voort. 'In 1775 had hij daaruit onder den titel van *Tableaux Anglais* heel wat in Frankrijk bekend gemaakt. Maar weet gij wel dat deze schrijver van *le Petit Grandison*, indien de dood er niet tusschengekomen was, wellicht de Mentor van den aanstaanden Lodewijk den XVIIIden was geworden?...

'Hij is weggenomen,' antwoordde ik, 'vóór den dag des kwaads. Neen! deze bijzonderheid wist ik niet, maar wel dat ik van dezen zelfden kinderschrijver allerliefste idyllen, allerbevalligste romancen gelezen heb, die in naiveteit voor die van Moncrif en Florian niet onderdoen.'

'Geloof mij,' zeide mijn vriend, 'alleen van dezulken die op letterkundig gebied ook tot iets *anders*, en (als de groote menigte meent) iets *beters* in staat zijn, kan men voor kinderen iets *goeds* verwachten. Het vereischt daarenboven een rijpen geest en een rijk gemoed. Het is geen *kinderverk*. Er komt niets goeds van zonder beproefde wijsheid en aangeboren tact. Maar dan zegt ook een Vinet: Les bons livres d'Enfants sont les meilleurs parmi les livres d'hommes.'

'Van daar zekerlijk,' opperde ik, 'dat men ze in later leeftijd nog zoo gaarne terugziet, en, ze bij toeval opnemende, onmerkbaar uitleest.'

'Zeker!' hernam Crito, 'A qui le dites vous? Maar hier vereenigt zich veel. Dezelfde Vinet heeft mij in dit opzicht mijne eigen gewaarwordingen recht duidelijk gemaakt. Vooreerst: de kindsheid is een paradijs, dat met vlugge en snelle schreden is doorgelopen en waarin men niet terug kan keeren; met te meer liefde werpt men het van zoo ver mogelijk nog eens een oogje, roept

[p. 19]

men het van tijd tot tijd nog eens een weemoedig vaarwel toe. Wie keert niet gaarne het bezwaarde en gloeiende hoofd naar de frissche lucht, die van dat paradijs uitwaait? Wie doorleeft niet gaarne nog eenmaal de indrukken van dien altijd teruggewenschten tijd, om nog eens weer voor eenige oogenblikken kind, dat is te zeggen, bij uitnemendheid gelukkig, en bij uitnemendheid Dichter te worden? Maar dit is de eenige aantrekkelijkheid dezer geschriften niet. De boeken, die het kinderleven goed hebben begrepen en goed hebben voorgesteld, behooren tot het getal dergenen die het meest te denken geven. Zij brengen den mensch en de zedeleer tot hunne eenvoudigste uitdrukking terug, en bevatten eene zielkunde, misschien te dieper naar mate zij élémentairder is. Het is derhalve niet noodig dat menschen (en zij zijn veel talrijker wellicht dan men denkt), die in rijper leeftijd behagen scheppen in een kinderboek, zich dezen onschuldigen smaak schamen, of voorgeven dat zij dit boek alleen lezen in het belang van eigen of anderer kroost. Een kinderboek kan een groot en schoon boek zijn, en eene eereplaats in onze boekerijen beslaan **1)** .’

‘En dit is onze Hieronymus!’ zeide ik, den portefeuille vervolgende, en het aan alle Nederlanders van hunne vroegste jeugd zoo welbekende profiel herkende van Mr. Hieronymus van Alphen, Raad en Thesaurier-generaal der Vereenigde Nederlanden, en, in die hooge betrekking gelijk in elke andere, een sieraad van zijn vaderland; voortreffelijk staatsman, degelijk godgeleerde, uitnemend theorist der schoone kunsten, baanbreker van een nieuw

1) Zie *Esprit de Vinet*. II. 311.

[p. 20]

en schoon tijdperk in de Nederlandsche letterkunde, dichter van onvergetelijke cantaten, schoone kerkliederen, pittige vaderlandsche gezangen - en eerste onzer Nederlandsche, misschien voortreffelijkste *aller* kinderdichters! **1)**

‘Dit laatste,’ verklaarde Crito, ‘was zijn hoogste roem. Wat zijn andere, talrijke, uitnemende geschriften en gedichten ook wezen mogen: zijn *Kindergedichten*,’ zeide hij, ‘zijn zijn hoofdwerk. Door deze is hij niet alleen onsterfelijk, maar is hij ook van en voor alle tijden.’

‘Zou hij het vermoed hebben?’ vroeg ik. ‘Zou dit zijn hoofdwerk hem de meeste studie hebben gekost?’

Crito glimlachte: ‘Gij weet wel beter!’ riep hij uit. ‘Wat het beste uitvalt heeft de minste inspanning gekost. Het is spelende verricht. Het is in den slaap gekomen. Maar men moet er de man voor zijn. Perrault schrijft een aantal dichtstukken en dichtkundige werken, waarmede hij niets verworven heeft dan eenige hatelijkheden van Boileau, het eenige ook waardoor zij bij de nakomelingschap nog in gedachtenis worden gehouden. Daarenboven werkt hij, onder Colbert, als secretaris van de Commissie voor de koninklijke gebouwen en gedenkteeken en wordt zoetjesaan tot levensbeschrijver van den Grooten Koning opgeleid. “L'intention” (schrijft hij) “de M. Colbert était que nous travaillions à l'histoire du Roi; pour cela il me faisait écrire dans un registre plusieurs choses que le Roi avait dites.” Het zou mooi ge-

1) ‘VAN ALPHEN (1746-1803), nuttig door godsdienstige werken, uitmuntend in vaderlandsche en christelijke zangen, in kinderdichten onnavolgbaar.’ GROEN VAN PRINSTERER, *Handl. der Gesch. v.b. Vaderl.* 3e druk.

[p. 21]

weest zijn. Maar wat gebeurt? Colbert wordt met de jaren knorrig en lastig. De goede Perrault, een engel van een man, neemt zonder éclat zijn ontslag. Hij wijdt het overschot van zijn lang leven aan stilltjes voor zich zelve te studeeren en te lezen, en aan de opvoeding zijner kinderen. En nu brengt hij die oude gallische sprookjens,' dont

Cent et cent fois sa gouvernante,

Au lieu de fables d'animaux,

Lui racontait les traits moraux,'

in een klee, waarvan hij, door de gemakkelijker waarmee hij het weefde en de eenvoudigheid waarin het zich voordeed, de bevalligheid zeker niet vermoed heeft; nu schrijft hij die bewonderenswaardige *Contes des Fées*, die de heele wereld kent, en die ook nooit uit de wereld zullen geraken, vermits zij om zoo te zeggen een 'gemeen goed' zijn geworden, hetwelk de geheele wereld, in duizend toepassingen, dagelijks exploiteert. Of zal men niet altijd weer moeten vragen waar 'Asschepoetster' en 'Blauwbaard,' met en benevens de 'Markies van Carabas,' dat zoowel gemeene naamwoorden als eigennamen zijn, van daan komen? van waar de laarzen van zeven mijlen, en de mond die rozen en diamanten strooit bij ieder woord dat hij spreekt? van waar spreuken als b.v. deze:

Tout est beau dans ce que l'on aime,

Tout ce qu'on aime a de l'esprit?

En nu van Alphen! Hij is weduwnaar, en voor het oogenblik buiten betrekking.

Hij kan nu meer tijd aan zijne kinderen geven, en zij houden hem meer bezig dan noodig was toen hunne voortreffelijke moeder nog leefde. 'Zij zijn

[p. 22]

thans,' zooals hij in de voorrede zegt, 'zijn eenig en groot vermaak.' Onder zulke omstandigheden krijgt hij Weisse's *Lieder für Kinder*, Burmann's *Kleine Lieder-für kleine Mädchen und Jünglingen* in handen; hij leest ze, en gevoelt 'dat hij 't ook kan!' Hij doet het; en nog wel zoo goed als zij. Moeite kost het hem niet. Den vorm is hij meester. De stof heeft hij doorleefd. De kinderwereld omringt hem; zijn hart is kinderlijk; het is tegelijk een kinder- en een vaderhart. Hij wordt 'door liefde gedrongen,' door wijsheid bestuurd, door ondervinding gewaarschuwd, door tact behoed. Hij heeft slechts ééne zorg: zóó kort te zijn, dat het geheugen zijn werk gemakkelijk opneemt, zonder opzettelijk vanbuitenleeren; want hier; - Rousseau's *Émile*, met het apodictische 'Nos *Émiles* n'apprendront rien par coeur' is sedert 1778 aan de orde van den dag; - hier is ook van Alphen bang voor gemaakt **1)**. De stukjes komen in 't licht. De opgang is boven alle verwachting. De dichter ondervindt 'in vele bijzonderheden en aangename ontmoetingen,' dat zijn oogmerk meer dan bereikt is. Hij weet niet hoe het komt - maar zijn nederig hart dankt God - 'want,' zegt hij, 'het is een alleraangenaamste sensatie blijken te ontvangen dat men iets op deze wereld heeft toegebracht tot vermaak, nut en stichting van zijn medemenschen, en hij is veel aan God verplicht, dien de oneindige Goedheid daartoe verwaardigt' **2)**

1) 'Hij heeft ze zoo klein gemaakt, opdat ze des te gemakkelijker, door enkel lezen, zouden kunnen in het geheugen geprent worden, zonder dat het noodig ware, dat ze van buiten geleerd werden, iets waar de maker zeer tegen is.' Voorbericht.

2) Voorbericht van de uitgave van 1787.

[p. 23]

Als Crito dit gezegd had, volgden er eenige oogenblikken van eerbiedige stilte. Beide zagen wij, geloof ik, in den geest het eerbiedwaardig beeld van dezen vader van zoo vele kinderen, zijn kindergedichtjes in de hand, het hoofd dankbaar en bewogen ontblootende voor den Vader die in de hemelen is.

‘Ik verwonder mij,’ zeide Crito, het woord weder opvattende, ‘ik verwonder mij dat niemand er aan denkt om dezen uitnemenden landgenoot een standbeeld op te richten. Waarlijk, geen mensch zou vragen waarom? Is hij niet nog wèl zoo populair als Cats en Tollens? Er moest er al lang een staan, tusschen heesters en bloemen, bij u te Utrecht, op het Hieronymusplein, dat er voor geschapen is en bij voorraad reeds zijn naam draagt. En de kinderen moesten er jaarlijks een feest bij hebben, gelijk die van Genève bij dat van Rousseau. Hij verdiende het ruim zoo goed.’

‘Zou echter,’ vroeg ik, schoorvoetende, want ik begreep dat de vraag, gelijk zij mij pijnlijk was, pijn zoude doen: ‘Zou echter in het lieve vaderland van Alphen's populariteit haar besten tijd niet al gehad hebben? Gij herinnert u de woorden van een onzer begaafde jonge dichters over de

‘vrome vaerskens van Hieronymus van Alphen,
en de aantekening daarbij, niet zonder bespotting van dezen deftigen,
kerkvaderlijken naam, die volgens hem voor een kinderdichter een slecht
voorteecken was.’

‘O ja!’ zeide Crito. ‘En aan den anderen kant ontgaat het mij niet, dat weder vele godvruchtigen in den lande er den neus van optrekken als niet vroom, niet

[p. 24]

positief genoeg, zooals de bewoording luidt. Maar ook dit weet ik, dat de jonge dichter, wien gij aanhaalt, *amende honorable* gedaan heeft, toen hij huisvader geworden is en gezien heeft dat men geen kinderen opvoedt zonder zedelijken ernst ¹⁾. En ook de anderen zullen van hun ongunstig oordeel terugkomen, naarmate de ondervinding hun leert, dat men geen karakter vormt door altijd op ééne snaar te spelen. Jammer maar dat lieden, die zelv' voor kinderen de pen voeren, vóór zij nog den tijd gehad hebben tot betere inzichten te komen, boekjes en dichtjes in de wereld zenden, die, vrees ik, van dezelfde beschouwingen uitgaan als die van den jongen dichter en den nog wat kortzichtigen godvruchtige in kwestie.’

Dit vereischte nadere verklaring. Mijn vriend gaf ze ongeveer in de volgende woorden.

‘Wat was,’ zeide hij, ‘om daarmede te beginnen, wat was de groote grieve van den jongen dichter, toen hij op de “vrome vaerskens van Hieronymus van Alphen” een oogenblik smalen kon? Zij waren naar zijn oordeel “te wijs, te pedant;” geen kinder-, maar veeleer “ouwemannetjes-gedichtjens.” De “zedelijke heldjes” er van, “allerlei onaangename, onnatuurlijke Jantjes en Pietjes en Hieronymusjes” kwamen hem min of meer onuitstaanbaar voor. Hij had “meer sympathie voor Goeverneur en voor een Hollandschen jongen van Hildebrand,” aan welken laatsten hij dan ook trouwens in hetzelfde bundeltje een lyrische uitboezeming had toegewijd. “Van zoo een,” zeide hij,

¹⁾ Sedert dit geschreven werd is eene afzonderlijke uitgave van De Génestet's Verhandeling over Kinder-poëzy (vroeger slechts in een onzer tijdschriften te vinden) in het licht verschenen. De herlezing zou mij bijna nopen het hier geschrevene merkelijk te wijzigen. Zij viel mij tegen.

[p. 25]

“kan iets groeien, maar wat moet er worden van zoo'n zoet wijsgeertje à la van Alphen?” 1) Over Goeverneur nader! Kent gij Hildebrand?’

‘Ik heb met hem schoolgegaan,’ zeide ik, ‘en sedert hebben wij de kennis altijd aangehouden.’

‘Welnu, ‘hernam Crito, ‘indien gij hem kent, dan zult gij ook weten dat hij zich nooit heeft laten voorstaan met zijne *Camera Obscura* een boek voor *kinderen* te schrijven; en dat hij daarin niet gepoogd heeft het type van den Hollandschen jongen in al zijn aardigheid en eigenaardigheid, d.i. in al zijn beminnelijk goed en kwaad, te schetsen, opdat het onder de oogen van het origineel zou gebracht worden, zoodat deze zich met zelfbehagen herkennen, op zijn eigen portret verlieven en zijn voordeel doen mocht met den gunstigen indruk, dien hij bemerkt dat het op anderen maakt. Het is waar, menige Hollandsche moeder, die in haar uiltje een recht valkje meende te zien, heeft hem een compliment over deze zijne schets gemaakt, waarvan zij, zeide ze, “de volkomene juistheid bij haar lieveling had kunnen verifiëren”, en “zij had het hemzelve” ook voorgelezen,” natuurlijk tot zijn uitbundig genoegen. Maar als dit laatste er bij kwam, was de lofspraak voor Hildebrand vergald. Hij boog zich beleefdelijk, glimlachte, maar zei niet veel. Want hij gevoelde dat hij zijn doel tenēenemale had gemist!...

Tenēenemale gemist?’ herhaalde ik, min of meer twijfelende.

‘Tenēenemale gemist!’ herhaalde Crito met al den nadruk, dien hij in staat was op de woorden te leggen.

1) De Génestet. *Eerste Gedichten*.

[p. 26]

‘Bepaaldelijk gemist, ik sta er u voor in. Hoor eens hier. Een Hollandsche jongen, met de ooren uit de pet, een bestendige inktvlak op de kraag, de knie door de broek, den chaos in zijn zak, en het vuistje klaar, kan in de oogen van een schilder, van een poëet, en dat niet alleen, maar ook in de oogen van een vader, die zich zeer goed herinnert wat dit alles zegt, ja, zelfs in die van eene flinke moeder - (al moet de goede ziel maar weer zorgen dat alles op zijn tijd schoon en heel is!) - een aardige, een heel aardige figuur zijn; maar *vooral*, door niet te weten waarom. Ja zelfs *niet dan* op deze voorwaarde. En die onnoozel genoeg is het hem aan zijn kleinen neus te gaan hangen, toont daarmee dat hij het rechte van de aardigheid niet vat, en doet naar vermogen zijn best om er de aardigheid af te maken. Indien dit de vrucht van Hildebrands sympathetisch schrijven moest zijn, hij had reden om er berouw van te hebben als haren op zijn hoofd.’

‘Het zal zoo'n vaart niet loopen,’ antwoordde ik sussende.

‘Ik weet niet!’ hernam mijn vriend, die bij oogenblikken wel wat zwaartillend wezen kan. ‘Er zijn, naar mijn ondervinding, zoo heel veel ouders, die (zelve nog groote kinderen) hunne kinderen niet anders dan als hun levend speelgoed schijnen te beschouwen of althans voorloopig te behandelen. Hun kroost te amuseeren en zich zelve te amuseeren met hun kroost, dat is vooreerst het groote ding. Deze geven het hunnen jeugdigen lievelingen; het zijn gewoonlijk eerstelingen die de slachtoffers van zulke vergissingen zijn; deze geven het hunnen lievelingen al zeer spoedig en op allerlei wijze te verstaan, dat zij voor hen,

[p. 27]

zoo als zij zijn, uitermate amusant en interessant zijn; en zoo gaat, door onbepaalde, of althans onverholen bewondering van het natuurlijke, het natuurlijke verloren. Hildebrand verlangt geen Hollandschen jongen volgens de *Camera Obscura*, maar volgens de natuur. En niets is geschikter om het naïve type te doen verdwijnen, dan wanneer men de zaak omkeert, de afbeelding tot voorbeeld maakt, en in plaats van, zoo als van Alphen, met allen ernst en fijnen tact te pogen uit de goede stof, die het type aanbiedt, iets te vormen dat nog beter is en op betere gronden bemind kan worden, het type zelf, zoo als de jonge dichter indertijd scheen te verlangen, het type zelf zoo als het treilt en zeilt, met al zijn beminlijke gebreken, en *met deze vooral*, tot het helden-type van het kinderépos te verheffen, en aan de lieve jeugd zelve als haar hoogste ideaal voor te stellen. En echter dit doet men,' voer Crito voort, 'dit doet men metterdaad. In een aantal kinderboekjes die ik doorbladerd heb - (ziet gij gindschen berg? het jongste St. Nicolaasfeest heeft hem op doen rijzen!) - zie ik misgrepen en hoor ik wanklanken in dezen zin. Wat zegt gij b.v. van een kindergedicht, waarin gij een deugniet van een jaar of acht met de grootst mogelijke zelfvoldoening hoort opsnijden van het impertinente gedrag door hem en zijns gelijken gehouden ten huize van een goede, maar naar 't schijnt van kinderdruchte wat al te afkeerige tante, die hem met hare andere neefjes op haar manier een partijtje gegeven had. Eerst had hij zelf haar lievelingskat gemaltraiteerd, daarna een ander de chocolaad, eer zij binnengebracht was, meer dan half opgedronken, een derde de dienstmeid in den kelder gesloten, een vierde de lamp uit-

[p. 28]

gedaan, een vijfde, vóór het licht weêr op was, het trommeltje leeg gegeten. Al deze prouesses verhaalt het onbeschaamde kereltje met het volgende besluit:...' 'Dat zijn vader,' viel ik in, 'die hem stil beluisterd heeft,' hem bij de ooren neemt, voorloopig uit de kamer zendt om over zijn gedrag na te denken, en vervolgens...'

'Niets daarvan!' zeide Crito: 'Met het besluit, dat wij hooren in eene opvoedkundige peroratie van den jongenheer zelve, waarin hij verklaart, dat hij zulke stukken 't' huis niet doen zou,' vermits de kinderen zich daar 'vrij bewegen,' en Papa, ja 'zelfs Mama,' (van welke dame hem dit, ondanks de republikeinsche inrichting van het huishouden, toch nog eenigszins schijnt te verwonderen) er 'niets tegen hebben,' dat, mits er maar op zijn tijd wat geleerd worde, ook van tijd tot tijd een grapje wordt uitgevoerd:

'k Zou zoo iets in huis niet doen,

Waar we ons vrij bewegen,

Want Papa en zelfs Mama

Hebben er niets tegen

Dat wij soms een grapje doen,

Of een enkel pretje,

Maar... ook leeren op zijn tijd!

Dat spreekt als een petje!

'Wat dunkt u?'

'Mij dunkt,' antwoordde ik, 'dat dit dichtwerk misschien een nuttigen wenk in kan houden voor al te gemelijke tantes; in een 'Tante-boekje' moest het staan; - maar wat voor goed een kind er uit leeren kan, verklaar ik niet te begrijpen. Zeker, men heeft in stukjes als deze geen last van 'zedelijke heldjes, onnatuurlijke Jantjes en Pietjes en kleine Hieronymusjes,' maar ook

[p. 29]

niemand zal er een herinnering van bewaren, als die denzelfden dichter, die over deze hem zoo aanstootelijke personages geklaagd had, zeven jaren later (1859) regelen als de volgende heeft in de pen gegeven:

‘Uit de Kindsheid.

‘Ik ben een kind,

Van God bemind’

Was 't eerste lied dat mij mijn moeder leerde,

Die ik op aard maar kort heb lief gehad:

God nam mij vroeg des levens grootsten schat.

'k Vond sinds een deel van 't geen mijn hart begeerde,

Doch ook een deel van 's levens diepste smart!

In raadslen werd mijn ziel verward;

'k Vroeg of een God van liefde 't Lot regeerde? -

't Geloof bezweek, de Twijfel triumfeerde

Mijns ondanks vaak in 't vruchteloos smachtend hart!

Toch, wat daarin of om mij ook verkeerde,

Nog menigmaal te stille middernacht,

Ruischt om mijn spond, vertroostend, lieflijk, zacht,

Dat eerste Lied dat mij mijn moeder leerde,

En bij dien toon (- eens Engels vredegroet -)

Daalt vrede soms in 't rusteloos gemoed.’ 1)

‘Arme de Génestet!’ riep Crito uit. ‘Zacht ruste hij met zijne moeder. Van Alphen heeft hem door het kinderlied, dat deze goede vrouw nog even den tijd gehad heeft hem te leeren, oneindig meer goed gedaan dan alle *Camera Obscura's* en - alle moderne theologie! - O, wat zal men dien man doen, wiens onvergetelijke woorden, aan de vroegste en zoetste herinneringen der kindsheid vast, onuitwischbare indrukken nalaten, die de lange, dikwijls moeilijke, somtijds slordige, levensreis medemaken en duizendvoudig opkomen tot vertroosting, waar-

1) De Génestet. *Laatste der Eerste.*

[p. 30]

schuwing, redding van zielen, die zeker nooit beter gestemd zijn dan in die oogenblikken, waarin het herdenken aan de kindsheid ze weder kinderlijk denken, kinderlijk gevoelen doet!...

‘Maar ‘hij is voor godvruchtigen niet godvruchtig genoeg?’ herinnerde ik.

‘Wat zal ik u zeggen?’ hernam mijn vriend: ‘Hij is het niet voor *zulke* godvruchtigen, die (dit neem ik gaarne aan) godvruchtiger zijn dan de meesten, maar daarom juist niet altijd even veel kennis van den mensch bezitten of denkbeeld hebben van opvoeding. Voor zulke, die wel zeer goed weten wat het zondig menschenkind tot zijne behoudenis en wederherstelling behoeft, en dit wel altijd zouden willen voorhouden en inprenten, maar die, blijkens ditzelve, geheel mistasten in de methode om er hem ook toe te *brenge*n, hem deze behoefte te leeren *gevoelen*, en te gelijktijd en in dezelfde mate het zedelijk met het godsdienstig gevoel te ontwikkelen. In zulke menschen, zoo lang zij op dit standpunt blijven, valt het, in afwachting van den nieuwen, den ouden mensch te verwaarloozen en, uit minachting voor al wat geen bekeering is, het karakter te laten ontaarden in plaats van het te vormen. Bekeering wenschen zij, vroegtijdige bekeering; en deze zoeken zij op een rechtstreeksche, indien maar niet werktuigelijke wijze te bewerken. Gedichten en geschriften, die daarvan spreken, daartoe roepen, opwekken, dringen, zijn hun voor hunne (en vooral voor eens anders) kinderen welkom; zij hebben er groote verwachting van; maar al wat een, in *hun* oog, te bloot zedelijke strekking heeft, al beweegt het zich ook niet dan op den grondslag van het Evangelie, is hun, als *niet geestelijk genoeg*, verdacht. - Wat doet

[p. 31]

van Alphen? Hij poogt het kinderlijk hart van dankbare liefde voor God en den Heiland te vervullen, geloof in de liefde Gods, vertrouwen op de erbarming des Heilands op te wekken, eerbied in te boezemen voor het Woord en voor den dienst van God, dien voor de ouders te versterken, de leugen als het afschuwelijkst kwaad te doen verfoeien, het gemoed voor al wat goed en edel en rein is te ontvonken, en goede gewoonten van arbeidzaamheid, bedachtzaamheid, orde, geduld en mededeelzaamheid in te prenten. Wat is dit alles zonder wezenlijke vernieuwing des gemoeds? Voor het eeuwig leven niet veel, ofschoon voor het tegenwoordige nog al iets. Maar wie heeft recht de gemoedsvernieuwing te verwachten, die ze niet voorbereidt en bevordert, door den geheelen zedelijken mensch in den kring, waarin hij zich voor alsnog beweegt, aan het werk te zetten, en beurtelings *alle* de snaren des harten te roeren?

Ach, mijn vriend! wanneer deze Hieronymus van Alphen, die in zijnen tijd ook den smaad van Christus gedragen heeft, en wiens gansche leven niet dan de oprechtste godvrucht ademde, nu hooren moest dat er godvruchtigen zijn, die uit *godvruchtige* oogpunten laag op zijne kindergedichten neêrzien, dat zou hem wel het smartelijkste zijn dat hij kon vernemen! Maar hoe zou hij op zijne beurt het hoofd schudden over zoo menig voortbrengsel onzer tegenwoordige 'christelijke' kinder-literatuur, waarin het zeker niet aan hoogen ernst en groote woorden ontbreekt, maar die voor de kleine kinderen, als niet naar hunnen smaak, en met geen door hen gekend gevoel of gewetensaandoening in verband, *woorden* blijven; wel vervelender, maar niet duidelijker, doordien zij altijd

[p. 32]

terugkeeren, en dit met geen andere vrucht, dan dat zij voor hen versleten zijn eer de tijd gekomen is dat zij hen moesten treffen!...

O geef mij een kind dat van van Alphen geleerd heeft te gelooven, dat het 'van God bemind, en tot geluk geschapen is;' dat Jezus 'een kindervriend' is, die zich 'zijner erbarmen wil,' en dat 'wie Jezus lief heeft rijk is;' dat zijnen God in eenvoudigheid des harten 'om deugd en heiligheid te voet valt,' en weet dat 'Zijn woord de spiegel zijn moet, waar het zijn hart uit kent;' een kind dat in zijn vader 'zijn besten vriend' eert, en van zijne moeder, Wanneer zij bij hem zit

Met het oog omhoog geslagen,

altijd 'gelooft dat zij bidt!' een kind dat zich de godsvrucht met een 'lief en lachend wezen' heeft hooren voorstellen, van de oprechtheid, de bevalligheid, de blijdschap onafscheidelijk; een kind dat niet alleen 'een afschrik heeft van het liegen, daar God het ziet,' maar ook geen rechte vreugde heeft in 'maar wat te vertellen, als geen daden dat verzellen,' en, door op het denkbeeld gebracht te zijn om 'zijn zusje zóó lang te beminnen, tot ze in 't eind hem ook bemint,' aan de overmacht der liefde heeft leeren gelooven; een kind dat, 'wie dat het immer smart ziet dragen, ook gevoel daarvan heeft,' de deugd in het bedelkleed eert, niet bang is tenzij het 'voorneemt kwaad te doen,' en evenmin bang om het bedreven kwaad 'gul te belijden:' mijn oog zal op zulk een kind met een betere hoop, een kalmer vertrouwen rusten, dan op dit nufje dundoek, dat, door de boekjes en blaadjes en toespraakjes, waarmede men het overladen heeft, op haar

[p. 33]

zevende jaar al zeer goed weet, dat zij een ‘verdorven hartje’ heeft, en een ‘nieuw hartje’ moet krijgen, maar óók zeer goed weet wanneer zij daarmede voor den dag moet komen; of op gindschen knaap, die u nooit aankijkt, en van wien zijne waarlijk vrome ouders zóó bang zijn niets dan een ‘deugdzamen farizeër’ te maken, dat hij voorloopig een deugdeloos farizeertje is, in afwachting van een deugniet *tout pur*.’

‘Gij zult evenwel niet beweren,’ zeide ik, de lange vurige rede van mijn vriend afbrekende, ‘dat van Alphen de eenige is, die hier den goeden toon heeft aangeslagen, of dat de godsdienstige kinderlectuur van onze dagen niet hier en daar veel voortreffelijks oplevert. Het overspannende, het eenzijdige, het ziekelijke, het gekunstelde en ver-gezochte van menig harer voortbrengselen zie ik echter ook wel. Ik kan niet goedkeuren dat, hoe ook ingekleed, hoe ook verzacht, kinderen opgewekt worden om op de gebreken hunner ouders te letten en hun die (‘kinderlijk;’ maar dit is nooit kinderlijk) onder het oog te brengen. Het doet mij pijnlijk aan wanneer ik, uit groote bezorgdheid om aan alle voorwerpen eene geestelijke toepassing vast te knopen, wat Joh. VI v. 44 te lezen staat in een ‘Eerste Leesboekje’ met het beeld zie opgehelderd van het jagerspaard, dat de trekschuit doet komen waar zij wezen moet **1)**. En ten hoogste keur ik den kunstgreep af, dien ik hier nog al dikwijls zie gebruiken, dat men nl. om den hoogsten ernst voor het kind smakelijk te maken, dien met een soort van jok (*humour* wordt het tegenwoordig al spoedig genoemd)

1) Schaberg. Mijn eerste Leesboekje. 21ste Les. De Trekschuit.

[p. 34]

afwisselt, die op zich zelve niet onheilig is, maar die toch een wijze is van het heilige te behandelen, die ik voor kinderen ongeschikt en bedenkelijk achten moet. Hoe veel men ook moge ophebben met de stoute combinatie van 'Prettigen Ernst,' voor hen geldt met dubbelen nadruk *Seria serio* 1). Men moet, dunkt mij, den kinderlijken eerbied voor het heilige kweeken, niet op de proefstellen.' 'Zoo is het,' vulde Crito aan: 'Het kinderlijk gevoel is licht gekwetst, de kinderstemming in een oogenblik geschokt en niet weder te herstellen. De fijne glimlach, die zich op het gelaat des mans aan het ernstigste voorhoofd paren kan, behoort niet tot den kinderlijken leeftijd. Die speelsch moedwillige omkeering van het ver-

1) 'Het ernstige, met ernst!' Bij de herinnering aan deze spreuk moge de volgende aanhaling, uit een nu reeds voor meer dan vijftig jaren (1815) in 't licht verschenen - roman hare belangrijkheid hebben: 'I am aware I may here be reminded of the necessity of rendering instruction agreeable to youth, and of Tasso's infusion of honey in the medicine prepared for a child; but an age in which children are taught the driest doctrines by the insinuating method of instructive game has little reason to dread the consequences of study being rendered too serious or severe. The history of England is now reduced to a game at cards, - the problem of mathematics to puzzles and riddles, - and the doctrines of arithmetic may, we are assured, be sufficiently acquired, by spending a few hours a week at a new and complicated edition of the Royal Game of the Goose. There wants but one step farther, and the Creed and Ten Commandments may be taught in the same manner, without the necessity of the grave face, deliberate tone of recital, and devote attention, hitherto exacted from the well-governed childhood of this realm. It may in the mean time be subject of serious consideration, whether those who are accustomed only to acquire instruction through the medium of amusement, may not be brought to reject that which approaches under the aspect of study; whether those who learn history by the cards, may not be lead to prefer the means to the end; and whether, were we to teach religion in the way of sport, our pupils may not thereby be gradually induced to make sport of their religion. WALTER SCOTT. *Waverley*. Ch. 111

[p. 35]

hevene, welke *humour*, van het ware, welke *ironie*, van het groote, welke *naïveteit* is, ligt buiten zijne bevatting en inderdaad buiten die van menig volwassene.

Wacht u voor een gemaakten ernst, voor een plooi van deftigheid, die niet meer is dan een plooi! Kinderoogen doorzien alle vermommingen. Maar zij weten heel niet wat zij er van denken en hoe zij zich houden moeten, wanneer zij den hoogsten ernst de lachende grijns van Momus kiezen zien.’

‘In dit opzicht,’ hernam ik, ‘heeft van Alphen zeker niet gezondigd. Maar, om rechtvaardig te zijn: dat is toch wel eenigszins waar, dat, de ernstigste stukjes daargelaten, zijn taal over het algemeen wel wat stijf en afgemeten is, en dat de vorm hier en daar het toch wel min of meer verklaarbaar maakt, indien bij sommige lieden het woord *pedant* op de lippen of voor de pen is gekomen.’

‘Gij moogt niet vergeten,’ antwoordde Crito, ‘dat wij van kindergedichten spreken, die nu reeds bijna honderd jaar oud zijn, dat van Alphen leefde *en plein dixhuitième siècle*, en dat de “lieve wichtjes”, voor wie zij eerst gezongen zijn, als uit de plaatjes der eerste uitgave blijkt, allen jonge heertjes waren, met zakpruikjes en driekante hoedjes, en jonge juffertjes met sacs en hooge toupetten, niet te vergeten de onmetelijke regenschermen, zonder kruk. Voor dien tijd, geloof mij, was de taal en de versificatie van van Alphen een meesterstuk van ongedwongenheid. Denk nog eens even aan het proefje uit het Vaderlandsch A B Boek. Van Alphen's eerste stukje is van hetzelfde jaar. In onzen leeftijd, zekerlijk, zijn de eischen oneindig grooter, en heeft men het ook veel verder gebracht om ze te kun-

[p. 36]

nen bevredigen. Of deze en gene echter nu weder niet veel te ver gaat en verkeerde middelen gebruikt, is eene andere vraag. In het jij en jou spelen, in het krompraten, in het overstelpen met suikerzoete woordjes, in de onophoudelijke aanwending van het diminutief, in het inlasschen van stopwoorden en basterdvloeken, waar wij onze dienstboden zuur om aanzien indien zij ze onzen kinderen leeren, in het gebruik van ruwe taal en gemeene uitdrukkingen (aflossen, afranselen, belabberd, het land, op de flesch, en dergelijke) zit het waarlijk ook niet. Goeverneur's overbrenging van de fabelen van Hey is een meesterstuk van bevalligheid en losheid, maar ik zou wenschen dat hij ons het “jemini joosje” en het “warempel” gespaard had. Men behoeft zich niet zoo verschrikkelijk over zulke woorden te formaliseeren, om toch liever niet te zien dat, als men ze in den mond zijner kinderen berispt, de gedrukte letter dáár is, waarop zij zich kunnen beroepen.’

‘Wat is,’ vroeg ik, ‘uw oordeel over de fabelen zelf?’

‘De fabelen van den Hamburger Hey, door Goeverneur zoo uitnemend overgezet,’ antwoordde Crito met nadruk, ‘zijn een ware weldaad voor ons vaderland **1)**. Zij zijn ontwikkelend voor het kinderlijk verstand en gevoel, en tegelijker tijd, waar van Alphen misschien te weinig voor doet, een zacht en opwekkend voedsel voor

1) In 1833 gaf W. HEY (geb. 1790) zijn ‘*Fünfzig Fabeln für Kindern*’ uit. In 1837 volgden ‘*Noch Fünfzig Fabeln*.’ Haar eerste opgang dankten zij aan de uitnemende prenten van Otto Speckter. Later zag men de voortreffelijkheid van den tekst zelve in. Nu is geheel Duitschland het eens dat zijne gansche kinderliteratuur ‘niets eenvoudigers, natuurlijkers, zedelijk reiners en tegelijk bevalligers’ heeft aan te wijzen.

[p. 37]

de kinderlijke verbeelding. Hier is de Esopische dierenfabel, overal met de kinderwereld, en slechts met deze, in betrekking gebracht; maar zóó dat hare leering met het kind opgroeit. Hier is zij, in de rijkste verscheidenheid, de veelvoudigste toepassing, de bevalligste vormen, geestig, boeiend, en ook voor het kind waar. Fabelen had men den kinderen ook vroeger altijd laten leeren, van Florian, van Lafontaine, van Gellert, maar deze waren niet voor kinderen geschreven; de toespeling was op de menschenwereld, de strekking aan het adres van volwassenen. En hoewel de vorm bevallig en kinderlijk zijn mocht, zij boezemden den kinderen weinig belang in, daar de zin hun dikwijls ontging. Want, hoe vreemd het schijne, een volwassene kan zich met een schoonen vorm vermaken, maar een kind wil een doel zien. Zoo bleef dan ook voor aankomende kinderen menige Floriansche en Gellertsche fabel een wissel op tijd. Maar hier is het anders. Elke fabel van Hey heeft voor het kleinste kind eene onmiddellijke, als grond van oneindige toepassingen. En deze onmiddellijke toepassing is, wat zij wezen moet, onwillekeurig. Alles is genomen uit zijn eigen sfeer, alles dringt op het kleine hart rechtstreeks aan. In dat Eendje, dat 'niet recht weet hoe veel kleintjes het heeft,' maar er geen van missen kan,

'Want al had 't er duizend meer,

't Mint hen allen even teêr:'

gevoelt het het hart zijner moeder. In dat Vleermuisje, waar de vogels niet mede spelen willen, omdat het 'zoo leelijk' is, en waarvan het muisje wegloopt; dat 's avonds 'geheel alleen' om het huis en om de linde-

[p. 38]

boomen fladdert, maar waarvoor 'het maantje' toch ook schijnt, ziet het het misdeelde kind, het verstootelingetje onder zijne speelgenootjes, en beseft, eens vooral, wat dit gevoelen moet. - Ook heeft het kinderhart een oneindig genoeg in deze sprekende, denkende, gevoelende, typische en symbolische dierenwereld; het gevoelt er de waarheid van, of laat mij zeggen den grond van waarheid welke deze voorstellingen hebben. Het neemt geen aanstoot aan deze poëzie, want het is zijn eigene; de poëzie van het kind zelf, dat aan alle voorwerpen een hart en eene stem geeft.'

'En dat zal wel de poëzie in hare zuiverste essentie zijn!' merkte ik aan.

'Het is geen wonder dat stukjes, die haar uitdrukken, en zoo naïef en onbeschadigd uitdrukken als deze fabelen, den ouders niet minder ter harte gaan als den kinderen, en ook *hen* nooit vervelen. Men mag wel zeggen dat de boekjes van Hey, of zoo als men ze hier te lande gewoonlijk noemt, de boekjes van Goeverneur, vóór dertig jaren **1)** een nieuw tijdperk in de

1) 1833. In zijn oorspronkelijken arbeid voor kinderen komt de heer Goeverneur ons doorgaande minder gelukkig voor. Hij vervalt dan in de fouten van onze meeste kinderschrijvers: kindervleierij, ruwheid, platheden. Ook schijnt zijne schoone versificatie hem daarbij nu en dan in den steek te laten. Eene taal en constructie als de volgende zijn niet gelukkig; de denkbeelden niet zeer rijk in leering:

Maar toen Mama zegt: 'En ben zoet je,

Dan zult ge zoo meê wandlen gaan

Met parasol, rood zijden hoedje,

En met je nieuwe schoentjes aan:'

Toen is er niets te vergelijken

Met Lotjes vreugd: 'Och roept ze blij,

Wat zullen al de hondjes kijken

Kom ik die dan zoo mooi voorbij.'

[p. 39]

kinderliteratuur geopend hebben. Sedert van Alphen had nog niets zulk een opgang gemaakt. Hey's portret mag wel een eereplaats in uwe verzameling innemen. Hij heeft een nieuwen weg ingeslagen.'

'Hij is een eerst man!' zeide Crito. 'En zijn portret, dat ik tot nog toe te vergeefs gezocht heb, zoo het bestaat, moet ik zekerlijk hebben. Maar den toon, dien hij in 1833 aansloeg, was in Duitschland reeds vroeger, was twintig jaren vroeger het eerst door Friedrich Rückert aangegeven.'

'Den auteur der *Gebarnische Sonette*?' vroeg ik.

'Den auteur van wat al niet?' hernam Crito; 'van lyrische gedichten in allerlei maat, vorm, stijl, toon; uit het perzisch, uit het indisch, uit wie weet wat? Duitschland's lierdichter bij uitnemendheid; met minder vlucht misschien, maar niet minder ziel, en leven, en waarheid en natuur dan Schiller. O welk een hart, welk een hoofd, welke snaren, welke vingers heeft deze Rückert! Ziehier zijn beeltenis. Wel een gezicht, vindt gij niet? om *Gebarnische Sonette* te schrijven. Welnu, in datzelfde jaar 1813, toen de vierëntwintigjarige jongeling met deze Geharnaste Sonnetten den bevrijdingsoorlog aanvuurde, schreef hij ook die '*Funf Märlein zum Einschläfern für mein Schwesterlein*,' die zijn hart op dien leeftijd dubbele eer aandoen, en boven welke gij in latere uitgaven zijner werken deze lieve regels leest:

Einst hab ich Märchen zum Einschläfern dir gesungen,

Nun haben dich in Schlaf gesungen Engelzungen.

Um zu erwachen dort bist du hier eingeschlafen;

Fahr wohl! im Stürme sind wir noch; du bist im Hafen.

Het is te lang, anders las ik u daarvan ten minste het

[p. 40]

ééne, van het '*Boompje dat andere blären hebben woñ*,' eens voor. Aan deze Märlein, die in originaliteit wellicht alles overtreffen wat ooit in Duitschland voor kinderen in verzen geschreven is (schoon zij naar mijn gevoelen toch zeer ongelijk van waarde zijn,) en een drietal andere stukjes van denzelfden aard, '*de Bloemenengelen*,' '*de lieve Jezus en het vreemde kindje*' en het allerbekoorlijkst '*kinderlied van de groene kapelletjes*,' schrijft men daar te lande in de kinderpoëzie het opkomen der gansche nieuwe richting, waartoe ook Hey, ofschoon weder op zijn eigene wijze, behoort, **1)** toe. Eigenlijk is het het oude, dat hier nieuw wordt; zij sluiten zich door toon en vorm en opvatting aan onze oudste, overgeleverde kinderdeuntjes aan. Trouwens hier is de man, die uit de frissche, de primitive bronnen der oude volkspoëziën gedronken, die hare schoonste en diepste tonen met de edelste vormen der kunst heeft weten ineen te smelten. Maar wat dunkt u, ofschoon het in dit opzicht juist niet karakteristiek voor zijne manier is, van zijn *Klauerlied*, dat ik aldus heb pogen te vertalen?

Klauerles.

Dat gij klautert, kloeke knapen!

Is naar mijn verlangen.

Laat de frissche kracht niet slapen,

Door in huis te hangen.

Wil mij slechts het oor verleenen,

Naar mijn raad u voegen,

1) Ook W. Hey had onder Beneke's leiding te Gotha veel aan oude duitsche studie gedaan; met Bunsen, Ludwig Abeken, Dissen, Brandis, en andere voortreffelijke jonge menschen, die elkander levenslang trouw zijn gebleven.

[p. 41]

Opdat ge armen, hals noch beenen

Breekt met dit genoeg.

Let steeds hierop dat gij geen

Loslaat van de takken,

Eer gij tijd hadt weder eenen

Anderen te pakken.

Op een dorren tak is nimmer,

Nimmer te vertrouwen;

Zelfs niet altijd kan een klimmer

Op de groenen bouwen.

En ver boven alle twijgen

Blijft de stam te kiezen;

Wil dit nooit, bij 't hoogste stijgen,

Uit het oog verliezen;

Want de takken zelve moeten

Aan den stam zich schoren,

Die alleen op eigen voeten

Staat gelijk een toren.

Wijsheid heeft de meeste kansen!

Waar uw voet zich wage,

Zorg dat nooit één tak den ganschen

Last des lichaams drage!

Steun en *Tegensteun*, mijn vrienden!

Moet er altijd wezen:

Mocht gij genen trouwloos vinden,

Gij vindt troost bij dezen.

Altijd moeten wel de *sterken*

Uw voornaamste stut zijn,

Maar de *zwakken*, zult gij merken,

Kunnen ook van nut zijn.

Menig twijgje aan groote boomen,

Dat niet veel beteekent,

Maar met andren saamgenomen

Duchtig mederekent.

Klim ernsthaftig; grappenmaken,

Kunstjes doen berouwt u;

Zoo zult ge in den top geraken,

En het dunste houdt u.

Maar terwijl gij u op 't moedigst

Opwerkt met uw handen,

Denk soms hoe gij weêr voorspoedigst

Zult omlaag belanden.'

'Mooi!' riep ik uit. 'Maar ik twijfel of het hier groote doel geweest is een kindergedicht te maken; of de dich-

[p. 42]

ter niet, van den beginne af, over de hoofden zijner jongens heen, het oog gehad heeft op al wat in de hoogte wil; het is al te zinrijk. Onze kleine klauteraars digéereeren het niet.

‘Dat is ook niet noodig,’ antwoordde Crito, ‘als zij het maar alvast leeren en onthouden. En dit kunnen zij; want zij kunnen het verstaan.’

‘Of zij het echter recht gouteeren zullen,’ zeide ik, ‘is een andere vraag.

Het is aan de *arrière-pensée*, dat het stuk zijn zout ontleent; de knaap die er deze niet bijheeft, vindt er niet veel aan; voor hem behelst het bloote *truïsmes*. Ik geloof dat zij die voor kinderen dichten ook dit in het oog moeten houden.’

‘Gij hebt gelijk,’ antwoordde Crito, ‘en ik hoop dat zij, die in ons lieve vaderland de dichtpen voor hen voeren, het doen zullen. Voor een groot deel van deze is dit echter niet de noodigste wenk. Onder ons gezegd en gebleven: aan zinrijkheid zullen zij juist niet barsten. - Heilige schim van van Alphen, wat al zouteloosheden en mierschheden krijgt men op de tong door hier en daar eens te proeven wat zij, die zich verstouten uwe opvolgers te willen zijn, op den kinderlijken disch brengen! Indien gij eenige stukjes van van Lennep, van ten Kate, van de Liefde, indien gij de beste onder de kindergedichten van Heije uitzondert.... wat is de rest?

‘Ik hoop,’ viel ik hem in de rede, ‘dat gij bij uwe optelling niemand vergeet. Tot hiertoe versterkt zij alweder uw beweren dat men niet dan van hen, die ook op ander gebied wat goeds en uitnemends kunnen leveren, iets bruikbaar voor kinderen te wachten heeft. - Maar

[p. 43]

het schrijven van kinderboeken is een *métier* geworden. Die niets beters kan, waagt zich aan deze in zijne oogen zeer geringe taak. Naar het werk van den eenen te oordeelen, schijnt het gansche geheim gelegen te zijn in een uiterste van platheid en kinderachtigheid; de andere schijnt zich in te beelden dat walgelijke vleitaal de zekerste weg is tot het kinderhart; een derde werpt wat hij immer van waardigheid moge gehad hebben van het begin tot het einde weg, en treedt als een laffe potsenmaker op; een vierde geeft er niet om zich aan de reine en edele gevoelens van het kinderhart op de schandelijkste wijze te vergrijpen 1). Er is, helaas! altijd een publiek dat de voddën koopt, en op *dit* gebied geen kritiek die de politie uitoefent....’

‘Wat zal ik u zeggen, mijn vriend?’ antwoordde ik. ‘Het tegenwoordig papier is *papier sans fin*; onze druk-

1) Of is dit te veel gezegd wanneer wij b.v. in ‘het Nieuwste Prentenboek,’ bij een prentje, waarop wij een paar Invaliden voorgesteld zien, het volgende dichtje lezen?

Daar gaan de sukkels heen,
Zij glijen op de keijen,
Ze hebben met hun beijen
(Het is om bij te schreijen)
Eén arm maar en één been.
Als we allemaal zoo hinkten
Als deze twee verminkten,
De ramp waar groot.
De schoenenpoetsers lagen
Dan ook in veertien dagen
Van honger dood.

Het is waar dat dit *Nieuwste Prentenboek*, volgens den titel ‘voor kinderen van allerlei lengte en dikte, en ook voor geen kinderen’ bestemd is!

[p. 44]

persen zijn *snelpersen*, en onze uitgevers lijden aan een immer knagend gevoel dat ‘*er behoefte bestaat*’. Zoo wordt de geheele wereld onder boeken begraven.

Voorwaar de man, in deze onze eeuw, van wien men zal kunnen zeggen:

Al wat in boeken steekt is in dit hoofd gevaren,

moet nog een geheel anderen kop hebben dan Gerardus Vossius in de 17de!’

‘Dat wil ik juist niet zeggen,’ zeide Crito. ‘Er steekt in vele boeken zoo heel veel niet. Maar de ouders doen wijs, die de overstroming althans van hunne *kinderen* weren. Niet alle oogenblikken een nieuw boekje, zoo min als alle oogenblikken nieuw speelgoed **1)** ! Slechts eenige weinige, goed gekozene, en die onder de kindergeschriften dezelfde eigenschap bezitten, welke onder het speelgoed aan den bal, den tol, den bikkell, het springtouw en de pop eigen is, dat zij, hoewel de oudste, toch altijd weder nieuw zijn, omdat zij niet zoozeer speelgoed zijn als bronnen van spel. Maar gij luistert niet. Eilieve wat zit gij op dit oogenblik te denken?’

‘Ik zit er over te denken,’ zeide ik, ‘wat men met de jonge kinderen deed, in de dagen toen men nog geen

1) Van Alphen maakt hier de kinderen zelve opmerkzaam op.

Mooglijk is 't de laatste bundel;

Komt, gij hebt er ook genoeg;

't Is in 't aantal niet gelegen;

Weinig, wel en dikwijls lezen

Leert het best, in uwen tijd.

Aan mijne kleine Lezers.

[p. 45]

kindergedichtjes had om hun voor te lezen en zachtjes aan zelf te laten lezen!’

‘Wat men deed?’ riep Crito uit. ‘Iets dat men nu veel te weinig doet, omdat de geheele wereld veel te veel op den voet van *lezen* en *laten lezen* geschoeid is. *Men vertelde!* O de gelukkige kinderen, wie het *nog* te beurt valt! die een moeder, die een vader hebben die *vertelt*; naar hunne, niemand zoo goed als hun bekende, vatbaarheid, behoefte, smaak; een lang vertelsel, een kort vertelsel, een aandoenlijk vertelsel, een grappig vertelsel, eene ware geschiedenis, een verzierd verhaal, een oud sprookje; met een uitweiding hier, een invlechtsel daar, een toespelingje op dit of dat, een wenkje voor dien of deze, waarbij men een kleur ziet krijgen, een traan doet opkomen, een oogje ziet wisselen, een fijn lachje te voorschijn roept, en als het uit is, (maar het is jammer dat het uit is!) een vloed van kussen tot belooning krijgt. O, de gelukkige vader, die daar den tijd, die er den lust toe heeft....’

‘En den slag er van,’ viel ik in. ‘Vergeet dat niet! Want het is een gave, Crito, die men juist niet tegelijk met het vaderambt opdoet. Ook moet men *fonds* hebben. Wat mij betreft, ik moet zeggen dat ik niemand meer benijden moet dan dat Saartje, waar van Alphen van spreekt:

Onze oude goede baker,

Die sprookjes kon vertellen.’

‘Ziehier nog waardiger voorwerpen van benijding,’ antwoordde Crito, ‘en zulken, die u ook misschien zouden kunnen *geven* wat u ontbreekt....’

[p. 46]

Met deze woorden bracht mijn vriend uit den portefeuille, die voor ons lag, een plaat te voorschijn, die ik nog niet gezien had. Twee mannen waren er te zamen op afgebeeld, de een in zittende, de andere in staande houding. Beider physionomie was verstandig, ongemeen en belangwekkend; maar dat van den staanden trof mij uitermate. Zelden zag ik in natuur of beeltenis een zoo indrukwekkend en tegelijk zoo beminlijk mannenaangezicht. Bij den eersten opslag deed het mij denken aan Goethe; en dit, door het breede, gewelfde, heldere voorhoofd; den gebogenen, niet al te gebogenen neus, vol grootheid en kracht; het schoon ovaal, den zwaargelokten schedel. Maar o welk een liefde, welk een diepen zachten ernst in die doordringende oogen, bij een uitdrukking der edelste wijsheid en van den fijnsten smaak in de welgevormde lippen van den welgesloten mond! Ik kon er niet lang genoeg op staren. Hier was een man, om op het eerste gezicht hoog te eeren en voor goed lief te hebben; een man, aan wiens voeten ik mij terstond zou willen nederzetten en zeggen: 'Spreek tot mij en leer mij, want gij weet veel, en hebt groot geduld!.... 'Deutschland,' zeide Crito, 'heeft in deze onze eeuw op het gebied des geestes twee broederparen zien optreden, die op dat gebied alle andere groote mannen onzer dagen zoo verre overtreffen als de sterren der eerste grootte alle minderen. Alexander en Wilhelm von Humboldt, en Jacob en Wilhelm Grimm. Maar, indien men alle hoedanigheden samenvat, dan spant van de twee het laatstgenoemde paar nog de kroon. En van dit uitnemendste der uitnemende broederparen, ziet gij hier de

[p. 47]

afbeelding; en het gelaat, dat u zoo bijzonder treft, is dat van den voortreffelijksten, is dat van Jacob Grimm. Van hem is naar waarheid gezegd dat men zulke mannen niet *prijst* maar *noemt*. In hem ziet gij 'den schepper der duitsche taalwetenschap, den stichter der duitsche rechtsgeschiedenis, den grondlegger der duitsche mythologie, den ziener die de raadselen der dierensage ontsluitte en de geheimenissen van het veld- en woudleven der Germanen aan de taal wist af te luisteren; den man, die schier in elk boek dat van hem uitging, de baan eener nieuwe wetenschap ontsloot of den stoot gaf tot een nieuwen vooruitgang;' den man in wien men, met zijn persoon en werken bekend, niet weet wat meer te bewonderen, 'of de wonderfijne scherpzinnigheid, of de duizelingwekkende geleerdheid, of den echt dichterlijken geest, of het voortreffelijk karakter, of den kinderlijken zin, den eenvoud bij zooveel groots, of de grootheid bij zooveel eenvoud **1)**'. En hij, mijn vriend! ook hij, hij meer dan iemand komt ons de waarheid bevestigen van hetgeen wij reeds overvloedig zagen, dat het goede voor de kinderwereld haar uit de edelste bronnen toevloeit, en dat het den grootsten geesten waardig is voor kinderen te arbeiden. Och; zoo zij waarlijk groot zijn, wie zijn kinderlijker dan zij? wie kunnen beter dan zij met en voor allen, en bepaaldelijk met en voor kinderen gevoelen? Of is het deze zelfde Jacob Grimm niet geweest, die met dezen zijnen uitnemenden, hem waardigen broeder, met wien hij ook het *Deutsches Wörterbuch* geschreven heeft, van het

1) Zie DE VRIES. Toespraak ter opening der Alg. Verg. van de Maats. der Ned. Letterkunde te Leiden. 16 Junij 1864.

[p. 48]

begin dezer eeuw af, te midden van al de onrust en het geweld der oorlogen van Napoleon, in alle landen van het duitsche vaderland, uit den mond des volks die oude, eenvoudige, reindichterlijke, dikwijls zoo diepzinnige, altijd zoo aantrekkelijke en opwekkelijke volksverhalen heeft opgezameld, welke zij te zamen met de nauwgezetste getrouwheid en tegelijk in den zuiversten stijl, met den meesten tact hebben naverteld in die onwaardeerbare boekdeeltjes sedert 1812 onder den naam van *Kinder- und Hausmärchen* in het licht gegeven?’ ‘En wie is deze kinderdichteres?’ vroeg ik belangstellend, ‘als Crito de schoone portretten der beide Grimms met de afbeelding eener vrouw bedekte, kennelijk uit den geringen stand, tusschen de vijftig en zestig jaren oud, ver van mooi, maar met vaste, verstandige, niet onaangename gelaatstreken, en vooral opmerkelijk door de groote heldere oogen, die mij zoo strak en scherp aankeken. ‘Francijntje de Boer? naar ik gis.’

‘Geen Francijntje,’ zeide Crito glimlachend; ‘maar iemand van de geestelijke familie van Saartje, zoo even vermeld. Hoe zij eigenlijk heette weet ik niet, maar zij was indertijd de eerzame echtgenoot van een veeboertje in het dorp *Niederzwebrn* bij Cassel. Het is uit haren mond geweest, dat de beide Grimms een aanmerkelijk deel hunner *Kinder- en Huissprookjes* hebben opgevangen en nedergeschreven; van tijd tot tijd letterlijk. Zij kende er een overvloed, en bezat de gaaf van vertellen in de hoogste mate. De hupsche huismoeder giste het weinig, dat zij, aan deze mannen rijkelijk mededeelende uit haren voorouderlijken schat, een boek hielp schrijven, dat oneindige malen zou worden herdrukt, overal in het

[p. 49]

groote duitsche vaderland gelezen, in het engelsch, het fransch, het deensch, het hollandsch vertaald, met de voortreffelijkste voortbrengselen van teekenpen en graveerstift gehuldigd, en als een der belangrijkste gaven van menschen aan menschen beschouwd zoude worden’ 1).

‘In het belang hoofdzakelijk,’ merkte ik op, ‘van geschiedenis, letterkunde, mythologie.’

‘Toch niet,’ antwoordde Crito; ‘de wensch van het edel broederpaar is, dat de poëzie zelf, die daarin bevat is, werke en verkwikke, en hun boek ook wel degelijk als *Erziehungsbuch* beschouwd worde en dienst doe.’

‘Maar mijn beste Crito,’ zeide ik, ‘hoe zouden zulke dingen als sprookjes, ten deele ongerijmd, ten deele beuzelachtig en bijgeloovig, in de opvoeding een nuttig bestanddeel kunnen zijn?’

‘Kom, kom!’ antwoordde mijn vriend, ‘stel u nu niet aan alsof gij niet beter wist. Gij weet te goed wat er in deze sprookjes zit, waar zij de uitdrukking van zijn, welke hunne waarde, kracht, schoonheid, bekoring, en hoe weinig schadelijk of compromettant de soort van bijgeloof is die daarin voorkomt, om u mede schuldig te ma-

1) *German popular stories*. 2 vol. London 1823. De vertaling is van Edward Taylor, met platen, door Cruickshank. *Contes Choisis de Grimm*, par F.C. Gérard. Paris 1836. Met platen.

Börne Eventyr, Kopenh. 1820 of 1821. De vertaler was Hegermann-Lindencrone; maar ook Öhlenschläger en Molbech gaven later vertalingen van enkele stukken.

Sprookjes-boek voor kinderen. Amsterdam 1820. En sedert de voorlezing van dit opstel: *Volkssprookjes, verzameld door de gebr. Grimm*. Met steendrukplaten. *Eerste serie*. Rotterdam.

[p. 50]

ken aan dien hooghartigen glimlach, waarvan de Grimms spreken, die zoo voornaam staat en zoo weinig kost. Gij weet zoo goed als zij, dat al wat natuurlijk is tot in het oneindige leerzaam worden kan. Weet ge het *niet*, wilt gij het u zien aantonen, doen gevoelen, lees dan hunne, voorrede in de oudste uitgaven. Maar eilieve! zeg gij zelf: hebt gij ooit als kind naar iets met meer genoeg geluisterd dan naar een mooi Sprookje, u in al de reinheid zijner eenvoudige poëzie eenvoudig verteld door het een of andere Saartje, dat niet wist wat poëzie was? Is er ooit iets geweest dat gij langer en beter in al zijne bijzonderheden kondet onthouden dan zulk een sprookje? Hebt gij u ooit meer bijverd het u vertelde ook weder aan anderen te vertellen? Honderdmaal herhaald, verveelde het u nog niet, zoo min als het groene veld met zijne boterbloemen en zijne madeliefjes, waar het inderdaad op gelijkt. En er is niets, waar gij bij eigen kinderen zooveel wil van hebt, als van altijd weder datzelfde sprookje. Ook is er nooit een leering dieper in uw geest gedrukt, nooit een waarheid u onvergetelijker bijgebleven, dan die u onder de bekoring van dat sprookje was bijgebracht. En wat in dit opzicht uwe ervaring is, dat is, met de uwe en vóór de uwe, de ervaring van duizenden geweest. Wel mogen de Grimms zeggen: 'wat zoo menigvoudig en altijd weder op nieuw vervroolijkt, getroffen en geleerd heeft, dat brengt de noodwendigheid van zijn bestaan met zich mede, en is gewisselijk uit de eeuwige bron gekomen die alle leven besproeit; en al is dan ook maar een enkele droppel hier en daar in een hol gebogen blaadtje opgevangen, die droppel glinstert van al

[p. 51]

den gloed van het morgenrood. Daarom zijn deze dichtingen innerlijk van diezelfde reinheid doordrongen, om welker wil de kinderen selv' ons zoo wonderbaar en zoo gelukkig voorkomen. Zij hebben, om zoo te zeggen, diezelfde lichtblauwe, onbeneveld glinsterende oogen, die reeds niets meer groeien kunnen, als andere lichaamsdeelen nog slap en zwak en tot gaan en staan ongeschikt zijn.' - O lees, lees deze *Kindermärchen* der gebroeders Grimm! Lees ze om uwer kinderen wil; gij, die zoo even zeidet 'de goede oude baker, die sprookjes kon vertellen' te benijden! Lees ze om uws zelfs wil, tot uw eigen kinderlijk genot, gij die in uw jeugd *Moeder de Gans* verslonden hebt, en op uw vijftigste levensjaar met mij Perrault nog bewondert!....

'Is de arbeid der Grimms,' vroeg ik, 'nog verdienstelijker dan de zijne?'

'De Grimms en Perrault,' antwoordde Crito, 'hebben uit dezelfde bron geput; uit de bron der oude volksdichting, die daar vloeit, zij weet niet voor wie, en die den hemel wederkaatst zonder het te bemerken. Maar o hoeveel frisscher en onvervalschter dan Perrault brengen u de Grimms van het helder vocht de verkwikkende teugen over! Neem de vertelling van *Asschepoetster*, die zij beiden hebben. Bij beiden is zij allerliefst. Maar hoeveel aantrekkelijker, gemoedelijker, inniger, touchanter bij deze trouwhartige duitschers, die er niets van het hunne bijgedaan hebben, dan bij den franschman, toch altijd franschman, uit de eeuw van Lodewijk den XIVde. Bij hem is de lieve *Cendrillon* het type der *bonne grâce*, die meer waard is dan schoonheid en aan de

[p. 52]

schoonheid haren hoogsten en onmisbaren luister bijzet. Dit stelt hij ten overvloede in de toegevoegde *moralité* in het licht:

La bonne grâce est le vrai don des fées;

Sans elle on ne peut rien, avec elle on peut tout.

Maar gedachtig aan de onontbeerlijke petemoei die een pompoen in een koets, en ratten en muizen in paarden en lakkeien veranderd heeft, laat hij nog een tweede *moralité* volgen, die op verre na niet zoo verheven is of weldadig werken kan:

C'est sans contredit un grand avantage,

D'avoir de l'esprit, du courage

De la naissance, du bon sens,

Et d'autres semblables talents,

Qu'on reçoit du ciel en partage.

Mais vous aurez beau les avoir,

Pour votre avancement ce seront choses vaines,

Si vous n'avez pour les faire valoir

Ou des parrains ou des marraines.....

Ondertusschen ook deze *Cendrillon* is om te kussen, waar zij de trotsche, voorgetrokkene, tergzieke stiefzusters voor het hoffeest kapt, daar zij zelve niet gaan mag. 'Une autre que Cendrillon les aurait coiffées de travers; mais elle était bonne; elle les coiffa parfaitement bien.' Dit vergeet men nooit! Maar in de *Asschenputtel* (sic) die de Grimms gevonden, en zoo als zij haar gelaten hebben, zit toch nog iets meer, iets hoogers. Zij *heeft* geen petemoei, die een toovergodin is. Niemand op aarde die haar beschermt of troost. Zij heeft niets dan de nagedachtenis van hare goede moeder, die zij, zij alleen, heilig bewaart in het kinderhart. En dit wordt niet gezegd,

[p. 53]

maar het *blijkt*. Als de hertrouwde vader op reis gaat en voor de aangehuwde dochters op haar verzoek kleederen en kostbaarheden zal medebrengen, verlangt Asschenputtel niets tot een welkomthuis dan het eerste groene takje daar vader met den hoed tegen aanstoot. Als zij ook wel niets anders dan dit gekregen heeft, plant zij het in stilte op het graf der nooit vergetene moeder. Het wortelt daar en wordt spoedig een boompje. En van dit boompje, op het moederlijk graf geplant, komt haar nu al die tijdige hulp, al dat onverwacht geluk; al wat Perrault, zoo geheel fransch en weinig kiesch, haar *avancement* noemt. *Van uit dat boompje* vliegen duifjes het keukenvenster binnen, die haar helpen in het volbrengen eener anders onuitvoerbare taak, haar door de boosaardige stiefmoeder opgelegd; *uit dat boompje*, als het zich 'rüttelt und schüttelt' vallen voor hare voeten neder de kostelijke kleederen, die haar in staat stellen deel te nemen aan het koninklijk feest; *uit dat boompje* komen tot het oor van den kroonprins de tijdige stemmen, die telkens het bedrog ontdekken, als ook de snoode zusters, de eene na de andere, geslaagd zijn haar lompen voet door verminking in het bewuste glazen muiltje te boren... Eene *moralité*, veel minder een tweede, is er niet aangehangen. Geen woord wordt gezegd; maar het gansche verhaal is, in zijne kunstelooze ontwikkeling, zelf een boompje, dat zijne leering, zonder iemands toedoen, als eene natuurlijke vrucht voortbrengt naar zijnen aard, en in den schoot laat vallen van elk die er zich onder nederzet....'

'En dit,' ging Crito, van zijne plaats opgestaan, en naar zijne gewoonte, als de geest in hem opgewekt is,

[p. 54]

de kamer met groote schreden doorwandelende, voort: ‘dit is het karakter, dit de zegen van die dichtingen *zonder auteur*, die zonder eenige eerezucht, zonder eenig opgegeven of voorgenomen of zelfbewust doel, in den eenvoud van tijden, waarin men dichter en moralist wezen kon zonder het te weten, en althans zonder er zich op te goed te doen of er iets mede te verdienen, uit het rein zedelijk gevoel en eene onbedorvene verbeelding zijn opgekomen, en zich overal gehecht hebben en bewaard gebleven en van mond tot mond gegaan zijn en gaan, waar het gevoel nog rein, de verbeelding nog onbedorven is, en de zin voor het eenvoudige niet door de overstelping met het vele is verstompt. Het bewijst iets voor het Menschdom, dat het zich van deze ‘kinderachtigheden’ niet kan losmaken; en het bewijst dat deze dichtingen *niet* kinderachtig, maar in den reinsten en edelsten zin *kinderlijk* zijn, dat ieder nieuw geslacht van kinderen (en van kinderlijke mensen!) er weer op nieuw het ambrozijs in proeft, dat in zijnen hemel thuis behoort, en waarin het (idiosyncrastisch) het eigen, voor hem bestemd, voor hem geschapen voedsel proeft, verre te verkiezen boven alle suikergoed, hoe aardig ook gevormd, hoe mooi ook gekleurd en verguld, bij wien ook gebakken, en door welke hand ook aangeboden’ 1) .

1) Sedert deze woorden geschreven zijn is te Stuttgart (1866) in het licht verschenen: *Das Märchen und die kindliche Phantasie. Vortrag, gehalten zum Besten des Invalidenfonds in Stuttgart, von JULIUS KLAIBER*. Ik kan niet beter doen dan hen die, ondanks al het gezegde, bij gebreke van zich op het rechte standpunt te plaatsen, het groot belang en het recht *gebruik* dezer volksvertelsels in de kinderopvoeding maar niet kunnen inzien, naar dat belangrijk en aangenaam geschreven opstel te verwijzen (zie Bijvoegsels II). Wat het recht *gebruik* betreft, veroorloof ik mij hier twee opmerkingen. 1o. dat niet alles evenzeer bruikbaar behoeft te zijn wat in verzamelingen van dezen aard voorkomt; en 2o. dat hier alles door den trechter der ouders tot de kinderen komen moet. De sprookjes zijn om door ouders verteld, niet om door kinderen gelezen te worden.

[p. 55]

‘Lieve Crito!’ sprak een welluidende stem, ‘aan wien zegt gij deze dingen?’ Het was de stem van Crito's echtgenoot, die eenige oogenblikken te voren binnengekomen was en, om ons niet te storen, zich stillekens aan het einde van de tafel had nedergezet en met belangstelling toegeluisterd. ‘Wel, aan onzen vriend!’ antwoordde haar man, ‘die mij per slot van rekening aankijkt alsof hij er niets van gelooft!’ ‘Hij gelooft en weet ze zoo goed als gij, mijn beste! maar hij hoort u gaarne spreken en heeft goed den slag u in vuur te brengen en te houden,’ hernam de bevallige vrouw. ‘Maar het etensuur is geslagen, en zoo gij onze vrouwelijke Vatel niet wanhopig wilt maken, moet gij u niet te lang laten wachten....’

M.H. Gij zult, naar ik vrees, van oordeel zijn dat gij aan mevrouw Crito groote verplichtingen hebt. Zij maakte een einde aan een gesprek, dat nog vooreerst geen einde had behoeven te hebben. Want het onderwerp was alles behalve uitgeput. Aan Francijntje de Boer waren wij nog niet gekomen, zelfs niet aan Mevr. Bilderdijk; en met belangstelling had ik mijnen vriend in de eerste plaats van de *Märchen* van Grimm op de *Sprookjes* van Andersen willen overbrengen. Ook had ik hem gaarne *den Braven Hendrik*, de *Geschiedenis van Jozef*, den herdruk van

[p. 56]

Perponcher, Bato, het nieuwe *Tijdschrift voor Jongens*, Macé's *Hapje Brood* en ook zijn *Sprookjes uit de nieuwe doos* zien aanroeren; maar.... gij houdt niet van uitgeputte onderwerpen, en zegt: 'het is al wèl.' Zoo zij het! En in allen gevalle is het boek van Crito in de maak, waarvan, indien het uitkomt, het medegedeelde gesprek als een voorlooper; indien het niet mocht uitkomen, als eenige vergoeding moge worden beschouwd.

[p. 57]

Bijvoegsels.

[p. 59]

I. Het vaderlandsch A.B. Boek.

Aan een mij onder de oogen gekomen gedrukt 'Verslag van den Oorsprong en de Staatkundige oogmerken des Vaderlandschen A.B. Boeks' (9 folio bladzijden) ontleen ik het volgende:

Bladz. 6.

'De voornaamste vereischten van zulk een algemeen schoolboekje moesten zijn deeze:

'Het moest alle de grondzaaden van algemeene en vooral van vaderlandsche kundigheden behelzen, die in elk Nederlander, van wat Stand of Religie vereischt worden. Het moest tevens een practisch Systema zijn van eene goede Opvoeding. Het moest zeer klein en beknopt zijn. Vooral moest het zo eenvoudig en duidelijk zijn, dat de domste Schoolmeester of Schoolvrouw het terstond kon verstaan. Het moest bevallig en aardig en van eene vervrolijkende gedaante zijn voor de leerende jeugd. Het moest een zeer geacht, aantrekkelijk en zelfs aanzienlijk boekje zijn en blijven voor ouder lieden, en daarom interessant genoeg om de attentie zo wel der Lieden van Geleerdheid en goeden smaak, als des algemeenen mans naar zich te trekken.'

[p. 60]

Bladz. 8.

‘Ruim drie jaren zijn er doorgebracht met het eigenlijk opstellen, beschaaven en vervaardigen van het Vaderlandsch A.B. Boek. Meer dan een rond jaar hebben de Schetsjes bij de Plaatjes en de andere 58 bladzijden onder de drukpers gesukkeld. Er is geen zulk een klein boekje, ten minste geen A.B. boek ergens bekend, hetgeen, ik wil niet zeggen met zulke oogmerken en zorgen van iemand opgesteld is, maar om welk tot een uiterste naauwkeurigheid te brengen zo veelerlei bemoeijingen gedaan zijn. Van deszelfs moeilijke opstelling en geduurige herschrijvingen en herhaalde revisien, welke veroorzaakt wierden, niet slechts door de vereischte naauwkenrigheid’ enz. enz.

Bladz. 9.

‘Ondertusschen hoop ik dat het Publiek reeds voldaan zal zijn over de wijze, waarop dit boekje thans begint uitgegeven te worden, als zijnde reeds een aanmerkelijk getal exemplaren van een minder plaatdruk, doch die tot het vereischt schoolgebruik nog zeer goed is, voor 15 stuivers te bekoomen; een geringe prijs, waarvan nog geen voorbeeld is in eenig boekje met zo veel koperen plaatjes, welke nog daarenboven op eene geheel nieuwe en kostbare wijs tegen elkander gedrukt zijn.’

Het stuk draagt deze dagteekening:

‘Te Amsterdam den September 1781.’

De namen van CATHARINE II, FREDERIK den Groote, D’ALEMBERT, MENDELSSOHN, ‘den beroemden SPALDING’, den ‘zeer geleerden Professor en Academist CASTILLION’ en nog eenige andere ‘Berlijnsche Akademis-

[p. 61]

ten’, alsook ‘den zeer vermaarden EULER te St. Petersburg.’ Professor BORELLIUS, den ‘Academist MERIAN’ ROUSSEAU worden beurtelings daarin te pas gebracht.

Een ander werk van Prof. SWILDENS voert den volgende titel:

GELIJKHEID, VRIJHEID, BROEDERSCHAP.

1795.

POLITIEK BETOOGBOEK VOOR DIT PROVISIONEEL
TIJDPERK.

GEWIGTIG tans GEDENKWAARDIG hier na.

DOOR DEN AUCTEUR

van 't Vaderlandsch A.B. Boek 1781, van 't Politiek Zakboek 1782, van de Burger- en Huismans Belangboekjes der jaaren 1789 en 1790.

AMSTERDAM, bij JOHANNES ROELOF POSTER.

1795. 't Eerste Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Van den schrijver zelven is mij het volgende bekend geworden. Hij werd 2 Sept. 1764 bij de Groninger Academie als student ingeschreven, en komt in het Album der H.S. als ‘Falcoburgensis in tractu Transmosano’ voor. Na den 17den Oct. 1797 te Franeker tot Doctor in de beide Rechten te zijn verheven, aanvaardde hij aldaar den 19den het Hoogleeraarsambt in het natuur-, pu-

[p. 62]

bliek- en volkenrecht met eene redevoering in de Nederduitsche taal: '*Over de ontzettende merkwaardigheid van dit laatste tijdperk onzer XVIII eeuw, en deszelfs onberekenbaar gewicht niet alleen voor het geheele recht der Natuur, maar teffens voor alle wetgeving en regering van nu of voortaan.*'

Hij was Rector in 1805, en hield den 3den Juni 1806, eene oratie: '*De momento ceterisque causis gravissimis Civitatis Batavae supremo Gallorum Superatoris praesidio servandae.*' Sedert 1o. Nov. 1808 (naar hij voorgaf 'om gewigtige redenen van onverwijlbaar algemeen Staatsbelang') 'van de academie en van zijn post absent gebleven zijnde,' werd hem den 26sten Nov. bij missive 'het ongenoegen van Rector en Senaat over het onverschoonlijk pligtverzuim in de waarneming van den aan hem opgedragen post te kennen gegeven', zijne oogenblikkelijke terugkomst gevorderd, en, 'bij ontstentenis van deze, kennisgeving van deze zijne willekeurige absentie aan Heeren Curatoren' gedreigd. Hij overleed te Amsterdam, 12 Sept. 1809.

II. Een paar citaten.

1.

'Het zijn *gedichtjes voor kinderen*; dat het daarom juist geene kinderlijke gedichtjes behoeven te zijn, zullen zij

[p. 63]

gevoelen die weten wat het is de vatbaarheid en het verstand van een kind te ontwikkelen en tot hooger op te leiden.

BILDERDIJK, *Voorbericht voor de Kindergedichten van Merr. Bilderdijk.*

2.

'En dit leidt mij tot eene derde aanmerking: dat het, namelijk, eene dwaling is, dat men, voor jongelieden schrijvende, zich niet nu en dan boven hunne sfeer zou mogen verheffen. Zijn zij dan niet in dien leeftijd, waarin zij moeten vragen, naar onderrigting omzien, en een denkbeeld krijgen van 't geen zij nog niet zijn, maar kunnen en moeten worden? De manier, om hun alles plat voor te leggen, en, als ik het woord gebruiken mag, voor te kaauwen, is schadelijker dan men weet. Den leerling, dien men wil doen vorderen, moet men op eene betamelijke wijs verheffen: door achting voor hem te toonen, boezemt men hem achting voor zichzelf in.

VAN DER PALM, *Bijbel v.d. J. Voorberigt 5de stuk.*

3.

C'est avec de la philosophie et de l'enthousiasme qu'il faut écrire pour la jeunesse. Voilà ce qui leur profite.

VINET.

4.

Es ist nach meiner Ansicht ein wesentlicher Irrthum, wenn man für die sittliche Richtung der Kinder am bes-

[p. 64]

ten dadurch zu sorgen glaubt, das man ihnen möglichst viele moralische Geschichten erzählt und zu lesen gibt, Beispiele des Guten von frommen und artigen Kindern, die diese oder jene lobenswerthe Handlung gethan haben. Es sind nicht immer die scheinbar geradesten Wege, welche am sichersten zum Ziel führen, und in geistigen Dingen hängen die bedeutendsten Wirkungen oft von Ursachen ab, die sich dem Augen entziehen. Schon der geringe Gehalt und die Armuth der Erfindung, welche wir an den meisten jener moralischen Erzählungen oder 'Genrebilder aus der Kinderwelt', oder wie sie sich nennen mogen, bemerken, machen sie nicht geeignet auf das Kinderherz einen tieferen und nachhaltigeren Eindruck hervor zu rufen; *denn die beherrschende Macht des Kindlichen Seelenlebens ist die Phantasie*, und was die Phantasie nicht erweckt, dringt nicht zum Herzen und gewint keine Lebenskraft. Zudem ist *in sittlichen Dingen nichts so gefährlich als das Bewusste, Gewollte Gemachte*. Es ist ein bekannter Satz, dass die erkannte Absicht verstimmend wirkt. Er gilt bis zu einem gewissen Grad schon von den Kindern; denn das kindliche Gemuth ist ungemein sensibel und mit den feinsten Fuhlfaden ausgestattet; es empfindet instinctiv was seinem Wesen zusagt und was ihm zuwider ist, und hat im Augenblick die Organe geschlossen, die zum Grund seines Herzens hinabführen. So gewiss diejenige Erziehung den Preis verdient, die des Mahnens und Sittenpredigens ganzlich entrathen kann, weil sie das Kind durch den innern Kontakt mit seiner Seele bestimmt und auf dem guten Weg erhalt, so gewiss sind diejenige Stoffe die zutraglichsten für das kindliche Seelenleben, die unbewusst den

[p. 65]

Eingang zum Herzen finden, und darin die schlummernden Keime des Guten erwecken.

Die Flut der moralischen Mahnungen trifft nur die Blätter, um dort rasch zu vertrocknen; wirksam aber ist allein was zur Wurzel dringt, und nur in seinem Kernpunct lässt sich persönliches Leben gestalten.'

JULIUS KLAIBER, *Des Märchen und die kindliche Phantasie*. S. 28, 29.

5.

'He (WALTER SCOTT) detested and despised the whole generation of modern children's books, in which the attempt is made to convey accurate notions of scientific minutiae: delighting cordially, on the other hand, in those of the preceding age, which, adressing themselves chiefly to the imagination, obtain through it, as he believed, the best chance of stirring our graver faculties also. He exercised the memory by selecting for tasks of recitation passages of popular verse the most likely to catch the fancy of children; and gradually familiarized them with the ancient history of their own country, by arresting attention, in the course of his own oral narrations, on incidents and characters of a similar description. Nor did he neglect to use the same means of quickening curiosity as to the events of sacred history. On Sunday etc - - He had his Bible, the Old Testament especially, by heart; and on these [sun-] days inwove the simple pathos or sublime enthusiasm of Scrip-

[p. 66]

ture, in whatever story he was telling, with the same picturesque richness as he did, in his week-daytales, the quaint Scotch of Pitscottie, or some rude romantic old rhyme from Barbour's Bruce or Blind Harry's Wallace.'

LOCKHART, *Life of Sir Walter Scott*. II. Ch. V.